

Рк Т59
С 66

Ксенофонт Сосенко

ЧЕТРИ БУТАЛИ І ЧИ
РОКРИЛИ-БРАТ ІЗ БРАТОМ
ОБНАЛИГА І ЗАГОБОРИЛИ

ПРАЖЕРЕЛО
УКРАЇНСЬКОГО РЕЛІГІЙНОГО
СВІТОГЛЯДУ

КОРОТКИЙ ПАСПОРТ КНИГИ

Шифр T59 C66 Інв. № 2489056

Автор Сосенко К.

Назва Тражедія українського

релігійного світогляді: (З картин
каменів і цукорашки...)

Місце, рік видання Львів, 1923.

Кіль-ть стор. 80 [4]с.

-\\- окр. листів 1

-\\- ілюстрацій

-\\- карт

-\\- схем

Том частина вип

Конволют

для сканування - проблема

Примітка:
18.12.02.

Шенк

Р/с БЗ11603

Т59
С66

236

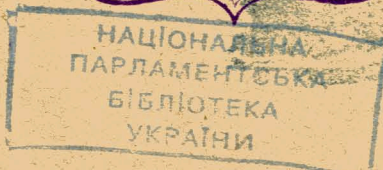
ПРАЖЕРЕЛО

УКРАЇНСЬКОГО РЕЛІГІЙНОГО СВІТОГЛЯДУ

(з картинами й узорами
українських вишивок)

Написав
Ксенофонт Сосенко

ЛЬВІВ РОКУ БОЖОГО 1923
ВИДАВНИЦТВО „ЖИВІ ГРОБИ“

2789056

Право власности зберігається
Copyright by «Żyvi Hroby» Lviv (Leopolis) East Galicia.

Книжки просить ся
похибки.

Вступне слово

Ця розвідка про вплив старинного Сходу на український релігійний світогляд не була задумана як осібно зачеркнена праця, але мала бути одним із екскурсів од твору „Дніпро та Придніпров'я як документи історичні“ на доказ, що життя українського народу має своє пражерело в полудневім Сході, а передовсім і безпосередно в Староіранщині. Тому, що твір „Дніпро та Придніпров'я“ не може бути тепер друкованим через технічні перешкоди, головню задля недостачі черенок чужих старинних мов, я зважився на публікацію цього екскурсу, який сам про себе може творити окрему й інтересну тему, а заразом дати натяк про деякі провідні гадки головного твору. Тож прошу Вп. читача бути вибачним, коли окажется з моєї розвідки, що тема про вплив старинного Сходу на український релігійний світогляд не є основно вичерпаною, а так, немов лише наміченою найякйшими проблесками давньої української релігійної культури в теперішнього українського народу та її аналогїями в стариннім Сході. Тема про вплив старинного Сходу на українську реліг. культуру оказалась при писанню нинішньої розвідки, так широкою й глибокою, що на її вичерпана, требаби багато більше праці й часу в неї вложити, ніж здавалося не зразу. Впрочім перешкоди спричинені сучасними політичними й економічними обставинами, не дозволилиби часово її виконати — й опублікувати більше обемистої праці в задуманім предметі.

Це, що я написав, нехайби лише гідним було звернути увагу вченого світа на недоглянені чи призабуті первісні жерела українського життя — і най далоби спонуку до основніших студій у наміченому напрямі, — а я бувби пересвідченим, і вдоволеним, що моя праця не пішла на марне.

Що до самого заголовку, то мабуть викличе в декого застанову вжиття слова „Пражерело“, тому, що чим раз частіше вживається в розговірній укр. мові слово „джерело“. Та я рішився ужити в тім слові самого „ж“ маючи до того етимологічні дані в староіранщині, а далше й тому, що в зложенім слові на мою думку вимогає цього милозвучність.

Раджу писати »жерело« а не »джерело«, бо форма »джерело« належить до тих досить численних форм українських слів, на яких слідний вплив турецької, (а властиво арабсько-турецької) вимови і на мою думку належить до витворів пізнійших, з доби взаємин Українців із Турками. А форма слова »жерело« витворилася з корінної блищої основи української мови т. є. зі староіранщини.

Староір. j. *ʒar-v.* »flessen« Praes. 4. *ʒara* — 7 Intensivum: *ʒarə.ʒar*, —

Kausativ. *ʒāraya* — »fliessen, strömeñ«; Intens. »hin-und her — fliessen, auf-und ab — wallen«. Також: *ʒgar-v.* »fliessen, strömen«. Слово »жерело« утворене або з форми praesentis intensivi — *ʒarə.ʒar*, — або з пня *ʒar* — злу-

ченого з j. *urūd* »Flusslauf-Bett«. Завважую, що укр. нарід в Галичині не говорить »жерело«, — і оскільки я спостеріг неакцептує того, коли інтелігент так виражається; натомісць говорить: »жродло« — і ця форма слова не є на мою думку польонізмом, лише провінціоналізмом, очевидним: »*ʒar-urūd*« (ū = o; r (r староір. заступало часто l, ł як не було l, ł).

Форма же: »джерело« є наслідуванням арабсько-турецького слова: *dje-rejan* »das Fliessen; Lauf, Strom (eines Wassers).

Прощу також порівнати: староір. *jīra* (чит. жира). Adj. »rasch, lebhaft«; j. *čiryu* Adj. »tüchtig« нр. *čtra*, — з арабським: *džerī* »kühn, mutig«.

В цій студії лексикальні цитати староіранські, з німецькими поясненнями, виняті з Altiranisches Wörterbuch Christian Bartholomae (Strassburg 1904): новоперські й арабські з Türkisch-Deutsches Wörterbuch v. Hacki Tewfik (Leipzig 1917). При прочих цитатах є відкличники. З транскрипції староіранських слів належить знати:

ā — : звук між »а« і »о«
 aē = ai
 a носовий самозвук
 ē = протяжне »е«
 ə — горляне стиснене »а«,

близько до укр. »и« часом »о«
 ѓ, ѓ̄, ѓ̇, ѓ̈ співзвуки, грецької
 азоуки

ia, iā носові співзвуки, другий

змягчений — : »нь«

č = укр. »ч«

[] скобки приміток автора
 Новіше (поправлене) видання
 Awesta

jAw — jung Awesta

g. = Gāthā's Awesta

ar = arisch

ai = altindisch

p = altpersisch

np = neupersisch

A. = arabisch

Слов. Жел. = словар укр.-
 німецький Євгена Желехів-
 ського.

Сл. Грінч. = Словар укр. язика
 Бориса Грінченка.

j = укр. ж

q = к

y — як англійське в укр. »уе«

l (в староіранщині не було)

часто замість »r«

sh — як англійське sh = ш

Praes. = praesens.

Perf = perfectum

PPfA = participium perfecti aktivi

PPfP = » » passiv

PFfP = » » futuri passiv

Pass = passivum

Med = Medium

(Gāthā, релігійні гиман Зара-
 туштри) gr = griechisch.

W.oss, osset. westassetisch osse-
 tisch (з мови Осетинців, на-
 щадків сирматів після вдо-
 гаду) нім. ученого Міллера.

Pū = Pahlavi übersetzung (но-
 воперський і старокритська
 переклад Awesta)

Sū = Sanskrit übersetzung des
 Awesta

m. = masc., f. = femin. n. = neutrum

V = verbum. = sva = so viel als

Автор.

Беручися до розгляду якої небудь області старинного життя українського народу, треба завсіди ясно перед очима поставити факт, що родовими попередками Українців були Староіранці і що вони як своєрідне окреме, многолюдне плем'я жили в доісторичних часах кількасот літ на Україні; та що з ними зв'язана була еволюція, культура й історія українського народу; як небудь будемо дивитися на Староіранців, чи як на прадідів українських, чи як найближчих родом співжильців. Коли це були прадіди українські, то всі об'яви теперішнього життя українського народу мають у Староіранщині генезу; коли це були співжильці Українців, то перемогли їх своєю елементарною напливовою силою та культурою без огляду на її оригінальність і вартість, бо всюда, на українській землі і в життю українським, видно незатерті сліди іранського племені. Так мається річ і зі староукраїнським релігійним світоглядом, явищем дуже яким у житті українського народу.

Світ релігійний українського народу ще нині, при повнім у нього розвитку християнської релігії і мимо новочасного напору раціоналізму й матеріялізму, стоїть на ґрунті староіранщини. Народна душа неначе тримається тут свого первісного центрального вогнища, так, як матеріяльний світ свого ядра. Це звичайно, бо людська думка зв'язана з фізичним розвитком чоловіка та держиться при нім, виховується через многі генерації, з рода в рід. Вона все буває зі знаменем індивідуальности чи осібняка, або роду чи народу. Живе в не однім людським племені як своєрідна, аж доки плем'я не загине. А знайдена як напис на людських гробах, відживає, якби ніколи не струпішіле зерно життя. Так само якоюсь незнищимою а все первісною держиться вона в українським племені. Мусів бути той життєвий первень українського роду дійсно якийсь дуже давний і буйний, зі самоозначенням гоном і розмахом, коли так трудно схопити його в нову культуру.

Український нарід хліборобський, такий, як були Староіранці; жиє неустанно серед природи, від неї залежний, із нею зжився, її полюбив. Життя природи — його життям, завмірання природи для нього брак змісту життєвого, його загибіль. Для того всі фази

життя природи, український нарід цілим своїм еством переживає. Весняне пробудження, елементарність весняного життя, жизнерадість природи, — це рівнож пробудження народу, його сила й радість. Ось приміром, — хто не піддається народному життєвому захватові українських гаїлок? — такому правдивому й могутньому?! Хоч як чудова й душу пориваюча містерія Воскресення — Христовий та людський Великдень — і український нарід цю містерію розуміє, — так хто не спостеріг цього, що український нарід на Великдень на гаїлці зовсім немов очарований живою весняною землею, яку під собою з усією ніжністю відчуває; і відаючи з цілою ширістю Богові, що боже, піддається вповні поривові природної жизнерадості. Цьму поривові життєвої втіхи дає нарід вираз у гаїлкових забавах; знова вираз релігійного культу для життєвого елементу дає укр. нарід у гаїлкових піснях. А що життя на землі немислиме без сонця, то укр. нарід боготворить сонце; відчуваючиж матеріальність самого сонця, шукає гарід Бога Творця й відає Йому почесть. Тому й сам термін технічний «гаїлок» означає подвійний культ: арабське *hail* значить — життя, сила; *hajj* значить Пан Бог; *hajj ilah* значить: сила божа. Виразом культу Бога є в гаїлках Див — Ладю, Горська земля. (перське *Ahurah* — Бог). Галілей Буглелія; виразом Культу життєвої сили це Воротар (*Verethragna*), Женко, Заєнко, Городецький; поклін сонцю: Воротар — жук — Білоданчик¹⁾. Так оден з найяркіших проблесків давньої української релігійної культури, — гаїлка, це культ: життя, життєвої енергії й сили, життєвої невмірущости а послідовно — безсмертності душі²⁾, — та культ Бога Творця³⁾.

Змішання натуралізму з вірою в Бога, найвишого Сотворителя це характеристична черта староіранської віри. Ця віра перейшла в українські нащадки й силою атавізму держиться вперто в українського народу ма й же не переможна від християнської релігії. Культіві сонця й живої природи відавалися через тисячі літ попередки Українців, — Староіранці. Вони святкували в році шість свят природи; й достоту так, як це вони робили празнично серед рїжних обрядів перед тисячу літ, — заховують традиційно таким святкуванням Українці. Ба — і не зовсім тихим, бо перша: — гаїлка, а відтак: — коляда, це всенародні голосні й торжественні, неуступні, давні свята. Так само — хоч дійсно більше тихо і незамітно — святкує укр. нарід прочі давні свята культу природи; симпатизує з ними і з тими з поміж себе, що їх задержують.

Зміст свят природи так у Староіранців як і в Українців той самий. Головну роль одіграє в цілім році Сонце. Про

¹⁾ Vide мою працю «Про містику гаїлок» Львів 1921. Про фразу Буглелія гл. нище, в трактаті про укр. богів, про Велеса.

²⁾ Перше свято природи у Староіранців п'ятидневні «Межи-вєсни (*maidya* з *gamaa*) кінчилося - 21-го цвітня як раз у час Воскресення Христо-

вого — і гаїлок. Воно було у Староіранців присвячене первісно сотворінню неба. Відси й в Українців поклін Богові Творцеві — й Сонцеві.

³⁾ Віра в безсмертність душі належала до староіранських догм. *Amərtat* невмірущість мала в Староіранців божеський поклін — Староіранці вірили в справедливість на другім світі, в нагороду й кару після заслуги людського життя; в огненну посмертну пробу людської чесноти; в справедливість що визначить долю людського загробового життя.

ці свята природи у Староіранців згадує вчений іраніст Christian Bartholomae¹⁾: *yāriya* (чит. Яр-ійя) Name der Gottheiten der sechs Jahreszeiten und der jeweils am Ende gefeierten fünftägigen Feierfeste. Ursprünglich bürgerliche (bäuerliche) Feste, wie Frühlings — Mittsommers — Erntefest, werden sie später dem Andenken an die einzelne Abschnitte der Schöpfung geweiht (des Himmels, des Wassers, der Tiere)... »Це *yāriya*, то очевидне українське Яр«. »Яр-весна« між тими святами наймогутнійший і наймиліїший народів об'яв цього божества, немов синонім всего майбутнього в році благоденства божого. Першим святом було в Староіранців свято весняне. Воно припадало на 21 цвітня; з ним сходиться українська гаїлка й Воскресення Христове. Друге свято староіранське, це Межиліття,« — українське Івана Купала й Марени — »Межінь«²⁾. (Про Івана Купала окрема розвідка в трактаті про українські божества).

Треба зазначити, що українські назви господарських свят природи, хоч припадають у цей сам час що староіранські, не все мають однакові з ними назви, та хоч вони відмінні від назв староіранських але ідеологія свят та сама й українські назви мають етимологію староіранську. Мабуть ці імена свят давніші тих, що записані в староіранських релігійних книгах (Авеста) — і це зрозуміле, бо книги Авеста це вираз нової іранської віри сформульованої Заратустрою, а представники тої віри старалися затерти сліди давнього народнього вірування. Впрочім на українських землях мешкали староіранські народи різноплементні і могли називати свята своїми окремими діалектами, а котрийсь з тих діалектів міг дати основу назвам українським. Що українські господарські свята це спадщина староіранська, видно зі змісту свят.

Є слід, що українські свята згоджувалися колись також своїми іменами зі староіранськими — записаними в книгах Авеста. Літне українське свято Івана Купала називалося мабуть колись »межінь«. В словари Бориса Грінченка знаходиться: »межінь і межень« — *genetiv*. межени: середина літа, літо. »Настояща добич — то межінь. Сказано, — літо: на все хороше: чи на хліб упорать, чи в рибальстві зарибалить.

(З Азовського побережжа, залюбовськ. В Хоронським уїзді »Межень« — *genetiv*. Меженя).

А в староіранським словарі Chr. Bartholomae запис.: (стор. 1118). *j. mai'yū'i. šam - m.* Name der Gottheit der zweiten Jahreszeit und des an deren Ende gefeierten fünftägigen Festes. Ursprünglich Sommerssonnwendfest ist es später dem Andenken an die Schaffung des Wassers geweiht... Der letzte Tag war in alter Zeit der Sommerssonnwendtag, 20 Juni. »Слово *mai'yū'i šam* значить, »середина літа« — межиліття — : *mai'yū'i* Adj. medius, zeitlich 2) m. »Mitte« zeitlich und räumlich (*mai'yū'i* читайте: мейдой). Що фраза *mai'yū'i. šam* не лиш звуково схожа з »межінь«, але, що вона свідчить про давнє свято України виходить з того, що послідний день свята *mai'yū'i. šama* припадав на 20 червня, отже менше більше в час давнього українського свята Купала. А в повисшій поясненню староіранського свята »межиліття« сказано, що воно було присвячене також пам'яті сотворення води (Купала).

¹⁾ Altir. Wörterbuch S. 1287.

²⁾ Про це дальше.

Назви українських свят природи етимологічно вияснені okazуються староіранськими й кидають виразне світло на ідеологію цих свят. Найпопулярніше з давніх свят це **коляда**, що припадає 24 грудня. В Староіранців у той сам час — 22 грудня — припадало свято зимового навороту сонця (Wintersonnwendtag). Воно звалось в Староіранців *maīduāyīrya* — : межирочче — : половина року. Українське ім'я коляди не згоджується з вищою назвою староіранського свята але згоджується з його змістом. На це вказує розбір імени **«коляда»**. Це чисто староіранській словотвір, зі широким змістом оснований на кількох староіранських фразях:

1) *j. hvārθ. dā (y) — : dā, (r = l) f. »den Blick der Sonne habend, Son-*

nengleichblickend«. j. hvārθdarθsā - f. »Solis conspectus« S. v. a. Be-

sonnung. Коли зважити, що hvār в своїй еволюції вимовлялося пізніше хор (пр.) (в однім тексті Авеста є форма hvō) — і зваживши, що «r» в староіранщині заступало «l» і в пізнішій розвитку мови було ним заступлене (порів. латинське sol — »die Sonne«, то еволюція фрази hvārθ dā — хорθdā — (hvārθ.darθsā)

в українське слово «Коляда» дуже правильна, а зміст фрази дуже відповідає до ідеології свята: »den Blick der Sonne habend«, до чарівного, після довгого скривання, — solis conspectus, що давав народові радісний і молитвений підйом.

2) З іншої композиції слів виходить друге значіння Коляди: *hvar (hvō, хор) »die Sonne, Sonnenlicht«, auch als Gottheit. † rādah, n. »Sich bereitstellen — bereithalten:« »Сонце на поготівлю«, Господь (Midra hvar) готовий зі світлом (для землі)«.*

Замість іменника *rādah*, може стояти дієслово *rād* — *Praes. rada - raḍa — »sich bereitstellen, praesto. esse« хор - rada : - zollada : »Сонце готове, Сонце ось тут!« (Nb. ж х, к; r = l: раден = ладен = готовий).*

3) Виходить слово Коляда також через сполуку слів:

hvar - (hvō -, хор -) »die Sonne«; auch als Gottheit;

† rāta - f. »Gabe, Gewährung;« 2) »Opfergabe, Opferspende;«

3) *»Freigebigkeit« або † rāta - f. »Gabe, den Göttern dargebrachte Gabe, Weihgeschenk;« або † rādah - n. »Sich Bereitstellen in religiöser Hinsicht (чоловіка проти Божества). Отже коляда це дар, — жертва, божеству сонця; святочний дарунок«. Чиж не відповідають тому виясненню староіранському «коляди,» — українські містерії колядкові зі збірками — жертв і дарунків? Не лиш колядування на християнські церкви (або приватний інтерес колядників) грає роль у теперішніх колядах. Вони остають давніми містеріями, лиш заакомодованими до нинішньої релігії. Це все той самий первісний поклін і жертва божеству світла і животворного тепла, що до народу знов звертає своє ясне лице. Він чудово тепер повернений, цей поклін, до новонародженого Дитяти, що ростиме у Спасителя народу, як росте сила сонця після звороту зимового. Він, Спаситель, теж Сонце-Правди й український нарід своїм глибоко філософійним і поетичним хистом добре розуміє й відчуває ці дві аналогії і не хоче їх розлучувати; жадній з них не хоче з їх правди і поезії ніщо зменшити.*

Що колядування є не лише виразником християнського свята але заразом поганського, до Різдва Хр. за акомодованого, свідчать про це всі колядки старосвітські (»поганські«) зі звеличанням ясного сонця і ясного місяченька (це останнє, примішка арабського релігійного культу), — та їх фанатичне задержання народом. Ідеєвим доповненням колядок є народні **щедрівки**. На староіранське походження колядок і щедрівок вказують також деякі технічні терміни вживані народом при колядуванні й щедруванні **»Вайда(р), береза, березник«** в значінню провідників колядників; **»Бурта«** — в знач. відділ колядників; **»щедрий вечір«**, **щедрик-бедрик** (гл. IX). Це все фрази староіранські. **»Вайда«** —, в словарі Е. Желяхівського — : *Anführer der Gesellschaft* колядників, *Sänger der Weihnachtslieder*, — це іранське (пр.) *wājedār* »der seinen Teil von etwas hat; teilhaftig; або це староіранське *g. vaēda-, vaēda-* (чит. вайда)-m. »Erlangen, Erwerben-n. Adj. »der etwas verschafft, zu erwirken weiss; *g. vaēdišta* (Superlativ. *vīdyah*) »der weiseste, der kundigste.

Подібно: **»береза, березар, березник«**. Не походить воно від берези, бо береза тут ні при чім але це або іранське (пр.) *behredar* »seinen Anteil von etwas habend, von etwas Nutzen habend, etwas besitzend, wissend«; або походить від староіранського *br̥ar̥ag-f.*

»religiöser Brauch, Ritus« — що відноситься до *br̥ar̥aya*-m: *Name einer Gottheit, welche die Getreideherden mehrt:* «Якраз Сонця! (Nb. *j* це — звук зближений до **»ж«**).

В *Altir Wb. Chr. Bartholomae*, при слові *Br̥ar̥aya* записано:

»In Bd. 73. erscheint Burž-i-yarat (: yazat = свята, Burž = Br̥ar̥aya.

in Gesellschaft der Tištra...« *Tištrya*-m. *Name des als Gottheit verehrten Fixsterns Sirius... gilt als Gegner des Apaoša (Daēva der austrocknenden Sommerhitze), nach dessen Besiegung und Vertreibung er den erquickenden Regen spendet!* Зовсім послідовним являється в релігійних комбінаціях Староіранців, що співаючи похвальні гимни прихилиючомуся до них Сонцеві, вони не забували зєднати собі **»Tištrya«** — божу зорю (зірку) заслонюючу землю від сонішної спеки і посухи (Араоша). А рівночасно старались вони прихилити для себе *Br̥ar̥aya*, божество богатих жнив, а товариша зорі ¹⁾ — ²⁾.

Роль пісняра, виєднюючого народів благословення цих божеств, сонця і зорі сповняв — цей спеціальний колядник береза чи березар. Властивий зміст слова **»береза, березник«** виходить зі ста-

¹⁾ Про всі ті взаємини староіранських релігійних чинників гл. А. V. W. Jackson *Die iranische Religion*.

²⁾ Сальвуючи пієтизм теперішного укр. народу до появи вечером першої зірки на небі, як вістунки народження Христового, на св. Вечір, догадуємося тут також і несвідомого змішання давньої идеології релігійної староіранської з християнською і культу зорі охоронюючої землю від посухи.

poip. j. barðg-v., willkommen heissen; huldigen« PFP. b̄r̄ðjya = той що має хвалити. Березник значить »величальник, співець хвали Божества«. Імяж божества B̄r̄ðjya значить: »Хвальна«; зовсім те саме, що в християнським українським пісеннім кличі: о всеп̄т̄яя!

Бурта (v. Слов. Евг. Желех.) старинне технічне слово, значить »відділ колядників«; походить від j. bar-V. tragen, Praes. baret b̄r̄ðta, PFP. barata. Inf. b̄r̄ðti; mp. apurtan; pr. burda, burdan =

»auferre«. Це слово бурта мабуть Part. Fut. Pass. barata (також b̄r̄ðwa) в еволюції, подібній як np. burda, mp. apurten. Властиве

значіння: »ті, що мають носити« (: зібрану коляду.). Відома річ, що колядні дари бувають також у натураліях. Подібне призначення як бурта, мабуть має в Гуцулів «Кінь». Вибирають на »Коня« слабосилого, оферму. Староір. j. gaona pr. ḡn̄ gewinn (зисък). gaonavant = behara = кудлатий Це слово означає чому оден із колядників убірається в кожух вовною до гори. Вовна це символ багатства.

Фразу »Щедрий вечер« вважаю теж за староіранську:

1) z̄saeta, fem. z̄soiθri, Adj. »herrlich, licht, strahlend«. Щедрий вечер, це »світлий, величний вечер, — або як вираз святочности його, — або у відношенні до »ясного сонця, ясного місяченька« про яких у щедрівках співають.

2) j. g. z̄šaθra, x p. z̄šadra. »imperium; regnum«; : Herrschermacht, « insbes. von ahurüschen Reich (»боже царство«), dem Anfechtung der Götter und der Seeligen. z̄šaθrya = »imperiosus, Gebeter« (von Göttern) Староіранська фраза: »b̄r̄ðza Ahura z̄šaθrya«

значить тільки що »Високий Бог Господь«. »Щедрий вечер« значилоб тут »Царський (божий) вечер«. На мою думку український нарід своєю інтуїцією так і розуміє давню традиційну велич і святість щедрого вечера; з певністю лучить із ним в своїй душі культ християнських ідеалів з Богоявлення і Йордану »зі слідуемого дня«, але і »вчорашнього« свого не дарує. Розуміння від теперішнього укр. »щедрий« це лише еволюція думки. Завважую тут, що при стариннім українським святі щедрого вечера, виразно змішаний до староіранського культу сонця, арабський культ місяця. Вправді і в Староіранців місяць — »mah« — належав враз зі Зорею (Tištrya) до святощів боготворених, поруч сонця — Mdra; але на змішання до свята щедрого вечера ідеолюгії арабської вказує фраза »щедрик бедрик«, уживана укр. народом при щедрівках. Перша частина фрази це (j. z̄šaeta-f. z̄soiθrī »licht, strahlend — друга часть це = bedr (A.) »Vollmond«. Щедрик бедрик =

der strahlende Vollmond. Або: Bedreqa = , арабсько пер-

ське слово, »Gefährte, Führer«. »Щедрик — бедрик«, значить отже також »ясний товариш, ясний провідник«. Відома річ, що місяць у повні здається — ніби йде, поступає враз із тим, що йдучи, на нього дивиться. Місяць у повні це головний предмет релігійного культу давних Арабів, бо він їм у погідні ночі на арабській пустині заступає сонце і є товаришем, провідником у караванних подорожах, неможливих серед денної спеки сонця¹⁾. Композиція слів староіранського з арабським, у фразі шедрик бедрик для вираження релігійної ідеї, являється тут наглядним доказом змішання ідеології обох сусідніх народів Персів й Арабів. Таких доказів я наведу понище більше. — Староукраїнське свято коляда це найвиразніше — свято сонця. І та коляда значить передовсім: погляд сонця, огляд сонця. До цього свята долучений культ місяця і зорі; та культ урожаю залежного від сонця.

Правдоподібно величано в староіранщині, а за цим і в староукраїнщині, в часі свята коляди не так саме сонце, як його еманацию, передовсім тепло. Сонце як божество — *Mithra* — величано в місяцях із вересня-на-жовтень. Учений Christian Bartolomae пише: »bāgayāday« — Sept. Oct., Monat der Götterverehrung (am Tag des Herbstsaequinocitiums) spez. des Mithra, mthr. На томісць девятий місяць року після староперського числення, а український 15 листопада — 15 грудня, присвячувао божеству вогню »Atar«, р. *Ādar*, оживляючому теплу, яке висилало сонце на переломі зими. Мабуть слово коляда означає рівночасно ще й культ тепла й вогню що бе від сонця. Композиція слів *Xor + Ādar* — : соняшний вогонь, булаб зовсім правильною злукою двох ідей : світла : тепла; а також рівнозвучною зі словом »коляда«. Помимо цього принагідного та спільного культу світла тепла чи вогню практикованого Староіранцями й Українцями, задержувався між Українцями самостійний культ вогню. Про сей культ буде бесіда пізніше²⁾. Тепер наведу ще три варіанти старого культу сонця на Україні, а іменно. 1) при »водженню козла« в часі від Різдва до Великодня; 2) в українськїм обряді весільнім; 3) в жертвоприношенню курей

Ще російський вчений А. Л. Потебня в своїй студії: »о мифическомъ значеніи нѣкоторихъ обрядовъ и повѣрій,« 1805 р. згадував про обряди палення »нового вогню« в часі Різдва, по всій Словянщині. Серби й Хорвати палили т. зв. »бидняк« сире дубове поліно на св. вечер. А дуб був посвячений божеству грому. Під великим дубом на острові Хортиця приносили в старину Українці жертви божеству сонця і мабуть Перунові, богам грому. В Староіранців уважано блискавку та її вогненну силу за найкорисніший і найпомічнійший вогонь — : *yaž sta* (superlativ)³⁾. Відомо, що на Україні вважається досі за бога-громовика св. Ілля. Він ходить по землі около Різдва і від него залежить урожай хліба (: бо від

¹⁾ Про великий вплив релігії старинних Арабів на теперішні народи полудня гд.: D. tief Nielsen. Die arabische Mondreligion, Strassburg 1904. — Altir Wört. V. Chr. Bart. 952 стр.

²⁾ З головної студії »Дніпро і Придніпров'я« згадаю на пр. звану **Аталикову долину**, що була нічим іншим, як місцем культу вогню: Atar (r=|).

³⁾ vide A. V. W. Jackson. Die iranische Religion, S.641.

грому, й тучного живогворного дощу, від енергії природи що виладовується з громом, залежить дійсно урожай). Нарід співає:

Ходе Іля на Василя
У нього пуга житяна
Де пугою махне, там жито росте.

По цілій Україні запалюють на святій вечер і щедрий вечер свічки по хатах; і хоч це має значіння й християнсько-обрядове, то все-таки не позбавлене старинної релігійної основи, культу вогню або й сонішного тепла. На Гуцульщині память в Страсний Четвер, рано, перед кожною хатою є вогник »тгетово« ¹⁾. Що це останки старинного культу, свідчить етимологічне походження слова: j. dag-v. »urere«, »brennen«, Praes. daža. ai. **dahati**, dahat' + āvahāna (mp. āvān »Flecken«, місце, площа) : »горюче місце.« Всі ті приміри культу вогню й грому належалоб мабуть розуміти як культ сонця, бо вони наче продовжують культ сонця зазначений в коляді. На це вказує виразно проявлений культ сонця в народних українських забавах з »водженням козла«, які як раз відбуваються в часі поріздвянім, через всі мясниці, аж до Великодня. При тих забавах співають пісні, що їх можна розуміти лиш як адорацію сонця. В Бирючі, на Вороніщині, співають:

»Аврелі, криве колесо: — Аврелі, на базар, на базар,
Аврелі, куди котисься? За мукою, за пшенишною... дівчатам на вінки».

В слободі Борисявці при сій грі співається:

»Криве колесо, куди котисься?
— Я котюсь — валюсь по смородину».

Імя Аврелі це очевидно: A^hura^h, староперське імя Бога A^hura^h Māzda^h. A^hura, це аналогія до арабського Алла; mazdā-v. mermor, der alles merkt : Mazdah, всевидючий«. āhūray Adj. : »Mit Ahura in Beziehung stehend, von ihm stammend, ihm zugetan. або: A^hure + var, np. ūr, Nominalsuffix : A^hur'ūr — в еволюції: A^hur'ūr: В слові A^hur'ūr, -h мало що чутне, виходить: Aur'ūr — : Аврель.

»Аврелі криве колесо! — це Боже криве колесо!«

Прикметник »криве« колесо відноситься очевидно до круження сонця по виднокрузі, а те круження дійсно має вид кривого колеса, еліпси. Але мабуть в цій фразі є й традиція староіранського фігурального зображення божества сонця, видного на відкопаних пам'ятниках староперської штуки; де Сонце »Midra« зображене як круг з бічними й долішним випустками, ніби проміннями, буцім крилами, та коронованим лицем над сим кругом²⁾. Ця фігуральна комбінація затирає округлість соняшного колеса. Це яснійше виходить із другої пісні. В ній співається: »Криве колесо, куди котисься? — Я котюсь — валюсь по смородину«. Тут слово »смородин« я маю за розвинене з часом староір. j. Sīma-f. Salsring; Simōīra-f. »Joch«. У згаданім повище перським зображенні сонця, круг, авреоля сонця, окружує перстеном фігуру, немов птиці, яка приявлює крилате проміннями сонце:

¹⁾ v. Володимир Шухевич, Гуцульщина.

²⁾ Гл. Die Kunst des alten Persiens, Friedrich Sarre Taf. 3 Felsrelief des Daireios, Triumph über die Lügenkönige.

Крім повищих пісень співають в селі Борисівці¹⁾, отсі пісні:

Йа, фидірко, криве колесо!
 Йа фидірко, куди котися?
 Йа фидірко, по муку, по муку!
 Йа фидірко, по яку, по яку?
 Йа, фидірко, по пшенишнюю,
 По Оленку загранишнюю!
 О лільой, льолі, Іванушка,
 О лільой, льолі, Васильович,
 — А якаж йому дівочка?
 — Тож Васичка (тож Максимівна,
 О, лільой, Васичка,
 О, лільой Максимівна!

Тут фидірко це староіранське *fədrī, fədr* = j. g. p. *pitar* —,

p. *pid*⁹ = »*Vaterr*«.

Пісня говорить: »Батеньку, криве колесо!«

В другій пісні »О, Лільой, Льолі« це на вид арабське: *üljā hoch*,

erhaben, *ülwijjet*, Höhe, Erhabenheit, Grösse; або *ل*.

ilah Gott, Gottheit! *aḥlah Gott*; — що як варіант до Аврелі —

: *Ahuray*, — зовсім оправданий у Староіранців, осівших у давнині на Придніпрові бо вони переживали довгі століття в своїй вітчизні в сусідстві з Арабами. Впрочім імя »Ілля«, як імя, популярного на Україні представника грому, святого що являється в народнім повір'ю між люде в Різдвяний час, надававсяби ще більше до арабського пояснення. Та тут мушу зазначити ще оден варіант пояснення імен Лільой-Льолі, що буде мати звязь зі спостереженнями записаними в другій частині цієї розвідки. Отож імена Лільой і прч. знаходять свою розвязку в релігійній идеології ассирійській і вавилонській. Це на перший погляд здається дивним, та воно має основу історичну, бо Староіранці були сусідами Ассирії і Вавилонії, отже поняття релігійні між ними й Вавилонією отиралися взаїмно. Крім цього занотувати треба з історії, що в VI стол. перед Хр. після смерти ассирійського короля Ашурбанаша (668 — 626), Кимирійці і Скити напали були на царство ассирійське, довши час його нищили (і сталися причиною його упадку) — тож і тоді зіткнулися були идеології релігійні двох племен і світів та змішалися зі собою. Отже у Вавилонців було божество *Ellil* = *Enlil* бог *Nippur*-у, головний бог пантеону, пач неба й землі, Творець, бог сонця й бурі (v. *Morris Jastrow jun. Religion Babyl. u. Assyriens* B. I.) Його женою була богиня *Ištar* (*Ischtar*) з призвищем *Lil-lal-anna*, начальна богиня Ассирійців, добротлива, проганяюча хвороби, володарка духів. *Lilu* це також імя духа. Крім

¹⁾ Ці всі пісні виняті зі студії Митрофана Дикарева. Програма до збирання відомостей про громаду (вулиці вечерниці і проч.) 838. М. Дикарев пояснює слово смородин, як переключене санскритське слово: *Svarga* = небо.

цих божеств був бог вавилонський Ninib з другим іменем Lulu: Бог сонця, ранка й весняного сонця наймогутніший з богів, бог бурі й блискавиці (— яка аналогія до українського «громовика» Іллі! —) Бог цей належав до підземного світа, а світ підземний звався по вавилонськи Agalû (порівн. колядку: «Аврелі!»). Рівнож був Богом підземного світа. (Arelû) Nergal, вавил. бог милосердя, бог сонця, літа й полудня (vide Moris Jastrow iun. Rel. Babyl. u. Assyr. I. 163; Rawlinson II, 57). Символом Nerdal і Ninib був лев. Звертаю тут увагу, що лев стоячий перед заходячим, спадаючим сонцем, був і є досіль гербом нації. А жовто-синя краска, національна й улюблена Українців, була улюбленою краскою Вавилонців (v. Herders Konversationslexikon S. 927) у Вавилонців головними релігійними символами були місяць (молодик) бог. — Sin, сонце (бог: Schatasch) і велика осьмигранна зізда — богиня Ischtar Lil-lal-anna Пригадаю тут староукраїнські колядки про ясного місяченька, красне сонічко та зорю. Аналогія очевидна, а що знаходить вона звязь із перською й вавилонською релігією рівночасно, то се вказує ще раз, що староіранський і вавилонський релігійний світ розвивалися побіч себе; — а з мандрівними Староіранцями, Скитами, Кимерійцями та іншими, — перейшли його ідеї й на Україну.

Про впливи ассир. вавилонської релігії згадую понище і даю окремих зразок слідів цього впливу при кінці розвідки, подаючи звірці кількох українських вишивок, що на мою думку мають схожість з символами вавилонсько-ассирійськими.

В деяких сторонах замість О, Лільой, — Аврелі, співають **Тавлий Ладо**, або Далиу Лада. В цих варіантах, в іменах Тавлий і Далиу, я виджу зложений словотвір : j. tav-u. potentem esse + A^hura^h — : арабсько-перське tav-aïla : «Сильний Боже!» «Ладо», це популярний на Україні epitheton Бога, староіранське gāda-m. Fürsorger (: «боже провидіння»). «г» заступало в староіранщині «l» (: gāda — : лада»). Рівнозвучний з - Лільой epitheton божий, це гаїлковий «Галилей»; (гл. матеріяли до українськ. етнології Н. Т. ім. Ш. «Гаївки», 1909 стор. 18, гаїлка «Суперечка», ¹⁾); який пояснюю арабським hajl — ilah «сила божа», «сильний Бог» (vide мою студію про містику гаїлок 1922 р.) Аналогію до повищих імен та епітетів божих, дає гаїлка «мости» (гл. як вище видання «гаївки» ст. 19), де на «горськую» зємлю, до «гір» воювати означає містику здобування сонця в Бога — : «A^hura». (гл. моє: «Про містику гаїлок» 1 922). Подібного значіння фраза «гаїлкова»: «Пустіте нас, пустіте нас, до Гірлова, мати... записана п. М. Михачьком («Ягілка» Львів 1922), в якій у слові Гірлово виразно звучить імя божества A^hura. І ще одна аналогія до повищих містичних імен. Міститься вона в одній гаїлці а zarazом колядці. Як гаїлка поміщена вона п. Вол. Гнатюком у групі Любов, під наголовком квочка (v. «гаївки» ст. 184 — 185); як коляду маю її у своїх записках. В цій пісні повторяється рефрен: «**Бук-лелія**, моя милая, — «**Бог-велія**...», «**Буг-лілія**... ²⁾ Впадає в очі схожість слів «лелія, — лілія, — —велія»

¹⁾ «А ми поле виорем. виорем,
«Галилейом виорем — виорем,
Ми пшеницю засієм — засієм,
«Галилейом засієм — засієм і т. д.

²⁾ Гаїлка звучить так:
«Сиділа квочка коло кілочка.
Буг лілія, моя милая,
Ти з мене мислями душу вигнала.

з повище наведеними Льолі, — Лільой. — Та я відношу цю колядку-гаївку до культу, коли не іншої ідеї божества, то в кожному випадкові до сполуки двох ідей. Я пояснюю цю колядку-гаївку при обговоренню (понище) значіння божества Велес; а епітети велія, - делія, лїлія — уважаю за однозвучні з «Велїалла?». На мою думку нарід виражає цим прикметником двоякий культ: 1) Бога най-висшого, A^huga^h (аїга) який посилає на світ благодати сонця — і Йому в коляді дає нарід перший поклін; 2) Бога як опікуна і розмножителя родини і добра домашнього. худоби і прч. та відає поклін ід-ї Велеса. Здається такий здвоєний культ міститься також в іграх з «водженням козла», де з приспіваними до Аврелі і Кривого Колеса, Тавлія Лада й до Лільюя відає нарід поклін божеству сонця й божеству домашнього достатку, разом. Вказують на це й містичні значіння водження козла. Після моєї думки, козел репрезентує тут домашню худобу, бо в пастушого народу рогата худоба й вівці та кози творять оден господарський маєток та підпадають одній культурі v. ¹⁾. Патроном цієї домашньої худоби є Велес, — головною ж животворною силою Бог-A^huga^h. Що така ідеологічна сполука правдоподібна вказує й це, що на Святий Вечір у різних сторонах уводять в хату телятка або бика. Телятко та бик мають принести щастя домови, родині. А властиво тут виходить логічний виворіт: щасливе розмноження худоби дає коляда й Велес, а це йно, принесе вдоволення і щастя родині. При тім уводження на св. Вечір, у хату, телятка або бика має ще окреме значіння. У Староіранців у час коляди припадало свято зимового повороту сонця й це свято було посвячене первісно пам'ятці сотворення звірят. Після цього зрозумілим буде для нас, чому на зі св. Вечером український нарід вяже **культ худоби**. Після народного українського повіря німа худоба говорить тоді

В деяких місцях коляда зана під назвсю «Авсеня» (Соловьевъ, Арх. істор. юрид. свѣдѣній ст. 5), а М. Дикарев наводить іще один варіант пісень: В фамінціні співають:

»Усінъ прийш в,
Усінъ прикотився«.

Латинська весільна пісня співає:

»Про братіка молодця
Ю сень коня закладав«.

А. А. Потєбня наводить з одної грамоти царя Олексія Михайловича зр. 1649 записку, що на сват. Різдвяний Вечір співають про коляду і «Усеня» — й наводить таку коляду:

Ой, О-сень, ой, Овсень »ѣхать тамъ Овсеню
Комужь, кому ѣхать, Да Новому Году«
По тому мѣсточку?

Усень — чи Овсень, чи український Усінь - це на мою гадку: j. yasnua, уяснуа Adj — чит. Яснія, Еснія, »würdig verehrt werden, Opfer zu empfangen:

a) von Gottheiten Midra (сонце) ātar (вогонь, ватра) u. a. — Або це j. yaz-v. Praes. Pass. yazua, — уязуа — venerari PPA yazant (язант) = шановний.

Або: yāsant — PPA чит. v. yās — »verlangen nach«: — бажаний. Це все відповідні епітета для божества сонця; — а zarazом аналогія до Аврелі, Олійсї і прч.

¹⁾ Слово козел-коза, етимологічно належить в староіранській мові до того самого пня що «худоба»: j gav-(Pū gō-gošt-) gao-»Kind«; gaoya Adj. bubulus; gaēsav-Adj. »kreusig, kraushaarig, lockenhaarig« = кучерявий, кудлатий

людською мовою (хвалить свого Творця!). Худобу на св. Вечір трактує нарід дуже ніжно, з теплою прихильністю її обходить, годує найкращим сіном, напуває. Безперечно що дучається тепер із тим культом худоби також вдача ремінісценція тої прислуги, яку зробили колядковий віл і осел новородженнму Ісусові.

В злучі з ідеолюгією про багатство господаря через худобу, є святоріздвяний звичай, що між колядниками ходить оден у виверненім до гори вовною кожусі. Кожух — возна, стає символом багатства, бо худоба становить багатство рільника. В Гуцулів між колядниками вибирають одного під іменем коня. Це те саме: *daona* — знач. волєся; *gaonavant* знач. волохатий. Гуцульський «Кінь» миліший Гуцулові на верховині чим худоба і він символізує йому багатство. Всі повищі приклади доказують передовсім про останки культу божества сонця на Україні. На мою думку культ цей не є натуралістичним, але культом Бога обявляючого свою силу і доброту через сонце в природі.

Згадавши про символи й персоніфікації сонця в релігійнім культі сонця на Україні, та про джерело укр. народної ідеолюгії в сім напрямку, не можу поминути мовчки міркувань п. М. Дикарева висказаних на цю тему в його програмі «зі студії укр. етнолюгії, з р. 1898. П. М. Дикарев пояснює імена Аврелі, Лільой, Льолі, Тавлій Ладю, Даули Ладю, — як грецькі імена *Ἠλιος Θεός*, *Ἠλιος* (дорійське *Θεός Ἠλιος*). Він догадується взагалі в останках староукраїнського релігійного культу впливу ідеолюгії культу Олімпійського. На мою думку це хіба о стільки правда, о скільки староіранська мова споріднена з грецькою, бо обі належать до індоєвропейського пня; а також о стільки що у грецького народу можливі зі Староіранцями спільні ідеолюгії, релігійні первні — завдатки. Та релігій старих Греків хіба відлила зовсім від спільного з Іранцями матірнього жерела: Коли до Староіранців духовий дуалізм з перемогою добра над злом, — у Греків політеїзм та антропоморфізм і антропатізм (гл. пр. 1)¹⁾. Спільність Греків зі Староіранцями оказується в культі сонця (*Ἠλιος*). Що до схожости мов української та грецької, якої майбутні ть виходилаби з міркувань п. Дикарева, то зазначу, що українська мова далеко більшу схожість і спільність має з матірнім, староіранським пнем, чим із окремою парістю західно-європейської групи, цебто з грецькою мовою²⁾.

¹⁾ Антропоморфізм, це перенесення людських прикмет, передов ім людської подоб, на Бога. Щоб наглядним зроби ти боже єство й боже діяння, уживає й св. Письмо з чиста людських вірців; та з ховає при сім найвищу дух вність божу. В св. Письмі це ино т. зв. формальний антропоморфізм.

Натомісць Греки послуговувались матеріяльним антроморфізмом, надаючи своїм богам і подобу і прикмети зо сім людські.

Антропатізм, це переносення людських пристрастей і пожадань на Бога. Тому що Бог як чистий дух не може мати зміслівих пожадань і поривів, зголила грецька ідеолюгія божество в чловчм виді т. з. людською натурою, понизивши тим ідеал духової досконалости божества. Хотячи в грецькій ідеолюгії релігійній прихвнися Бог як «надчловчк», то все таки він остав у них «лише чловчком».

²⁾ Індоєвропейці (інакше: Індогермани) це спільне імя восьми народів що го орять індоєвропейськими мовами, а радше розвиненими діалектами колишньої індоєвропейської індогерманської, спільної основної, прастаринної

Культом сонця так перенявся був у старину український нарід, що взяв собі божество сонця за патрона в найважнійшій життєвій та суспільній справі, в зложенню подружжя. Всі етнологі й етнографи, українські й чужі, завважили це, що українські старинні весільні обряди (також весільні обряди й прочих Словян) криють у собі велику релігійну й суспільну тайну. І дійсно так є, особливо в українського народу, догадуюся й дошукуюся коріння чи не всіх Словян в вибуялого на староіранщині. Українське весілля це найвиразніша релігійна містерія, задержана народом традиційно з рода в рід, з такою вірою, що побороти її християнською пропагандою оказалось досить неможливою річчю. Причиною впертого задержання цих містерій, це з певністю непереможний досі, в душі народній, атавізм, який переходить тут із покоління на покоління зі силою родової пристрасти. Після моєї думки: як-раз пристрасти; а її жерело виджу в сім, що в Староіранців, а відтак в Українців, старинні релігійні містерії відбувалися при питтю ошоломлюючих напитоків для розбудження релігійної екстази. Вони відбувалися менше більше періодично та в той спосіб давали народній природі неустанну живлову спонуку що уділювалася відтак з покоління на покоління. Що до періодичности релігійних містерій, то досить

мови. Ці діалекти діляться на дві групи: 1) східно індоєвропейських мов, т. є.: Індійсько-іранську (арійську) вірменську, альбанську, балтійсько-славянську, в яких k, kh, g, gh, первородної мови, переходять в шипучі півзвуки; — та 2) західно індоєвр. мов т. є.: грецьку, італійську, кельтійську, германську, де ці палатальні звуки остають незмінні. Примір. індоєвр. k, b, первоіндоєвр. kmton («100») — : санскритс. satam авестійське satem, старослав. sto —, перейшло в S: коли в латинськім centum (c = k) грецькім hekaton, kelt. cét, готськ. hund — лишилося незмінне. Після цього приміру звуть східно індоєвр. групу — satem — групою, західноіндоєвр. групу centum групою.

Індійсько-іранська (арійська) галузь індоєвропейської мови, а балтійсько-славянська стоять у схемі подаваній індогерманістами, — порізно. Я осмілююсь висловити думку оперту на-разі на лінгвістичнім матеріалі зібраним в мої студії «Дніпро і Придніпров'я», що або ця різниця двох згаданих галузей — арійської словянської — менша, ніж досі означували фільольоги індогерманісти; або що українську мову треба зачислити до окремої галузи, українсько-іранської. Основю до витворення цієї окремої мовної галузи, було мало-не-тисячолітнє перебування Староіранців (Скитів, Сарматів і ии.) на Придніпров'ю (в цілім значінню слова) і на Чорноморю. Витворене в цей спосіб українсько-іранська галузь дала, на мою думку, знову мовам московській білоруській а можливо й сербській. Така близька українській, сербська мова, уважається вченими за полудневу галузь славянської мови, а як полуднева, вяжеться з українською. Сю гадку про безпосередність звязи української мови зі староіранською та окремиий українсько-іранський прототип славянських мов — піддержує у мене й це, що новіші антропологічні досліди вказують на велику схожість Українців із Осетами. Доцент Моск. університету Івановський вказує (Объ антропол. составъ населенія Россіи), що цю схожість із Осетами мають передовсім Українці — Кубанці (переселенці зі Запоріжжя).

Проф. Хв. Вовк («Кавказ і Карпати») вказує на культурні признаки Гуцулів, дуже схожі з Грузинськими та іншими на Кавказі — і покликуючися на антропол. досліди Івановського ставить згодом про антропологічну схожість Гуцулів і прочих Українців з Іранцями, що — розуміється — потребує потвердження через дальші антропологічні досліди.

*) Релігіозно-митическое значеніє малорусской свадьби, Київскія Старины... ст. 85.

вказати на періодичні свята природи в шести порах року. Весілля в старину — відбувалися як і тепер — також періодично: під весну (в часі ферменту природної енергії), по жнивах (в часі ситости природних сил) та в місяць перед святом коляди (під вплив поворотної сили сонця).

Що до опьянюючих напій, розбуджуючих і піддержуючих племінні пристрасти то пиття їх було релігійно-обов'язковим у Староіранців. Прошу поглянути в староіранський лексикон Chr. Bartholomae, де є бесіда про напійки з Наома (святі зілля), Кумису, медів. j. Mada, maола — значить там: Rauschbegeisterung, Rauschtrank. У питті тих напійків був окремий релігійний культ. Від Староіранців перейшов цей культ пиття на Українців. «Веселія Руси есть пити» — записав і літопис український.

Українське весілля, це старинне, всенародне, чудове богослуження з жертвоприношеннями для божества сонця, та чудовими піснями й молитвами. Служивцем цього богослуження то староста, який виступає на весіллі як духовник давної віри, а zarazом як цивільний урядник в одній особі. Це йде зовсім по лінії релігійних та правних понять Староіранців, що колись оселилися були на Придніпрові. Після доказів наведених в моїй студії «Дніпро та Придніпров'я» — Староіранці, що в своїй вандрівці з полудневої Азії на північ та на захід опинилися були на Україні, — були племенами потерпілими переслідування й вигнання з вітчизни за свої релігійні ідеали що означували zarazом їх політичну поставу проти кожного нетолерантного роду в Старій Персії. Їх провідники в еміграції, що їх вивели з непривітної вітчизни, були їм провідниками політичними й духовними; і такий характер політично-церковний взяла відтак ціла управа племені; заховала його через довгі століття та передала в спадщині пізнішим Українцям. Характер такого духовника а враз і політичного урядника мали у Староукраїнців колишні **старости** управителі громад (а мабуть і повітів). Термін «Староста» це староіранське j. g. Sāstar «Gebietler, Macht-haber, Fürst»; a) besondere von Feinden des mazdaischen Glaubens. Віра в A^hura^h Mazda, — це віра голошена Заратуштрою. Згаданих вигнанців вважано за еретиків в очах Заратуштри та перського королівського двора. Таким іменем ворога релігійного був наклепаний і Sastar — князь провідник староіранських десидентів¹⁾. II. Староста як староіранський духовник мав ім'я j. g. Staotar m. »Lobsänger»; Pū (= Pahlaviüberetzung) paraphrasiert stāyōtarīh (слово ще більше зближене до «Староста»); ai. Statār olmer. III. Термін «староста» це також мабуть і Žaotar (Oberpriester). Оба слова близькі звуково; окрім того Žaotar мав одну з духовних функцій: простирання на вівтарі містичних билин у честь божества жнив bṛaṣṣya.

Це простирання жертвенне мало технічну назву: Star-v. »auseinanderbreiten — spreisen«; als Terminus technisfeir das Barṣman (жертва

стелення містичного зілля) Participium perfecti passivi від star — :

¹⁾ Позна форма слова «староста» міститься мабуть в композиції слів: Sāstar — (Gebietler, Fürst) + j. g. astay-m. »Geselle, Genosse«, або: Sastar + usta турецьке = »Meister«.

Starøta — майже покривається зі словом Староста. Звідси й то

пішло, що староста на українським весіллі благословить вильце, вязку містичних рослин, святочно прибраних та втиканих у коровай. Вкінці IV. Староста це духовник і zarazом політичний урядник — ratav — »iudex, Richter, Scheiderichter« спікун повнолітніх хлопців і дівчат, спосібних до подружжя, так званих Stātō. ratav. A ratav це оден зі семи духовників підвладних головному жерцеві Zaoṭar (žhauṭar) остаючих у него на послугах. Про становище ratav-а (старости) в справах подружжя є в староіранським лексіконі Chr. Bartholomae: j. stātō. ratav Adj. d. i. »dem ein Ratav, ein geistlicher Vorsteher bestellt ist. D. i. der, oder die, religiös und bürgerlich mündig geworden ist«. Nach vollendetem 15 Jahr tritt an die Stelle der elterlicher Aufsicht die Beratung durch den Ratav. Y-v. 15. g (v = vīdēvdāt-Apastaḥ: (видання Avesta) записано (v. Aiv 106): Wer zu einem Mädchen geht, dem schon ein Ratav bestellt ist«. З того видно наглядно, що у Староіранців головну роль у подружньому виборі і в успішнім полагожденню подружних справ, мав призначений до того духовник — і урядник в одній особі (староста). Заручені звалися Stātō. ratav т. є. піддани Ratav-ови. З повище поданих технічних назв духовника і заручених, витворився український термін »староста«. Все те подав я так широко для доказу про характер весілля: як формального богослуження, якому проводить окремий духовник, та як цивільного правного акту, скріпленого обрядом релігійним. Який релігійний вид весілля і якого культу виразом є українські весільні містерії — про це понище. Весільний староста є головною особою на весіллі: він проводить усім обрядом, його просять при кождім релігійно обрядовім звороті о благословення — »дружбове« (немов його піддіякони); він благословить тричі всякий весільний почин; він благословить коровай — символічну весільну жертву Богові, — на всенародне обошення; він остаточно благословить молодих до вінчання й по вінчанню. Всім своїм поступованням на весіллі робить очевидне вражіння загально поважаного духовника й цивільного урядника в німбі духовнім. Тому то: хоч під напором християнської віри укр. нарід резигнує тепер із многих обрядів старинного весілля — то ніколи не хоче обійтись без »старости«, як представника цивільної влади з духовним авторитетом, що мала колись за собою признання цілої нації. Щоби зеднати боже благословення для новоженців, приносить їх рідня Богові жертву під видом коровая. Це найвиразнійше жертва, хлібна жертва par excellence — і лише жертва. Всі величання коровая, пієтичні заходи при його печиві, святочне символічне прибрання вильцем, його всенародне обошення поміж присутний нарід, — це святочні приготування до жертви, це спонука до всенародної участі в жертві й молитві щоби ублагати боже благословення.

*) Здогад про це висказав був уже — що правда без ближших даних — Соловйов. »Коровай былъ священнымъ жертвеннымъ блюдом на что указываетъ его употребленіе, а также самое названіе предполагающее корень »Кор, Хор«, — отже божества сонца«. (Арх. іст.-юр. свѣд. 149).

»Ой раюж ти, мій раю
 »Пшенишний короваю:
 »З семи кирниць водиця,
 »З семи стогів пшениця. (Pauli I. 404).

Цеж вираз утіхи, сердешного «райовання» — радости через можливість принесення Богові жертви. — Це жертва умотивована сердешньою любовю для Бога. Для тої жертви не жалують добірної пшениці — хочби її добирати зі семи стогів; не жалують труду й ходу до «семи кирниць», аби його замісити на добірній, чистій водиці.

»Вийся, короваю
 Ще висше від гаю,
 Як душа по раю,
 Як рибонька по Дунаю!»

Це унесення, захоплення, глибоко прочутою молитвою і дуже широко жертвою. Це чудова молитва, що супроводить шире жертвоприношення. Це такеж чудове, як у псалмі Давидовім:

»Най розстелиться молитва моя,
 Як те кадило перед Тобою:
 Твориво обоїх рук моїх

На жертву вечірню!» — Заразом це пісня всенародня, щира пісня народньої душі, що шукає божого раю не за чужим поводом а з власного сердешнього пориву. Живого духа хоче ця молебна пісня вітхнути в коровай. Коровай це жертва; але коровай це заразом образ (imaga) сонця подуманого як божество і пливучого в уяві народу як конкретне сонце по небозводі¹⁾ В чудовій поетичній молитві посилає нарід свою жертву в гору, щоб полинула — повилась вище від гаю як веться сонце по над гаєм; щоб вилась під небесами як душа по небеснім раю; щоб плила по Дунаю як те сонце, що відбиваєсь у його водах і немов рибонька пливе з ними. Так і най пливе, щоб облагословити ту землю, на якій мають жити молодята. Це не ідололятрія короваю, а чудова молитва. Додати належить, що гай це синонім життя: gay, m. »Leben, Lebenszeit« ai. gáya-m. »Familie; Haus und Hof« (Air. Wb. S. 503).

»До бору, бояре, до бору »Щоб наш коровай ясен був
 Рубайте сосну здорову, А наш Андрійко весел був!»²⁾
 Рубайтеж її дрібненько
 Щоби вона горіла ясененько;

Це також виражує лиш молитву на приспособлення усвячуваної жертви. Не без того, щоб ясний вогонь на упечення короваю, не був тут в уяві народу як оден з геніїв — »архангелів« (yazata — : язата) староіранської віри²⁾. — Але він має тут лиш виповнити свій обовязок послуги на хвалу божого Єства.

Слово Коровай само свідчить про його значіння і призначіння. З етимологіч. пояснення виходить, що призначіння Коровая двояке:

I. j. g. hvar-n. »Sonne Sonnenlicht«, auch als Gottheit; A. — пр. хор- + пр. waje »Anteil« — : chor waje — : частка, уділ сонця (як божества) — : жертва.

¹⁾ Цитати пісень весільних виняті з праці Сумцова »О релігіозно-миѣическомъ значеніи малорусск. свѣдѣбы«.

²⁾ В староіранській вірі уважано за архангелів божих: Вогонь, воду, землю, сонце, місяць і зорю, вітер; безсмертність, повноту достатку і щастя — і пр. vide: A. V. W. Jackson, die iran. Religion.

Хор — (як b.) + j. g. vahma Adj. »betend, anbetend, Beter«;
2) m. Gebet, Anbetung; Lob, Preis.
(zum Verbum van — etwas wünschen,
erflehen für — Aorist Vah — ; Perf. Vāun).

Коровай: »Цей, що молить, величає сонце (як божество); молеб-
ник сонця«,

2) »Величання сонця; хвала сонця«.

Хор — (як b) + g. vaintya Adj. »flehend«: »благаючий сонце«.
В. — x^varənah-n. Ruhm, Ruhmesglanz Herrlichkeit, Majestät.

пр. zurrah — Властиве: gloria, блиск сонця (hvar), круг (ко-
лесо) сонця. Порівн. »Аврелі, Криве Колесо!

1) + waje »Anteil«: »Ясна маєстатична величина, частка — уділ
+ zurrah waje: — : коровай. 2) zurrah vaintya (або
vahma): величний проситель (як жертва на упро-
шення Бога).

II) р. Kūrav-m. E.N. eines persischen Königs. Це в спеціальнім
значінню імя Короля Кирса Великого; в загальнім зна-
чінню в Персів: Сонце (як епітет Короля). Від слова hurr,
hīr — : вогонь, Feuer. Kūrav-waje: Коровай: = Княжа, Ко-
ролівська частка. Чи це імя з оглядом на сонце як пануюче
над землею божество; чи це алузія до весільних молодих:
князя і княгині? — Можливе одно й друге.

j. g. ratav-m. »iudex«, »Richter, Scheiderichter«, von dem, der bei
Gericht Verfahren das Urteil schöpft und verkündet; geistlicher
Vorsteher Sü (: Sanskritübersetzung) guruh »Meister,
Richter«¹⁾. Слово це злучене з waje »Anteil« буде значити:
»Судієва частка«. Що коровай це жертва сонцю, а властиве
божеству сонця свідчить друге імя коровай Дивень.

В деяких сторонах печуть крім коровай окремих »дивень«
з тим призначенням, що він має коровай заступити. Я думаю, що
»коровай« в сім випадку дістає призначення для весільних гостей
(пр. guruh значить Menge, людська громада, товпа: guruh waje:
частка громади, гостей) а »дивень« затримує первісне релігійне
призначення. Що назва »дивень« виражує призначення коровай на
жертву Богові, свідчить етимол. вивід: Daēva, m. daēvi, f. Bezeichnung
der Gottheiten der vor Zaratuštra in Iran geltenden Religion. ai.
devá »Gott«, devi »Göttin« пр. dēv, (v. Air. Wb. 667). Як в старо-
іранщині в Ірані, так серед іранських поселенців на Україні вла-
стиве поняття божества містилося в сім слові daēva. déva. Так само
в слові Див у Староукраїнців. (Як з імена коровай, Дивень,
спостерегти можна — на Україні поняття Див, як Бог, — утри-
малося аж до найновіших часів). І »Дивень« як раз свідчить,
що коровай це жертва Богові daēva, отже абстрактному еству. Тут
виразно виходить, що не богові сонця, але божому Духові при-
ношено в жертву коровай. Додати належить, що культ Daēva

¹⁾ Відси походить і сучасне обдаровування короваєм священика, що дає
шлюб молодим.

²⁾ Порівняйте весільний приспів:

»Світи місяцю з раю нашому короваю
Аби був коровай красний, як сонце ясний.

»Ой Бог нам дав
Коровай нам вдався
Ясний красний як місяченько
Як ясне соненько.

у Староіранщині [і в Індійщині про що свідчить аі. (староіндійське) déva] мабуть давніший ніж культ Midra божества сонця, і походить з пражерела староіранської віри, з глибин індійського Гангесу, якого духові фалі досягали й Ірану. Впрочім із зіткнення тих двох світів вийшли Арійці.

Про коровай як хлібну жертву Богові свідчить також назва весільного колача в Болгарів: **боговица**, цебто божа булка. Оден із найповажніших українських етнографів п. Сумцов пояснює назву дивень як сонце, по тім, що він круглий як сонце, а дивенем називається для того також, що молода дивиться через нього на схід сонця. Болгарську назву коровай «боговица» пояснює п. Сумцов від слова бгати, т. є місити коровайне тісто. Я висказався повище що до значіння назв Дивень і боговица. Що до слова бгати т. є місити, то на мою думку воно походить від староіранського *bāzav-m.* »Arm der Menschen und Götter; аі. *bāg á v* »Arm« і означає цю ідею, що мішення, бгання, відбувається цілим напруженням рамен. Слово »коровай« пояснює п. Сумцов словом »корова« і каже, що коровай заступає арійську звиринну жертву — корови; це буцім слідно з того, що коровай прикрашений ріжками. — Прикрашення коровай ріжками відповідало би радше промінням сонця або фігурі сонця зі староперських пам'ятників, бо фактично коровай це образ і уподобнення сонця — : на половину абстрактно і божества — на половину конкретного твору. Сонце у Староіранців мало двоякий культ: 1) Midra, божество сили сонця і 2) hvar, — жог — конкретного сонця (Sonnenball). Midra зображувалося як круг довкола промінної фігури. В кожній вірі нарід шукає унагляднення абстрактно, опірної точки для своїх ідей; відсіля і в християнській вірі повстали образи й фігури. Так і коровай це фігура-образ, при котрім скупчується вся релігійна увага народу. Я не вважаю його за ідол сонця; хіба остільки, що простий нарід у пошесті до »святих« образів затрачує з очей духовий оригінал, а боготворює сам образ¹⁾. Щож до короваю, як жертви хлібної, то вона не заступає жертви худоби, але є окремою жертвою практикованою в староіранщині. Це жертва для *Vərəjua*, божества розмноження хліба²⁾. В імені *Vərəjua* міститься поняття *varəjua* (Adj ч. U.

²⁾ Vide. Altir. Wb. S. 958.

¹⁾ Колиби ставити догад на ідолятрию коровай, як сонця, то належало б шукати її жерела в релігії Вавилону, якої сліди старі релігії Українців я нотую кількакратно в нинішній студії. Тоді треба би сказати, що згадуванні в весільних піснях місяць і зоря разом зі сонцем творять одну групу ідолів вавилонської релігії. Такі групи видніють на вавилонських пам'ятниках. Гл. Jastrow Bildermappe zur Religion Babylonien und Assyriens образи 26, 27. Там зображені: восьми промінна зоря символ богині Ішгар, серп місяця — символ бога Сін, сонце символ бога. Укр. весільні обрядові пісні збуджують дійсно в народі для цих символів щастя весільного: — сонця, місяця й зорі, — якийсь релігійний настрій. Так, приміром, співають на весіллі — до коровай:

»Світи місяцю з раю
»Нашому короваю,
»Аби був коровай красний
»Як сонце ясний!

»Ой Бог нам дав
»Коровай нам вдався:
»Ясний, красний, як місяченько,
»Як ясне соненько. Пр. на ст. 23.

barəg). = Пожаданий, бажаний і поняття, »br-z« — т. є. »зерно«

(Getreidekorn). Від слова brz походить слово, просо, — в гайках українських синонім всякого збіжа — і слово борошно = мука. Тому ж то, коли відбувається в українській громаді весілля, тоді з цілої громади, свояки і чужі, прошені і непрошені гості, несуть на весілля свої пожертвування: муштини-го подарі хліби, жіноцтво-ж муку, миску »борошна«: кожний в релігійно-жертвеннім наміренню, не лиш для тих що весілля справляють але й на свою власну інтенцію, щоби пошанувати і zarazом ублагати божество

Ват'юа, »божество борошна«. Доповненням цього староіранського

обряду й культу є це, що разом із хлібом несуть пляшки меду або горілки, ошоломюючого трунку, приписаного давнюю староіранською релігією. Пити посвячений трюнок з божого зілля Наома, святочні меди, кумис — аж до ошоломлення — було обовязковою річчу в часі містерій релігійних задля спровадження релігійної екстази¹⁾. В кождім випадку тоті жертви — хліба й трунків, відтак окрема жертва курий, про яку пишу понище, скріпляли й розширювали культ сонця на весіллю.

Дуже виразно відбиває на українським весіллю окремий культ релігійний, що проявляється **жертвами курей**. Практика цих жертв є поширена на Україні і поза весіллями. Дарунки когутів, курей, для вираження комусь своєї доброзичливости з бажаннями йому найкращих у всім успіхів, — дуже звичайна на Україні поведінка, але вона не є без значіння містичного. Виразно також впадає в очі предмет дарування — як раз курки, а не що іншого. Значіння містичне тих дарувань показується при весіллях. Який — приміром — незвичайний обряд, весільний, коли дружба проводжуючи молодого до шлюбу, гонить перед себе, селом, увязаного за ногу, на шнурку, когута, що виступає тут очевидно як фігура чогось містичного!? З куркою та пиріжками відпроваджує дружка молодого до батька молодой. З куркою або когутом та хлібом відпроваджує дружба молодих до шлюбу. З хлібом, пляшкою напитку (звичайно горілки) та куркою йдуть у понеділок молоді з усіми весільними гостями за благословенням до священника

¹⁾ Южнор. п'єсни зап. Метлинського ст. 164).

»Деж ти бузав, що ти чував

»Святий короваю?

»Бузав же я, чував же я,

»М'яця з зорею«.

(Чубинс. труди Э. С. III. 463).

Виправляючи молоду до дому мужа співають:

»Отсе тобі провідничка

»Ясний місячек,

»Отсе тобі провідничка

»Ясна зірничка.

Культ місяця (mah) і зорі (Tischtrya), як архангелів божих, був у Староіранців, але культ цей був у них окремим від сонця. У Вавилонців лучено їх разом. Так величають разом сонце, місяць і зірницю, на українським весіллю — і це вказує на можливість тут впливу ідеології вавилонської

¹⁾ v. Altir. Wb. Christian Bartholomae S. 1113 : j. maða, g. mada. »Rausch-legeisterung«.

(в місточку Полонному Волинської губ.; записка М. Дикарева). Ясна річ, що це приношення курей у час весільних обрядів має містичне значіння. Таке жертвоприношення курей поширене по цілій Україні і поза обрядами весільними. По селах носять жінки курей до боярського двору боярині на краще життя¹⁾. В Мишинським повіті на Ярославщині селяне убивають півнів по стодалам. Півнячі ноги кидають на хату на те щоби плодилися кури, а самого півня варять та зїдають за обідом цілою родиною²⁾. Відомі по цілій Україні дарування курей, з виразом доброзичливости ля того, кому дарують. Бувають по всій Україні «курячі складки» по вечерницях. М. Дикарев згадує про складку «курячих імянин» у Москалів на св. Козми і Даміяна, та вяже її з культом Зевса (*Koσμov Δαίμων* = Дух Світу)²⁾. Культ курей на Україні (і в Московщині) є релігійною установою, але не звязаний лишень з весільним українським обрядом; а з другої сторони зовсімне вяжеться з грецьким м чи латинським культом Зевса. Це культ староіранський сягаючий своїм корінем в глибоку старину релігії індійсько-іранської; а навіть ще дальше, до вавилонської. Звук слова курка схожий з іранським *kūrav*, — іменем короля, в поняттю Персів злученим зі словом *hurr*, або *harr*, значить: вогонь. У Персів когут мав містичне значіння; звичайно він звався *kahrka*, аі. *krka-vakū*,

пр. *kark* »Hrhn«, — а в сакральнім значінню звався він *j. parō. dərəs-m.* »der zuvor erblickt« nämlich die Ankunft des Tages. (v. Air.

Wb.). Як вішун раннього сонця, розгонюючого злих духів темноти, був у Іранців від найдавніших часів у великій пошести. З поширенням перського володіння над Малою Азією перейшов, що ойно, цей культ до Греків. Ані в Гомерівській поезії ані у Гезіода, ані в давнішій грецькій ліриці про когута нема згадки.

Та культ курей вийшов мабуть не від самих Іранців, але від їх сусідів Вавилонців з краю прадавнього культу сонця. На вавилонських пам'ятниках зображені духівники на молитві перед когутами на сході сонця. Над групою видніє пів місяць як ознака зникаючої ночі. (гл. долучені ілюстрації)

Gudea згадує про кури як жертвні дари у Вавилонців вже около року 2.300 до Христа В асирійській і нововавилонській добі згадується про них часто. Вони звуться по сумерійськи *kurgi*, по

асирійськи *kurku*³⁾. Що культ курей і жертви курей на Україні лучаться з релігійним культом Вавилонців та Асирійців і походять з жерела такої глибокої старини, не буде нікому дивним, коли порівнає пенишія мої завваги про сліди вавилонської релігії між українським народом. Тут-же, при розсліді збірних релігійних

¹⁾ vide М. Дикарев, Програма, матеріяли до укр. етнол. Т. II.

²⁾ з день св. Козми й Даміяна 1-го листопада, якраз кляичний світ відбував свято *epulum Jovis* — баль Зевса. А що *ἀλεῖτωρ* (когут) відповідає прізвищу Зевса: *Ἠλέτωρ*, Світлий то М. Дикарев висказує, що культ когута і взагалі культ курей, має основу в спільнім-буцім греко-слов'янській мітології. Сам культ курей уважає релігійною установою, а дарування курей пережитком весільних обрядів (vide) М. Дикарев »Програма« — як. в.

³⁾ Гл. в сім предметі *Realexikon der indogermanischen Altertumskimde* v. O. Schrader, Berlin n. Leipzig 1921, (S. 423-431: Hahn) та ілюстрація при кінці книжки.

мотивів культу сонця на Україні, виходить виразно, що окремим об'явом цього культу є жертвоприношення курий на Україні, та що цей послідний вид культу сонця, має своє жерело у Вавилонії. Перейшов він на Україну разом із другими релігійними ідеями Вавилону за посередництвом Староіранців осівших на Придніпровю. Староіранська релігія була культурно вищою від вавилонської і остала основною так для Староіранців як і для пізніших Українців; але все таки задержала много з ідеології вавилонської. Так приміром лишилося між Староіранцями на Придніпровю і перейшло в спадщині на Українців дещо з вавилонської ідололатрії сонця (місяця і зорі), хоч в основі був культ сонця у Староіранців лише культом сили Бога Творця. Цей культ сонця домінував понад іншими релігійними ідеями Староіранців; а головним його вогнищем на Україні була — Хортиця, Томаківка і Картамлик, давнє вогнище племінне і культурне українського народу (про це пишу й доказую в головній праці: «Дніпро і Придніпров'я»).

Найяркійший примір формальної жертви курей подає П. Литвинов у своїй розвідці: Весільні обряди в Чернігівщині (vide матеріяли до укр. етнології-етнограф. збірник Н. Т. ім. Шевч. Т.). Коли молода по весіллю переїздить з дому своїх батьків до дому свого мужа, бере в ліву руку звязану чорну курку, а в праву образ з родинного божника і прийшовши до дому мужа, кидає курку в напрямі домашнього вогнища (печі), де її ловить хто небудь з рідні молодого а образ кладе побіч «богів» мужа, на покую. Курку заколює дружба пером вирваним з її крила, відтак її справляють і кидають у піч як викуп, як жертву: «щоби душам померших не робили злі духи на другім світі перешкоди на мості, що провадить на «тамтой» світ. Ця інтенція жертви то вираз чисто староіранської віри в т. зв. *činvant pətətav* — : перехідний міст на другім світі, перекинений над пропастью пекольною, на котрім буде всякому чоловікові, по смерті, проба його чесноти: для праведних буде цей міст широкий на 9 спис, — для беззаконних тонкий як вістря меча. Хто його перейде дістанеться у вічну шасливість. Ця жертва чорної курки називається також жертвою яловиці. П. Литвинов пояснює (в згаданих «весільних обрядах»), що жертва курки заступає місце давньої жертви яловиці. Я вважаю цю жертву як самостійну а рівнорядну з жертвою яловиці; з тою приміткою, що жертва курки чисто вавилонського походження, а жертва яловиці — староіранського походження. До речі згадаю, що після моєї думки слово «яловиця» тотожне зі староіранським j. (g) *haurva*, (r = l, ф.) р. *haruva*, Adj. «ganz» S. v. a. *unverletzt, unversehrt, heil*. Значить, яловиця: це «ціла, незаймена, чиста» (— : не — корова!). — відповідна на жертву. Хоч у сім весільнім обряді жертва курки віддається домашній ватрі — вогневи (*Atar*), а у вавилонській релігії ця жертва належить сонцю, то думаю що її на українським весіллю дається передоєсім сонцеві якому присвячені всі обряди весільні, — а відтак вогневі, зближеному своєю силою до тепла чи вогню соняшного. Жертва курей для сонця є однак виразом віри вавилонської, яку Староіранці переняли, будиши сусідами Вавилону.

Не можна забувати, що укр. весілля крім виразу староіранського культу божества сонця оживляючого все життя на землі і життя нової сімі, — є також святом союзу двох людей, що себе люблять¹⁾. Справедливо завважує В. Шухевич²⁾: »Після науки Зендавеста (фалшиве вираження, повинно бути: Авеста т. є. староір. святі книги) виросло з насіння кайомора дерево яке виглядало немов двое людей зі собою зрослих; з цього розвивалося десять пар людей з яких одну пару складали Мешія і мешіне, перші наші батьки. З того дерева завязалося життя чоловіка а з ним і будуча наша доля... Той міт про дерево життя і призначення чоловіка нагадує нам живо гуцульське [весільне — К. С.] деревце а українське вильце, бо тут у земному раю (весілля) плете-веться вінець життя чоловіка«.

Я розвинувби гадки В. Шухевича в такий спосіб. Міт про перше життя людське, — староіранський; а ідеальне зрозуміння життя людського відповідає також збірній душі староіранській: Слово »Кайомара« етимологічно ст. іранське: *gaya-m. Eigenname des ersten Menschen, meist mit marətan »menschlich«, verbunden. Pū. yu vā n

g ay ō mart (»людський молодець« yuvan, yvan — : Іван »Held,« Jüngling«). »Кайомара« в 1-м значінню: »людський,« parexcell.

В другім: gaya — »перший чоловік« + j. marəxštar »Gestalter«

vrgl. gr. μορφή — знач. »творець першого чоловіка«. »Мешія і Мешіне« відповідають староіранському j. g. mašya sterblicher Mensch, — Mann; мешіне: mašya + nāri »Frau, Ehefrau«. Цілий міт ідеалізує першу пару людську. Гаке саме ідеальне зрозуміння злуки двох людей на спільне життя на світі виявляє укр. нарід в обрядах весільних. Свідчать про це весільні співи ідеалізуючі молоду пару та їх взаїмну любов; а при тім постійний, через ціле весілля, поважний та ідейний релігійний настрій. Звертає увагу обряд т. зв. »покриси«, коли то в суботу вечером ідуть свашки до помешкання й кімнати молодого і при обрядовім церемоніалі втикають в його

кімнаті пучки колосків жита (в честь божества bərəjuua благосло-

влячого збір збіжжа; притім зауважую що j. jytay (житай) знач. »життя«; жито — живить] іменно втикають 3 пучки за »богами« (образами), 2 поза сволоки — [що лучать стіни дому], 4 в чотирох кутках кімнати. І співають молодому:

»У него на його дверях сам Господь стоїть

»На віконечках ангели сидять,

»Сам Господь стоїть — долею дарує«³⁾. Не можна краще виразити ідеальну сторону весілля, як споуки двох людей з поглядом у ціле життя людське, в глибін цілої будучности, з дум-

¹⁾ Не вдаючися тут на разі у розбір і значіння слова весілля та в причини цього що тут виповім зазначую, що арабське слово = wasl, wysal »Vereinigung zweier Liebenden; wesile = gute Gelegenheit.

²⁾ Волод. Шухевич: Гуцульщина, 3 ч. гуцульське весілля, ст. 24.

³⁾ П. Литвинов, Весільні обряди в Чернігівщині. Матер. до укр. етнології т. III. ст. 88.

кою про долю в розумінню щастя й сатисфакції духової; бо щастя не міститься лиш у злуці сексуальній але і в духовій двох людей. Після моєї думки слово «покраса» це композиція двох слів: пр. новоперського *bekar*, арабського *bikr* = *unverheiratet; junggesell*, парубок (*bikr* значить по арабське також: дівицтво, невинність), — та староперського слова; *asman Himmel, Himmelskugel* (фірмамент), *Himmel als Stern geformt*. Покраса — *bikr-asu-man*, — значить: парубоцьке небо. А що *bikr* значить також *jungfrauschaft* — дівицтво, то обряд покраси вказувавби на те, що в Староіранців уважано за ідеал дівочу й парубоцьку невинність. Впрочім з покрасою ідуть свашки і до кімнати молодої. В сім культі обосторонної невинности молодят була мабуть основа цього релігійного підему укр. весілля та ідеальної святочности всіх його обрядів.

Як деправацію цих ідеальних мотивів в українськiм весілля, та як чужий ідеовий елемент вважаю обряди «**комови**», проби невинности молодої княгині — і весь цей відражаючий сороміцький церемоніал та культ полових взаємин, враз зі сороміцькими піснями¹⁾. Це безперечно виразний окремий культ, але він не український, ані не староіранський.

В прикметі й характеристиці укр. народу виразно зазначається соромливість і чистоплотність; одноженство, подружна вірність; ідеалізація взаємин між залюбленими, — про що свідчать українські народні любовні пісні. Культ елементу сексуального гону, ідеалізованя розпусти, це прикмети Староіндійців, з якими Староіранці в давній добі жили в сусідстві і мішалися взаємно та підпадали впливам їх мови й культури. Відси пішла генеза індійсько іранської раси та «арійських» племен і мов. Про культ сексуальної розпусти в Індійців свідчать пам'ятки індійської плястики в їх давніх святинях. Численні секти індійські служили і служать нині цьому культури²⁾. Мабуть вони були перовзором деяких сект релігійних на Московщині, що під акт релігійний підтягали полові взаємини та управляли їх у своїх святинях. В часі великої світової війни, в літах від 1914 до 1918 багато селян українців Галичан стрічались з цими сектами, — і вернувши з еміграції чи неволі, згадували про них зі страшною відразою. Зовсім інша прикмета московського народу ніж українського. Коли у першого етика сексуальна більше схожа зі згаданю індійською, то в українського народу вона знає міру і встид. Та мимо того увійшло і в староукраїнський релігійний культ багато цього нечистого елементу.

Про злуку культу божества розмноження збіжа, *Вəгəјуа* враз з культом божества сонця я вже згадував. Подібне до імени

¹⁾ П. Литвинов, «Весільні обряди в Чернігівщині, О. Гриша, весілля в гадяцькiм повіті М. О. Максимович, Ф. В'вк. сороміцькі весільні пісні Матеріяли до укр. етнол. вид. Т. ім. Шевч. Т. III.

²⁾ Indische Plastik, William Cohn, Berlin 1921. Einführung, Religion u. Plastik S. 1 — 20.

v. Redlexikon der indogermanischen Altertumokunde t. v. o. Schrader S. 475: «Das talpar'hana — das Besteigen des torus ist in Indien das feierliche teil der Hochheitsceremonien, dem ohne Zweifel die weltlichen und geistlichen Hochzeitsgaste beiwohnten».

barāṣya, є староір. слово *Barāśman* що означає староіранську

жертву приношення всякого містичного зілля. Ця жертва зілля є дуже популярна в українського народу. Вона практикується звичайно тепер при нагоді тих свят християнської Церкви, що припадають на час давних староіранських та староукраїнських свят природи, — весняних, літних та осінніх. Виразом такогуж культу реліг. є бильце або вильце на короваю, яке складається з ріжного містичного зілля. Про одно з них, про калину, згадує Вол. Шухевич («гуцульські весілля») і каже що по санскритськи — *kalana* значить «зв'язь», — а калина й овес зображують молоду пару¹⁾. Після моєї гадки калина імя староіранське отже ближше українському народови, а значить ось що: *kāraya* ($r = l$) — *Praes. Sterat. zum v. kar* — «ausschütten», *w. o. s. s. kcalin* »ich schütte aus«: 1) »Samen ausschütten, ausstreuen auf-hin«; 2) *durch Aussäen anbanen*«. Отже калина своїм іменем схожа на ці слова *kāraya*, *kcalin*, булаби символом розмноження через посів. Ця ідеологія розмноження булаби схожа і з благословенням св. Письма: »Ростіть і множіться наповняйте землю та володійте нею«. Мабуть подібне як калина символічне значіння — має овес — : на мою думку як символ розсівності. Своїми володками (колосками) повними звисаючого зерна, облітаючого за ледви-потрясенням, сівкого й самосівного, — є овес подібно як калина своєю многотою самосівних ягідок — дуже добрим символом розсівності й розмноження. Для того, коли випроваджує матір молоду, благословить її на подвірю й обсіпає вівсом. Впрочім про цю саму ідею свідчать обряди весільні загалом індоевропейських народів, в яких новоженців обсіпують зерном²⁾.

¹⁾ Вираз такого культу сексуальної любови знаходжу в збірці пісень, що наводить Митроф. Дикарев в Програмі до збирання записок про громади і пр. « 1898 Вид. Тов. ім. Ш. матер. Т. I на доказ правдивости здогаду Ф. Вовка про вечірницю як пережиток комунального шлюбу. В Борисвці Валуйського повіту співають пісні що належать до воження козла.

»По вулиці, по широкі	По вулиці по широкі,
По мураві, по зелені	По мураві по зелені,
Скаче-пляше сім павичів,	Скаче-пляше сім павушок,
Сім павичів, сім молодців.	Сім павушок, сім девишок.
Ладо, Ладо, Ладо майб! (!)	Ладо, Ладо, Ладо майб! (!)

п. М. Дикарев ставить при слові майб виключник здивування, себо незрозуміння слова чи його форми.

На мою думку це «майб» не є змосковщеним: (Ладо) «моє», — але це староіранське слово:

j. g. *mayā-f.*, або *māyā-f.* (читайте майб, мойб, — : ā = ao) = »Freude, Wonne; Segen, Glück«. А - j. *mayah-n.* »Begattung, Beischlaf«; Pū. *māyūt*

(мой ут, мойбт).

j. g. *māyavant* Adj. »wo Begattungen stattfinden«. Зовсім виразом: Ладо-майб це патрон сексуального гону. І здогад Ф. Вовка про комунальні шлюбів (колишні) на Україні, мабуть правдивий. Лиш з цим додатком, що се таки вплив культу індійського, на що вказує як раз комунальність шлюбів практикована і доси в сектах індійських. Та з основною моєю заміткою, що анальогічні секти суть на Московщині, а не на Україні. Село-ж Борисівка, Валуйського пов. підпало московському впливові, як вказує і текст пісень з московськими словами:

Так провівши культ божества Сонця на Україні перейду до пояснення спорідненого з ним культу божества Вогню.

М. Сумцов, згадуючи про культ сонця в українському весіллі, каже що цей культ так заняв цілий весільний обряд, що на культ домашнього вогнища й не стало місця. На мою думку, культ домашнього вогнища, ватри, майже не уступає культові сонця, між укр. народом, — і на укр. весіллі. Коровайна пісня співає:

»Коровай грає (ясніє)

»А все в пец зазирає«. Це як раз ідеологічна сполука: Коровай — жертва Богові на упрощення соняшного тепла божої ласки для молодих, та не може бути їм щастя, лише при домашнім огнищі. Тому-то, молода на своїм весіллі колує печ, немов прощається з родинним домашнім огнищем і бажає собі такого самого. На хорватсько-сербським весіллі молода ходить доокола печи та цілує її. В Білорусинів сидить в часі весілля на печі співець та співаючи бє пирогом об пиріг. Цей пієтизм для домашньої печі має свою основу в староіранщині. Вже при поясненні коляди я згадував, що рівночасно з колядою як культом *Solis conspectus*, Староіранці любили культ тепла сонішного й вогню як тепла домашнього. У Староіранців був усенародним культ вогню — *Ātar* (р. *Ādar*). *Christian Bartholomae* пише: (*Altir. Wb. S. 312*): *j. g. p. Ātar* — : *aθrθ-aθr-atr-,m.* »Feuer« im allg. und spez. vom Herd

und vom sacralen Feuer, oft persönlich [gedacht und göttlich verehrt..., dem *Māzdah Ahura* angehörig. Оден із найповажніших дослідників Староіранщини *A. V. W. Jakson* пише в своїм творі »die iranische Religion (ст. 641): »*Ātar* (pers. *Ādar*) Feuer — wird von *yazatas* [Gottheiten der dritten Rangsstufe — K. S.] gewöhnlich

П. Литвинов подає як найважніші три рослини що твять вільце: жито, калину і барвінок. У піснях до вілця згадується ще васильок і рута. Калину вважає символом невинности-чистоти, жито символом багатства, барвінок-люб ви. Я дівби цьому зілю староіранську ідеологію що мітється

в їх іменах. Жито — символ урожаю хліба кінцевого до життя — : *yūtav* — : *yūtu-m.* »Leben«; *yūtay* »Leben«; *ai. jūva-n.* »Mittel zum Leben«. Ці слова дали мабуть і основу назві »жито«.

Про коляду я дав пояснення. В назві барвінок криється трояка ідея: Це зложене слово: *bar-v.* »tragen« + *Van, vanā* »Baum, Wald«: »ношене деревце«. 2) *bar* — »tragen« + *Vanta, ai. vanita* »die Geliebte; *van-v,* lieben, wünschen« — : »рідч ношена милою«. 3) *bar* — *³Vanta* — *Lob, Preis,* »Huldigung«: ношений знак слави і чести«. *Big vanta* походить мабуть »вінок — вінець«. Крім

цього слово *bar* — знач. »hervorbringen, gebären«; *empfangen*« *j. bairya* — »das Empfangen«. *bar-v. Praes. Pass. bairya* — ; *Partie. Fut Pass. b̄r̄ḡθ̄wa*. Це все вказує, що барвінок на весіллі крім символу слави

(весільної), є символом плідности.

2) Обсипування молодої зерном належить до найстарших обрядів індо-європейських народів. В Індіях обсипує своячка молодої ще перед весіллям молоду рижом. В старогрецьких обрядах весільних обсипувано молоду дактилями, фігами і прч; у балтійських народів уводять молоду до хати обсіпавши всі пороги хатних дверей усяким збіжжам це безсумнівно символізує майбутню плідність молодої. Vide *Reallexikon der indogerm. Altertumskunde* V. O. Schrader S. 475. 1921.

zuerstgenannt. Er ist... die Gottheit welche über den neunten Tag des Monats und den neunten Monat selbst (16 Nov. — 15 dez.) die beide nach seinem Namen benannt sind, waltet. Der ganz besondere Charakter selbst der altiranischen Religion gibt dem Fener in seinen verschiedenen Erscheinungen, im Himmel sowohl als auch auf der Erde, eine besonders hervorragende »Bedeutung«. Цей Atar цеж найвиразніше українське »ватра«, »ватер«, як вогонь сам про себе, і так самож як святе вогнище домашнє. »Про вогонь кажуть так: Ми шануем вогонь як Бога; він нам дорогий гість. (Етн. Зб. Н. Т. Ш. ст. XXXV). Як вогонь шанують, видно з того, що коли на полоніні пастухи викличуть живий вогонь, звертаються зараз до сходу сонця, клякають і говорять за ватагом молитву, яку кінчать словами: »Допоможи міні Господи, якес міні поміг сю ватру розкласти, її ізгасити«. (Вол. Шухевич, Гуцульщина). Тут дуже виразно Гуцули-Українці, своїм зворотом до Сходу Сонця та змішанням понять духового божества й сили Сонця, виражають свій одвічний релігійний світогляд; при тім кладуть вогонь в залежність од сонця як мнимого джерела вогню.

Н. Онищук у розвідці »Останки первісної культури в Гуцулів (Матеріяли до української етнології т. XV стор. 103) наводить ось таку річ Гуцула: »Ватра то є май перший Ангіль. На вогонь не вільно плювати й ногою не вільно топтати й очень треба шенувати так як и хліб. Розгрібати не мож! Борше ше на купку згорнути, пережигнати и най так...«

Дальше пише Онищук про персоніфікацію ватри. Гуцул оповідає: »Раз прийшла ватра до ватри и каже: ой, ци добре тобі сестричко?«.

Після оповідання Гуцулів — ватра була все чистим огнем без диму. Але раз Бог поклав ватру а нечистий дух збесчестив її і від того часу уже йде дим із ватри. (v. *ibid.*).

Ця мала записка кидає дуже багато світла на культ ватри у Гуцулів. »Ватра, каже Гуцул »то є перший Ангіль«. Як раз Atar після староіранської віри це оден із Архангелів божіх. Іх звали yazata (Part. ful. Pass. від yaz-v. »venerari; sacrare«) — »шановний, ясний«. Вони належали до добрих духів — були Богові на службу а людям на пожиток. Головними були: Ватра (Atar), Вода (Api), Сонце (Mithra — і hvar хор), Місяць, Зоря, Вітер і ін.

Персоніфікація ватри в Гуцулів ще більше підчеркує цю старинність віри. При сім додам, що на мою думку українське слово »ангіль« — це не є грецьке *ἄγγελος* лат. angelus, — але староір. j. *aθhū*, *aθhvā* (анру) »Lebenskraft«.

Christian Bartholomae Altir. Wb. S. 316 пише: »In der Mythologie tritt Atar hervor... 2) durch seinen Sieg in Gemeinschaft mit Vohu — Manah über den angreifenden Aθra Mainyav [aθra = feind-

dlich, Feind. mainyav »der arge, böse Geist] Durch seinen Kampf mit Aθay Dahakā (Aθay-m. Schlange (»вуж«), ein daēvisches Schlangenähnliches Tier, Drache, ungeheuer. Dahakā-m. EName eines sagenhaften daēvischen Königs von Iran). — A. V. W. Jackson (Die iran.

Religion) нотує: »Das Awesta kennt fünf verschiedene Formen oder Erscheinungen des Feuers an: 1) *Bərəzsisavah* («hohen Nutzen gewährend»). Es ist das Tempelfeuer und zugleich das des täglichen Gebrauches. 2) *Vohu. fryāna* der Lebensfunke im menschlichen Körper («der das Gute liebt») 3) *urvazišta*: das im Holz sich befindende Feuer; 4) *vazišta*, *vas* Blitzfeuer (das nützlichste — die Luft reinigende...) 5) *Spəništa* («das heiligste», in Gegenwart

von Ahura Mazda im Paradies brennende. In den Bd. wird es oft mit *bərəzsisava* vertauscht). В українськiм загальне поняття »вогонь«

це: Adj. *vohu* = »gut«; j. *aonya* Bez. einer Feuerungs — oder Geizvorrichtung (v. Air. Wb. Chr. Bartol.). В зложенні вийде: *vohu. aonya* — : *voh'aonya* — : вог оня — : укр. »вогонь«.

Годі писати тут вичерпуючої порівнюючої студії про релігію староіранську і українську. На це требаби кількатомової іншої праці. Хочу згадати що важнійше зі спільного Староіранцям і Українцям релігійного культу для доказу їх тої самої основи, — і для здобуття історичних висновків. Ось приміром вкажу ще, що імя »*bərəzsisavah*« є також назвою одного пасма гірського в Карпатах:

Бержава в Горганах. Чи це імя Бержава є поетичним зображенням вогненного блаку гірських верхів у сяйві, чи це рід пієтизму для вогню або його культу? Мабуть одно й друге. — Треба тямити, що Горгани уважають географи за бувші вулькани. Коли був у Староіранців культ вогню, то в постаті бухаючого з кратеру елементу виглядає той вогонь дійсно на могутне божество, що збуджувало й пострах і пієтизм у народу.

Отже цей вогонь, чи боготворений як окреме божество, чи лиш як геній остаючий на послuzі Духові божому (після староіранської ідеології, — гл. A. V. W. Jackson, *die iran. Religion*) предметом реліг. культу Староукраїнців: як ватра — »*ātar*«; як вогонь — »*vohuaonya*«, загалом, а спеціально як репрезентуюча ватру і вогонь — піч домашня. Її роль на українськiм весіллі не є опущена як згадував п. Сумцов але одною з перших. Релігійний і обрядовий характер вогню на весіллі, це останок і ще більше старинного реліг. культу чим староіранський, бо культу староіндійського — свідчить про лучність культу староукраїнського з індійським — (за посередництвом іранського) найвиразнійше А є ще оден обяв тої спільности релігійної ідеології української з ірансько-індійською, а це культ води на українськiм весіллі.

Він обявляється на укр. весіллі загалом не виразно, але є фактично. По шлюбі вводять молоду до рідної хати, кажучи їй переступати за порогом через цебер води. Матір випроваджуючи відтак доньку з рідного дому, на подвір'ю ходить кругом неї з хлібом у руках та кропить її водицею. Після моїх спостережень, ця »водиця« не все буває освячена християнським обрявом, — часто звичайна водиця, яку вважає нарід за святість саму-собою. В селі Волошинові повіту самбірського (західна Україна) обоїх молодих після церковного шлюбу, в якій небудь порі року, отже хочби в зимі, — ведуть на ріку і тручаються у воду, — в зимі

в полонку, — охляпують відтак ще раз водою тай аж опісля ведуть до дому. Це чисто староіндійський обряд весільний. Про роль вогню та води на весіллю читаю в Reallexikon-i¹⁾). Вогонь і вода: Ці оца елементи такі важні для вдержання дому, грають визначну ролю в індогерманських весільних обрядах. В Індії провадить по заручинах молодий молоду трічі довкола домашнього вогнища в якій положено в жертву прижарене зерно. Перед тим ставляють новий збанок повен води, який у час обходу довкола вогнища має все бути по правій руці молодої пари. Крім цього роблять ріжний ужиток із води принесеної зі святочними обрядами з джерела. Молоду купають в цій воді, кроплять нею обоїх молодих і т. і.« Після старинного загального погляду подружжа це сполука вогнем і водою». Так було і в стариннім Римі. На римських весіллях умивано молодим ноги джерельною водою. На Литві в часі весілля спроваджувано молоду довкола вогнища, відтак саджали її, умивали їй ноги водою і цею водою окроплювано всіх домашніх і гостей²⁾). Про роль води при заключенні подружжа свідчить оден звичай зі життя українського народу, який належалоб віднести — раз до найбільше первісних практик зміряючих до спровадження подружжя; по друге — до індійських практик, бо цей звичай своїм змістом нагадує індійський культ сексуальних побуджень (гл. в. культ любови на укр. весіллю з відповідними замітками). Отже в часі спільного брання води з керниць, студень, джерел, чи при вечірнім ношенню в якійсь громаді, чи в іншій порі дня, відбуваються при джерелі водобору неімовірні сороміцькі розмови. Я називаю їх неімовірними, бо беруть у них участь, зачинають їх, провадять нераз люде іншим разом зовсім здержливі в сороміцьких бесідах, навіть соромливі; а тут провадять ці розмови, або мішаються до них немов із обовязку. Роблять це так хлопи як і жіноцтво, дівчата, недоростки. Я спостеріг це спеціально в Конюхах Бережанського повіту, але є воно поширене всюди. Це виразно культ води з її особливою роллю для подружжа чи у виді найновішій, чи в примітивних може й комуніальних шлюбах. На всякий випадок вода, «водиця» в українського народу має свій окремиий культ⁴⁾). Походження її культу мабуть староіранське не виключаючи звязи з культом індійським. В староіранщині j. g. āp — f. Wasser im weitesten Sinn; Gewässer; oftmals persönlich gedacht und göttlich verehrt: Wasser im Allgem. a) Sakrales Wasser; b) rituelles Reinigungsmittel. Oft neben Feuer, Himmel, Erde, Ring, Pflanzen (u. s. w.) A) apām mit napāt-m. Name einer Gottheit (Enkel des Wassers³⁾) українське слово «н-ану-вати» (tränken) має мабуть в староір. «ар-арі — свою основу. Українське «вода» походить від j. adav«, »р. adav-f. Wasserlauf, Bach, Kanal»,

Крім Бержави носить кілька інших карпатських верхів, що виражують їх особливше відношення до сонця або вогню і мимо-

¹⁾ Reallexikon n der indogermanischen Altertumskunde v. O. Schrader, Berlin u. Leipzig, 1921, S. 473, § 8, 5.

²⁾ Reallexikon ibidem.

³⁾ Air. Wb. Chr. Bartholomae.

⁴⁾ До тогу культу треба мабуть однести й звичаї з обливанням т. зв. «обливаній понеділок». На Великдень коли то хлопці зятають дівчат навіть до річки, втручають у воду й взагалі взаїмно обливаються.

хить насувають гадку про релігійні почування для сонця й вогню, того народу, що ці імена надавав. (В тім предметі є мій окремий екскурс »про горографію Карпат). А висновок оден. Імена ці староіранські, виражений ними культ сонця і вогню староіранський — той нарід що ці імена полишив в Карпатах, був староіранський, і нарід цей був предком Українців і в Карпатах. —

Коли пишу про схожість староукраїнських релігійних ідей зі староіранськими, передовсім індійсько-іранськими зачіпаю особне досі невирішене наукове питання, чи якраз індійсько-іранські племена, т. зв. Арійці (до яких числяться Словяне) мають спільну релігійну идеологію з прочими Іранцями: Скитами, Персами, Медами, Саками і ін. В найновішій виданню (з р. 1917 — 1921) лексікона реалій індогерманських старинностей, (Reallex. O. Schrader), є нотатка (v. стор. 55) що Скити і Перси стоять під оглядом релігійної идеології¹⁾ мабуть на чисто індогерманській основі. O. Schrader каже, що нема певности, чи Перси й Скити мали з Арійцями спільну реліг. идеологію, бо що найменше не вказує на це їх релігійно-історична термінологія. Імена божеств Скитських, які наводить Геродот, не оказують слідів арійської або іранської мови —

¹⁾ Проф. М. Грушевський в Історії Укр. т. I. ст. 114 згадує про деякі вірування Староіранців, Скитів, наводячи записки Геродота і даючи свої коментарі. Після Геродота був у Скитів найбільше поважаним бог домашнього вогнища Табіті, а культ домашнього вогнища був найбільшою їх святинєю. М. Грушевський вказує на задержання культу домашнього вогнища в сучасних Осетинців. Мені здається, що далеко яркіше виступає цей культ в українських Гуцулів, у їх »в а т е р і« (Ātar) про що я згадував вище. Впрочім поняття Табіті, а Atar тотожне й однозвучно: j. tap v. — »heiss sein, heiss werden«; 2) Wärme bringen — (von Sonne und Mond). До пня tap-додучене Atar творить tap-atar: горюча ватра, гаряча ватра (Nb. r = l, ř).

Табіті вважає Геродот за божество сили меча. Я його вважаю передовсім за божество тепла — ватри, бо так виходить з етимологічного пояснення; а меч який має бути символом Табіті, вважаю за образ полоніни. В Біблії ангел стоїть у наказаного раю на сторожі з »поломінним мечем«. Це моє пояснення божества Табіті опираю також на тім, що на українським весіллі, т. зв. »світилка« (чиста-невинна-незаймана дівчина) повинить службу держання »меча« (при короваю і при шлюбі) — а той меч (»шабля«) освічений прикріпленими до него горючими свічками й окрашений червоними (горючими) »жизками«.

Геродотів Παταῖος це pāra Adj. z. Verb. pā (y) »hüten, schützen, schirmen«; j. pāyav »Hüter, Schirmer«. Dual. mit ὄωγῆσται »Schöpfer« Па п а й

це — Бог батько, Бог Творець.

Апта Гῆ — це без сумніву ошибочне поняття Геродота, який пояснює її як божество землі. В староіранщині дрō (dāvan) це геній води (V. W. Jackson: Die iran. Religion). Хто зна чи Геродотове пояснення Гῆ — не було заравом оригінальним староіранським (скитським) божеством, іменом божеством світа, живих земних еств; бо j. g. p. gāšā p. gaišā »Wesen« 2) mit vispa »Welt«; np. gēhān »Welt« j. g. p. gay-v. »leben«.

Θαυμασάδαξ — Ποσειδέων, це буде фраза: dah'yuma-m. Name der Gottheit der Länder + yazata, řad »verehrungs — anbetungs würdig; Gott«. (Dag'yuma значить властиво — як прикметник — »краєвий«). Тауімасада = Бог краю.

Колиби брати однозвучно з іменем Табіті, то надавалася би фраза: tav-v. »potentem esse«. tj. itay »gehen, gang«: — Сильний похід. — Чи не характеристика скорости займаючогося вогню, полоніни. Або tap-itay: горячий похід.

У моїх записках знаходжу імя укр. родини »Табала« (Августівка ад Бережани). Це виразне: tap-ařah: »горючий бог«. Прошу порівнати укр. слово »топити« в печі = опалювати. Цей зворот мовний неслушно поборюваний деякими укр. вченими.‡

каже О. Schrader. — Я вказую тут як раз на ірансько-авестійсько-староперську мовну основу в іменах божеств староіранських, скитських, — також староукраїнських.

Вказуючи на одну з основ віри Староіранців, а за тим і Українців, т. є. на **культ природи** і на боготворення її живел, — на об'яви натуралізму в їх віруваннях, я вважаю його лиш як чуттєвий порив народу для природи і як одушевлений вираз того пориву. Попри него дуже виразно відбиває, й горує над ним висша і доскональша віра у Бога Творця і Господа світу, Доброго Духа як ідеал морального добра, у всіх своїх атрибутах совершенного, досконалого. Вірою Староіранців був дуалізм, віра в доброго духа і його противника злого духа. Vohu Manah це добрий дух і як Ahura Mazda (Ормузд) — Наймогутнійший Бог; Akamanah (Агріман) це злий дух. Цей дуалізм Староіранців був оптимістичний: нарід вірив у непохибну перемогу добра над злом, вірив у силу найвищих ідеалів моральних, у любов божу й людську, в божу справедливість, конечність праведного життя між людьми, нагороду й кару за життя та по смерті, у благословенство боже, й безсмертність душі тай загробове життя. Віра Староіранців була одна з найідеальніших старого світа. Сформулував її Заратуштра і з його св. книг Авеста виступають виразно ці основи староіранської віри. Живим доказом вишости віри й етики Староіранців є їх останки Парти, живучі в Індіях в околиці Бомбаю і розсіяні по Персії народні гуртки заховаючі давню староіранську віру. Уходять вони за найліпших і найчесніших людей. Згадував у старину й Геродот, що Скити найчесніші люде в світі. Таку саму славу найчесніших людей під сонцем, мали Кимерійці (згадка в Гомера). Але Староіранці завандрувавши на українські землі, це були племена, що виемігрували з Ірану рівночасно з впровадженням там віри Заратуштри; це були (як я доказував в основній студії) протестанти проти нововпроваджених релігійних ідей, осуджені в книгах Авеста як невірні або еретики. Їх віра мусіла бути дещо відмінна від проголошеної в Авеста; хоч в основі певно була та сама, бо (на мою думку) віра Заратуштри була лише зібранням цього, що скристалізувалося як ліпше при еволюції ідей релігійних в Ірані. Тай в книгах Авеста подано дуже багато з ідей старої віри, поборюваних новими пророками; а є багато й такого, що мусіли вони полишити народові бо він з тим зіжився й не хотів із тим розлучитися.

З темних сторін староіранської релігії записана в Авеста **віра** в многоту **демонів і демоніць** що рівналася анімізмові; правда зоолятрія-культ звірини — в боготворенню худоби домашньої якої первородича вважали святим архангелом; був фетишизм що уважав святощами ріжні зілля, а зілля Наома уважав за бога й приказував пити ошоломлючий напиток, приготовуваний з цього зілля; був фетишизм для екскрементів обожаної худоби¹⁾. Поосібний культ елементів природи: вогню, води, вітру; сонця, землі, мі-

¹⁾ Ще нині українські селяне не даються переконати що з господарського погляду не годиться спускати гноївку на дорогу рівчаками, замість задержати її в обрникових збірниках. Міч рогатої худоби уважали Староіранці за святість і вживали її до релігійних очищень; їх наслідники Українці зробили її фетишем підсвідомо-атавістично!

сяця і зорі; а навіть персоніфікування — боготворення абстракцій як справедливості, права, чести, добра й частя, безсмертності і ін. Все те провадило до політеїзму, а що найменше до староіндійського генотеїзму, який ідеалізував божества після людської потреби такі виносив понад другі, що відповідали менше або більше особистим людським інтересам. Це задержання найнищих культурних релігійних понять, таких як анімізм і фетицизм, попри високо культурні поняття про Бога найдоскональшого духа та про найкращі моральні ідеали, — мало підставу в азійським огниці старинних релігій передовсім у староіндійщині, що дала племінну й колишню духову основу Староіранцям; а відтак у Вавилонії й Ассирії з котрими Іранці сусідували. Релігією Вавилонців і Ассирійців був через **кількадесят століть** (як доказують нові історичні досліди) анімізм, (vide Moritz Jastrow junior Religion Babiloniens und Assyriens) найнищий ступень віри, що кожному органічному чи анерганічному об'єктові в світі признає душу й життя духове. В часі договікової Вавилонсько-ассирійської держави і мимо вищої культури Вавилону, задержався консервативно анімізм і розвинувся в нечуванний в історії політеїзм, — безліч богів, богинь і демонів, — типове безпросвітне поганство. Релігійна культура договікової сильної держави мусіла відбитися на сумежних краях і племенах, в першій мірі на Староіранцях. Од Староіранців перейшла на Україну й дійсно лишила тут застрашуючі сліди. Мимо увійшовших глибоко в життя українського народу релігійно-моральних засад християнської віри, царює досі в українському народі безпримірний анімізм і фетицизм і тисячі (буквально!) — повірок і забобонів затемнює й мучить душу народа¹⁾. Я даю на понищих сторінках яркий примір вавилонського анімізму у ворожбитських заговорюваннях і відмовлюваннях в так званих зашіптуваннях, які не є нічим іншим лише вавилонським shiptu (шіпту) впровадженням через вавилонських духовників Ashipu (ашіпу)²⁾.

Вислів того, що було кращого в староіранської релігії слідний також у віруванні українського народу. Поняття найвищого добра в особі Бога, життя трудове, праведність, справедливість, любов до людей, добрі вчинки, віра в Божий справедливий суд, безсмертність душі, — це ідеали українського народу попри много інших. Поняття Бога як доброго духа — староіранського Vohu Manah, український нарід чудово зрозумів. З фрази Vohu Manah прийняв укр. нарід першу часть Vohu і в ній зібрав весь ідеал Бога. Іранське vohu значить »добрий«; в еволюції іранської мови vohu перейшло на новоперське — **bih** »gut, schön«. В українській мові остало: **Бог і Біг**: добрий в старину і нині! Є староіранське означення Бога: j. baça, g. бага »Herr, Gott«-ai. bhága. В українських устах остало все: »Бог« — : »Vohu«. Є в староіранській мові слово: j. baoxtar-m., np. bōxtār »Retter, Befreier«, що походить від j. baog-v. »lösen«; »befreien, retten« Praes. bu ža — і також j. g. būg-bōxt, »Rettung«; Українці лучать поняття

¹⁾ Українська етнографія з певністю їх всіх не прослідилла. А із цього що записане я не можу на разі користати і не хочу, задля того, що студія над ними становитиме, — й повиннаби — зовсім окремих діл науковий.

²⁾ Прошу поглянути: Moritz Jastrow junior, die Religion Babylo niens und Assyriens 1912 I. Bd. XVI. Kapitei S. 286; докладніше — дальше.

»Бог« »божий«, з ідеалом »Спасителя«. Староукраїнські імена й зображення Бога, — відомі з українських давніх літописів як імена »поганських богів«. — зображують на мою думку не окремих богів, але атрибута одного Бога або його ідеальне становище проти людей. Всі ці імена етимологічно староіранські (гл. н.), що найліпше свідчить про староіранський родовід українського племені; бо ідеї про Бога не дадуться накинути — їх треба пережити.

В теологічних ідеях, що виражені в іменах староукраїнських божеств, міститься дещо з релігійної ідеології арабської, бо деякі імена божеств є етимологічно арабські. Свідчить це, як я згадував кілька разів, що в племенах іранських заселювавших українські землі, зійшлися через племінну метизацію два духові світи: староіранський і староарабський. Мабуть арабський »Алла« й іранський »А^гурз« (г = ї) підтримували духово оба племена й помогли їм узнестися понад широкий і важкий, але низкий, полет духа Вавилонії й Ассирії.

З українських старинних божеств згадують українські літописи... бога »Сваріг«, як генія вогню. Це імя лиш оглядно означає бога вогню, оскільки вогонь чи тепло еманує від сонця; бо слово Сваріг походить від j. hvar »Sonne, Sonnenball, Sonnenlicht«, ai. Svár »Sonne«. В дальшій розвиненню ідеї воно походить від пр. χ^v arrah (χ urrah), farrah т. є. від староір. j. χ^v arənah, p. farnah »Ruhm,

Glanz, Herrlichkeit, Majestät«. Виходить з того, що Сваріг це epitheton ornans Бога: »хвальний, величний, маєстатичний«, або сам абстракт: »хвала, велич, блеск«, для зображення Бога¹⁾. В середноперській мові (mittelpersisch) suffix- ĩh все означає nomina abstracta).

II. Сваріг може мати також значіння бога щастя й добробуту [Мабуть, залежного від сонця]; бо j. g. χ^v aəga, n. »Wohlbehagen, Glück; seelige Stätte vom Paradies«. В Pü. читається це слово χ^v arĭh. Може бути тут також подумане abstractum: »Бог — саме щастя, добро; Бог — приміщення райського щастя«. Так I, як II, самі ідеальні характеристики Бога. Як українського бога сонця rag excellence, згадують літописи Дажбога, Даджбога (хибно пишуть — навгад — »Даждь бог«). Він також о стілько міг бути богом сонця, що був божеством найвищим та творцем і вседержителем світа. В новоперській мові є слово tadždar »Herrscher«; властиво: »власник корони«: — володар. (Спільне перської й арабської мові є слово tadž »Krone«). Це слово вказує на верховне становище Дажбога в староіранській небесній єрархії. Поправно зложено його ймення булови tadždar бага (= Бог), т. є. Володар Бог, Господь Бог. Є до прийяття також однозвучна з його українським іменем фраза tadžbaga: »Коронований Бог«.

В староперських святих книгах нема імена Даж бог. За те є імя dauiš (грецька буква: ϑ), Adj. »der geschaffen hat; Subst.

¹⁾ Чи не від χ^v arənah, χ^v arrah, farrah, походить українське »хвальний,

хвала, фала (фраза: »фала Богу!«)?! Вираз староіранський покривається буквально з українським. (Nb. г = ї, ї).

»Schöpfer«; — »Schöpferisch«. Дадуш баґа (baga) буде значити: Бог Творець.

В св. книзі yasna 56, 6, є така молитва: (v. Altir. Wb. S. 726):

1. 2. 3. 4.
 »daḍuṣṣō. daduṣṣō. dadūžbīš. raocēbīš ḥam vaēnōivaid« »mochten wir des schöpferischen (1) Schöpfers (2) Schöpferisches (3) (подвійно-творче) Licht (4) zu sehen bekommen«: »Коби ми творчого Сотворителя подвійно творче світло увидіти могли«. Тут слова daḍuṣṣō. dadūž[bīš] самі собою покривають імення Даджбог. Колиж додати до них баґа (Бог) буде ціла фраза по українськи: Бог, творчий Творець.

В українських давних релігійних обрядах до нині задержалося це імя творця, daduš (також: da^δvah — : грецька буква ^δ —) в імені »дідух«, яким називають обрядовий сніп пшеничний вношений до хати на св. Різдвяний вечір. Сніп цей алегорично приявляє творця і розмножителя збіжжа. Я згадував вище при обясненню свята »коляди« про божество Ваґа^y, яке дає благословенство збіжжа рільникам. В його честь ходить з колядниками »безрезник«. При зимовім звороті сонця й тепла до землі, рільний нарід передовсім тишиться надією близької весни й урожаїв, — благословить hvaradaraša (хор-дареша) = появу сонця (»коляда«), звертається до божества — опікуна рільничої справи (Ваґа^y)¹, просить і вводить до хати daduš (da^δvah) **Дідуха**, репрезентуючого Бога Творця.

Є також староіранські слова: »dahišta« = der am meisten gibt, gewährt. »vahišta (epithet. блискавки — грому) »der am besten vorwärts bringt, der förderlichste; das wolkenfeuer (Blitzfener) das zu Reinigung der Luft dient. Звуково відповідають вони теж імена »Дажбог« а змістом ідеалові Бога.

Зі староукраїнської мітології згадують літописи дальше:

Велес-а. — Це Бог опікун домівства, приятель родини, опікун худоби. В староіранській мітології нема цього імени. Є лише староіранські слова: j. g. varad-v. »augere, wachsen machen, gedeihen«.

»Varadāṭ. gaḥā = der die Lebenswesen, den lebendigen Besitz, Haus und Hof, Hab und Gut mehrt, gedeihen macht« (Altir Wb. 1370). Рū. читає цю фразу: »vališn dātār i gēhān« і в тім виговорі вона дуже близька до слова Велес. »Vališn datar« це »велис[н]

¹) До речі згадати що перське br-z, — ber-z, значить »зерно«. В гайлках це зерно приявляє »просок«. В дальшій розвитку цієї ідеології приходиться »бо-рошно«, це зн. мука. Вге-ме нагадає божество Ваґа^y — : Вурж. Згадано попередно, що ймення Ваґа^y, етимологічно пояснене значить »повитальний, — бажаний, — милий«.

датель». Слово *gaēθā* р. *gaiθā* = »Wesen, Lebenswesen« 2) »Gehöft, Hof, Hausstand (Familie), Hab und Gut«¹⁾.

Як між святцями староіранської релігії не фігурує Велес, іно його атрибути і хиба віднести їх до божества *barəj*, приділеного іранською релігією до божества дому (домовика *dəmanu*, гл. н.) так (може кому на диво) імя бога Велес знаходиться в Арабів:

 = *weli alla* »der freundliche Gott«.

»Weli« = »Vormund, Freund, Herr«. »Walid« = »Vater« (Велес, — »д« переходить »с«). *Weliahd* = »Tronfolger« (»Син божий«). Ось маємо знова доказ, як у Староіранців, що перебували на Придніпров'ю, змішалися два духові світи. Це спостереження стверджують і дальші розсліди на полі мітології²⁾.

Одним із знатніших приявників божества на давній Україні, це **Перун**, **Пркунас**, — бог грому, блискавки й елементарної сили природи. В староіранській мові є на вияснення його імени ось які слова: j. *parət-v. certare Praes. 12, b. pərənā* — : *pərən*, — »kämpfen, sich bekämpfen« 3) *jemandem feindlich entgegen zu Leibe gehen*«. Після 3) »перун« містивби в своїм імені прикмету боєвничости і нападливости. Це булаби влучна характеристика для грому й блискавки. Крім того: *parənahvant Adj.* »со-

¹⁾ Слово *gaēθā*, *gaiθā*, (також слово *gaoday*) — Газда дає корінь українському **Худоба** (: »Гайто« : *худо*), в знач. ближчій »*das Vieh*« і в знач. дальш. »*Hab und Gut*«. Натомісць слово »*скот*« = »*das Vieh*«, має корінь у *skəitim* (= *скойтим*) »*Sich Anschliessen, Anschluss an*«. — Іменник *skəitim* (*ā-skitay*) походить від j. *hak-v.*

»*sequi, begleiten, sich gessellen zu*«; — *Praes hak*, — *hača*, — *PPFP. haxta; ai sakate, saksat, Pū. haxt*. Це поняття добре характеризує худобу, що тримається дому, родини, господаря, ходить з ним і за ним. Оригінальний, а маркантний примір слова тогож етимологічного походження. це лемківське »*гáча*«, лошатко, *Follen Füllen*. Це незмінний *Praesens* від *verbum hak*: — *hača* Лоша — біжить за матір'ю кобилою, тримається фіри і пр. Наводжу це як принагідний примір чисто староіранської основи в українськім слові.

²⁾ Є одна українська пісня, мною записана як коляда, а в матеріялах до укр. етнології, т. XII. (Наук. Тов. ім. Шевч. Львів 1909, поміщена п. В. Гнатюком як *гаїлка*, що величає розмноження домашньої птиці - і родини В цій колядці чи *гаїлці*, приходить рефрен з дивними словами, видно незрозумілими для народу. бо перекручуваними в кожній стороні по своєму.

Рефрен:

- 1) »Ходила квочка коло кілочка
»Бук-Лелія, ти моя милая,
»Ти з мене мислами дух вигнала«.
- 2) »Сиділа квочка коло кілочка
»Бог велія, моя милая,
»Ти з мене мислями дух виняла«.
- 3) Сиділа квочка коло кілочка,
Буг льльія, моя милая,
А ти з мене мисленьками дух виняла«.

Дальше співається:

Вивела квочка четверо куряток:
(Або: Вивела квочка п'ятеро діточок)
Єдно ми дитятко, отой Івасенько,
Друге ми дитячко-онтам Михасенько,
І т. д. По кожній сторінці повторюється рефрен, яким коляда зачинається.

Продовження на ст. 39.

pious, in Fülle vorhanden, reichlich»; p̄r̄ṭ̄na Adj. »gefüllt, voll«, —

характеризувалиби в Перуна повноту добротворности тучі, що паде на край з громами, блискавками й творчою силою.

Дуже добре відповідають для імени Перун також оці слова староіранські:

p. paruoiya Adj. »der erste, primus«, nach Zeit und Ordnung;

p. paruva Adj. prior: paruviyatah, первісний ISn Paourva und A Sf. (Порвун) paurvān Als Adj. »der Reihenfolge und dem Range nach der erste«.

Ці слова означувалиби Перуна як первісного, споконвічного Бога і першої ранги.

Новоперське слово perran »Fliegend«, однозвучне з імени Перун, булоби влучним прикметником летючої блискавки.

Всі ці комбінації староіранські означають більше атрибути божі, як саме божество. Натомісць в арабській мові знаходиться однозвучна з Перуном, а радше з варіантом того імени »Перкунас«, фраза, що говорить про самого Бога. Арабське barek (буквально brk), = er (аїа) hat gesegnet«. Злучене з арабським: »anas« pluralis, »Menschen«) творить фразу: Він — (Аїа) — поблагословив людей«. »barek anas: — brkanas: Перкунас.

Відповідне для імени й поняття Перун є арабське слово bāri »Schöpfer«. Основі імени Перун відповідають також: berk »Blitz, Blitzstrahl«; baryga »Wetterleuchten«; bereket »Wohlfahrt, Glück, Segen Gottes, Fruchtbarkeit« (як наслідки животворної тучі і громів). Рівнозначне з іменем Перун є українське слово грім »Donner«. Хоч це слово »грім« очевидно onomathopoeia, наслідуюче звук грому, громоту, — то дуже можливе, що воно криє в собі пам'ятку імени перенятого зі сфери вавилонських релігійних ідей. Вавилонський бог Ramman синонім Adad-а, бога неба і землі і бога війни; а символом Rammana це сніп блискавиць! (v. Moritz Jastrow junior, — Religion Babyloniens u. Assyriens і. 440).

Стрибог, уважається в українських літописців як бог вітру й посухи. Це мабуть через фразу в »Слов'ї о плъку Игоревѣ« »вѣють вѣтри Стрибожи вноуци«, в якій поет нарікає, (устами Ярославни) що вітри наносять неприятельські стріли на військо Ігореве. Та я думаю що поет виразився про вітри лиш алегорично.

Фраза »Бук-лелія«, або »Бог-велія«, або »Буг-лелія«, — складається з двох

староіранських слів: 1) Бук, Бог, Буг: це j. b̄ūg-f. »Rettung, Lösung«, 2) »велія« — »лелія« — »лїлія« — це на мою думку без сумніву арабське: weli aīa »der freundliche Gott«, — староіранський »vališn datar«, r = l) — : український Веліс датель — Бог опікун родини і розмножитель домашньої худоби. »Здраджує його в цих колядах якраз »множення« родини й худоби (й маєтку).

Epithebon. Буг — b̄ūg. — »рятунок« йому належить з огляду на його прислуги для господаря а імя »велія« чи weli-aīah) слідне і в розплиненім »лелія й лїлія«. Інтересне в цій колядці чи гайлці: як »мучать« співця мисли про це благо-словенство розмноження рідні й худоби. Думаю, що співець хоче звернути увагу на глибоку думку божої сили над родиною. В фразі Буг-велія, моя »ми-

лая« жіночий рід прикметника »моя милая« відноситься мабуть до b̄ūg, що є в староіранщині іменником жіночого роду. Задержання навіть такої подробиці як жіночий рід через стільки віків можливе, коли зважимо тут — »момент упертости« при передаванню з рода в рід »того самого (!)«.

В староіранській мові є слово **rauy-v. Praes. sray*, — *srī*; — 3) »austeilen (Schläge)«, versetzen. Інше слово, *star-v. Praes. star*, — *strī* — 2) niederwerfen, zu Boden strecken«. Також *j. aštra-f. mp. Pū. aštr* »Geißel, Peitsche; die priesterliche Straffeißel. З цього виходилоби, що імя Стрибог (*strī. baya*) аттрибут Бога караючого: »кидаючийся (на когось) Бог (ad *star-v.*); роздаючий удари Бог (ad **rauy-v.*); бичуючий Бог (ad *aštr*)«.

Інтересне, що як раз противну характеристику Стрибога подає — та Богом милосердя його величає рівнозвучна з іменем Стри-

бог арабська фраза: *settar iħhiub* »Gott Bede-

cker der Fehler und Sünde«. *setr* (буквально *str*) »Bedeckung, Verhüllung«. *Settar* »deckend, verbergend«.

Після арабщини фраза Сл. о. п. Иг. »Це вѣтри Стрибожи вноуци вѣють съ моря стрѣлами на храбрія плъки Игоревѣ«, — булаби гіркою іронією проти Стрибога, якого річку (після арабс. ідеології) є милосердя і прислонювання людських гріхів — провин, а не засипування смертоносними стрілами.

Як Бог після арабської ідеології та мови являється староукраїнський **Семаргл**, якого значіння до тепер мало хто й силкувався пояснити.

Арабське: *al-semī*, — *audiens Deus, qui audit* »der

alles hörende Gott«. *Semī* *hörend* — це перша часть імени Семаргл. Друга його часть це арабське *ardžal die Menschen* (pluralis від *redžol* »der Mensch«: Бог, що вислухує люде (людські прохання). Ще ліпше виступає в повній формі імя Семаргл, коли другу часть його брати як турецьке слово: *urq Rasse, Stamm* (Pluralis слово творить суффікс = *lar*. Кінцеве »л« в імени Семаргл вказувало на утятий pluralis). Імя значилоби »Бог що вислухує племена«.

Знаходить імя Семаргл пояснення і в староіранській мові: лише в зовсім іншій значінню *j. g. p. zam, zam-f.* »Erde, Erdreich«;

zamar Adj. »in der Erde« + *g. j. gar-f.* »Lob, Preis, Loblied«.

zamar *gar*: в еволюції: — : *zamar* *gal* — : *zamar* *gl* — : хвала

землі, хвала (йому) в світі, — по світі — на землі«. (В староіранщині *g* подекуди заступає *l* і *ř*).

Та є ще одна можливість походження імени Семаргл; Це Пантеон Вавилонсько-ассирійський. Про вплив релігії вавилонської на Староукраїнців за посередництвом Староіранців — нема сумніву. Я згадував про це повище й згадую в дальшій розвиненню теми.

Поняття релігійні Староіранців, Вавилонців та Арабів переходили взаїмну фюзію: Араби були сусідами Вавилону, їх релігійна ідеологія і мова були в контакті з Вавилоном. Од сходу сусідували з Вавилонією Староперси, а в VI стол. до Хр. підбили вони Вавилон і цілу малу Азію. Звідси пішло змішання трох культур: староіранської, вавилонської та арабської. Для того сліди троякої релігії знаходяться між Українцями як нащадками мішанцями староіранців. Імя українського Семаргла виходить з вавилонської релі-

гії. У вавилонським Пантеоні був Šamaš — : бог сонця, володар неба і землі, всемогучий, оден з найбільших богів Вавилонії; бог справедливости і суддя людям; бог щастя, здоровля і прч. Слово (вавил.-ассир.) — šamšu = Sonne; ša-am — ši-im = Sonnenlicht; šamu = hoch; šamû = Himmel. Також означенням могутнього, високого божества, часто синонімом для šamaš — було поняття Marduk. Інші поняття найвишого бога, неба і землі — був: Adar, званий також Mar-Mer. Іменем загальним для відомих народи божеств було Kal. З композиції наведених імен виходить:

- 1) Šamaš — Mar-Kal (Шамаш могутий бог).
- 2) Šamu — Mar-Kal (високий — небесний, могутий бог).
- 3) Ša-am, (ša-am — ši-im) — Mar-Kal (соняшний могутий бог).
- 4) Šamšu — Mar-Kal (могутий бог сонця).

Всі ті фрази творять імя Шамаркал — : Шамаркл — : Семаркл. В іншій композиції вавил. поняття; виходить Семаргл: šamu (hoch; šamû Himmel) + Aria, Gott der Elamiter (Сузанців) + gal-lal, Gott Herr des Aufganges, der Morgensonne. šam'Aria gal-lal = Семаргл.

Подібні сліди вавилонсько-ассирійської релігійної ідеології можна видіти ще в інших староукраїнських божествах; хоч я з гори зазначую, що бачу в них переважно лише звук і форму вавилонську, а зміст понять релігійних староіранський. В пояснюваних вище містичних іменах Лільой, Олійой, Аврелі, взиваних у піснях при »водженню козла,—впадають в тямку також аналогії з вавилонської релігії:« »Elali = Gott Beiname des Feuergottes Girrû²⁾. Enlil = Gott, in älterer Zeit der Hauptgott des Pantheons, später durch Mardak ersetzt, gamaš. Крім цього вавил.-ассир. слова: il-la-a = stark; ilu = Gott — : сходяться і з арабським ilah Gott та ūlja hoch, erhahen — та українським містичним Ілля, Ілля — громовик³⁾.

Імя божества Marduk — : »En bilulu« значить Herr der Menschheit befieht; der himmlische Kraft verleiht а близька ця фраза буде до містичного »ой Лільой« — ой Льолі«.

Навіть аналогічно до арабського «semi-ardžal», та арабсько-турецького: »Semi-arkl«(ar) можна поставити вавилонську фразу¹⁾:

²⁾ Rel. Bab. und Ass. I. 179, I. 388. I. 167 (ilali) I. 51 (Enlil).

³⁾ I. III. 1013. 1066. II. 1039.

¹⁾ v. Religion Babyloniens und Assyriens, Moritz Jastrow I. 51. III B. 1095 (šamaš), III 1042 (šamšu, — šamu, — ša am etc.); I. 146 (Mar Mer) III. 1018 (šema-iš-mi).

šemu-iš-mi = gehorchen, hören + mar + kal (як в.): вислухуючий могутний бог.

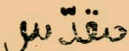
Фраза **Аврелі** — криве колесо (в піснях при водженню козла), що я пояснював як апострофу до божества сонця і до староір. A^huga^h, згоджується з вавилонським поняттям Agalu, — фонетично писаним: a-ga-al-li. »Agalu« є ідентичним із божеством »Nergal«¹⁾, якого прикметою є: »Gott des Feuers, der heftige, der welcher verbrennt, die glühende Flammengitze«. Це відповідає палющості сонця у Вавилонії. Його звуть також богом »преісподним« »Gott der Unterwelt«. Коли зважиться, що сонце плывучи по виднокрузі від сходу до заходу, немов западається у вечір під землю, то пісня: »Аврелі, — Криве Колесо«!

»Аврелі, куди котиться?« — стане зовсім зрозумілою після вавилонського поняття Agalu чи a-ga-al-li як бога підземелля. Впрочім також імя »Au« »Gott«, поставлене перед Agalu, творячи фразу Au-Agalu, покривається зовсім з »Аврелі«.

Одно з найбільших божеств Вавилону, це Адад — : Herscher über Himmel und Erde; Gott des Sturmes, des Donners und des Blitzes; der Herr der unterirdischen Wasser (порівн. староперське »adav« = Wasserlauf) und des Regens²⁾. Bei Assyriern auch Hadad. Імя-ж »Kal« — це прикметник, відомих кожному, божеств³⁾. У зложенні: Kal-Adad, або Kal-Dadi (Dadi = Adad) нагадує зовсім укр. »Коляда«, а відповідає релігійним староукраїнським та староіранським поняттям про коляду як свято сонця та сонішного тепла. Ще докладніше сходиться зі словом »коляда«, композиція »Khûl' Adad«. Khûl' знач. дорога, — Khûl' Adad: дорога бога Adad, прихід бога Adad (як сонця). Імя староукр. божества Марена (гл. н.) нагадує вавилонське: Mar-Mer + Anu; Mar-Mer, прикметник до Adad, — Anu = Gott, синонім до Adad. Колиб взяти »Марена« як постать жіночу, то відповідалоб їй: Mar - (Adad) + Anatum = Adads Gemahlin). — Це все дає живу ілюстрацію впливів вавилонських хоч би на фразеологію релігійну як іранську так і староукраїнську⁴⁾. Але що ці впливи далеко глибше увійшли в українське життя, а не лише дали зверхню оправу укр. реліг. ідеології, свідчать спостереження списані на дальших сторінках про староукраїнську й терешню українську демонологію. Коли в староукраїнській теології відзначаються виразно й майже виключно поняття староіранські з примішкою ідей арабських, — то в староукр. демонології переважають поняття вавилонські та індійські.

Заки це порушу, хочу закінчити відділ про староукраїнську теологію.

Арабським іменем мабуть названий цитований українськими літописцями **Мокош**. (Літописці не означають його характери-

стики). mükaddes (A) = »heilig:« mügaseme (A); »Tei-

¹⁾ Ibidem. I. 157. I 3^r.

²⁾ Ibidem. I. 242.

³⁾ I. 146, 148, 149, 191, 162.

⁴⁾ I. 146, I. 67.

lung«. mügabele (A) Entgeltung, Vergeltung. Після наведених арабських слів бувби Мокош: »святий розділюючий розплату«, »Святий Суддя«. 2) До слова mügaseme, »Teilung« належить віднести арабський¹⁾ епітет Бога: gasym: der Teilende (Gott der vertheilende; der das Sommerhalbjahr vom Winterhalbjahr scheidende Tag; — der 8/XI gregor. Kal. oder 26/X nach jul. Kal.

З укр. мітології ще два божества, а властиво epitheta божі заслуговують на увагу, які етимологічно є чисто староіранські. Іменно **Корочун і Купало**. Імя Корочуна мають укр. етнографи — за прикметник »короткого дня« при веснянім зрівнанню дня з ніччу. Я думаю, що Корочун це epitheton ornans звертаючогося на ново з весною до землі сонця, подібно як імя »Коляда«. Я знаходжу пояснення ім. Корочун в двох староіран фраззах:

1) j. hvarϑχšaēta-n. »der leuchtende Sonnenbal, Sonne« — als Gottheit.

пр. xóršed, zuršed, укр. хорс,« в більше первісній формі;

2) j. hvarϑχšaēšman-m, (гваречайшмен) (ще блище звуково до »Ко-

рочун), EName eines der sechs Genossen des Saošyant (Спаситель) bei der Auferstehung; Ratavs (священик) des Karšvar Savahī, (Karvar = круг землі, часть світа — savahī ранок Схід). »**Корочун**,« це ідеальний служивець сходячого, до землі обертаючогося, сонця; при тім у вдячній ролі спасителя, що вітає над людьми й природою при веснянім воскресенню.

»**Купало**«, — recte: Купала. В словарі Евг. Желехівського. »Gott der Ernte«. Я назвавби його божеством літної буйности й благодатности. Свято його на Україні припадало при кінці червня, як раз в свято староперського »межиліття«. Про нього є вістка в Altir Wb. S. 1118. Ursprünglich Sommerwendfest ist es später zum Andenken an die Schaffung des Wassers geweiht. Для того мабуть і на Україні має Купала імя двозначне: а друге імя як бога купілі водної, що її заживає нарід, своїм релігійним приписом, лиш від часу того свята. Той день у Староіранщині мав бути 20 червня. Коли почислити що староіранське свято тревало п'ять днів, то з кінцем того свята як раз припаде староукраїнського Івана Купала й Марени). Імя Купала,

походження іранського (пр.) **نوب** = chub »schön, gut« — і Алла

»Gott«. Арабська назва Алла тут не противорічить, бо це саме поняття і звук слова міститься в староперськiм A^hura^h (— mazdah) Name des höchsten Gottes (r = l, l). Впрочім покликуюся на все попередно згадане про арабо-перські взаємини.

Це саме імя Купала пояснюється теж староіранським прикметником j. x^vāpara Adj. »segensreich, segenbringend«: 1) von der Erde (zām — землю — x^vāparaḡm) 2) von Gottheit. x^vāpara: --- хо-

¹⁾ В сім значінню Мокош анальогічний і звуково подібний до староіран. j. maiδuī-šam m. Name der Gottheit der zweiten Feldeszeit unb[!] des an derem Ende gefeierten fünftägigen Festes. Ursprünglich Sommer Sonnwendfest ist es später dem Andenken an die Schaffung des Wassers geweiht (Air. W. 1118); давнє староіран. свято 20 червня (укр. Купала) араб.-Мокшове свято.

пала, = купала. Також прикметником $\chi^{\bar{a}}\text{p}\bar{a}\text{r}$ »gütig« (гл. в пр. chub): хонар, хупар, купал, — пояснюється влучно ймення Купала. В Sü. читається $\chi^{\bar{a}}\text{p}\bar{a}\text{r}\bar{a}$: — $\text{p}\bar{a}\text{lak}\bar{a}\text{h}$, в чім є видима метатеза зам. $\text{ka}\bar{h}\text{p}\bar{a}\text{la}$, — і ймення Купала стає зовсім ясним.

З »Купала« лучать божество **Марена** (невідомо чи мужеського чи жіночого роду). Імя Марена значить: mar (A) »Herr;

Heiliger« + $\text{f}\bar{r}\bar{e}\bar{u}\bar{d}$ = enis »Freund«, або + any (A) »günstig«

(kommend)¹⁾. »Святий приятель; сприяючий Господь«. Та егимольгічно ця фраза арабська. Є однак в'рїант імени Марена: — Морена і в тїм видї зближене до укр. слова помір. Воно — в цїм видї чисто староїранське: р. $\text{mar-v. Praes. mirya}$; — aor. marš , PPF. $\text{m}\bar{a}\text{r}\bar{a}$ »sterben, umkommen«; 2) j. $\text{mar}\bar{a}\text{-v. t}\bar{o}\bar{t}\bar{e}\bar{n}$, verderben,

zu nichte machen« Praes. $\text{m}\bar{a}\text{r}\bar{a}\bar{n}\bar{c}\bar{a}$ — Inf. $\text{m}\bar{a}\text{r}\bar{a}\bar{n}\bar{c}\bar{y}\bar{a}$. Мабуть

Староукраїнці віддаючи честь »доброму Богові« подателеві життя в цілій буйности, »межиліття«, не забували філософїйних нефлексій про смерть та віддавали честь ангелові смерти, або молилися за померших. Звертаю увагу на те, що до українських давніх похоронів уживано попелу зі спаленого зілля захованого зі свят Купала й Морена, або палено те зілля на мерцях. Імя »Іван« додаване до Купала: »Іван Купала«, не було первісно іменам власним. Пізнійша акомодация свята Рїздва св. Івана Крестителя очевидна.

Іван це староїранське j. yvan , yavan »Jüngling; Held«, — прикметник Купала при його персонїфікації в часї празника. Відомо, що при святочних містерїях в день Купала на Україні обношено з трїумфом його куклу. Що chub айа, Купала, приявляв собою бога сонця й животворного тепла, свідчать про те ритуальні танці народні довкола розпалених вогнів.

Головним жерелом пізнання староїранської релігії (а тїм самим староукраїнської) являються Авеста, уасна та інші св. книги Іранців. Але згадані книги писав чи інспірував Заратуштра й вони не подають основи нової віри й нового релігійного курсу, а лише через полеміку зі старовірцями дають пізнати зразок старого культу. Для того лише деякі імена богів і демонів старої віри є в тих книгах згадані.

Коли Українці переняли релігійну идеологію від Староїранців чи Персів і знаходимо дещо фактичного з цієї идеології в книгах Авеста, то зрозуміло, що може в тих книгах багато з цієї идеології бракувати, а воно лишилося між народом українських старовірців. Тож і зовсім можливо, що всі ці божества яких імена я вище згадував і пояснював були також у Староїранців, тим певнійше, що імена божеств, по більшій часті, утворені староїранською мовою²⁾.

¹⁾ Прошу порівнати імя Марена з попереднім обясненням взятим з пантеону вавилонського.

²⁾ Згадуючи первісні імена »богів« староукраїнської віри, годї не згадати, що давнійші й теперішні дослідники старинного релігійного культу всіх Славян (новїші повторюють погляди старших учених), уважа-

Попри віру в Бога і Його силу була в українського народу — й досі остала віра у всяких духів, передовсім злу, нечисту силу, що мучить людей. Тих духів признавав нарід превелику многоту, видів їх усюди на кожному місці і в кождім предметі.

ють за спільну всім Слов'янам віру в трійку богів: Свантовіта⁹ Радагаста й Перуна, або іншими словами: Ругевіта, Геревіта, Поревіта. Це мені здається можливим для того, що — як викажу — імена тих богів є староріанські, отже з того самого основного племені. Тут хіба треба зазначити, котрий славянський нарід був корінним для прочих Слав'ян. На мою думку був ним український нарід, що лишився неуступно на тій місці, де посідалися Староріанці, Скити і прч.; а коли відпливав як фляга далі на захід, (пр. по береги Карпат, в Полісся по Дунайське гирло), то вертався назад до св. го резервуару — на Придніпров'ю й Чорномор'ю, допливаючи до него незмінними руслами.

Імя Свантовит утворене з g. *zvan-n.* = *hvar* »Sonne« ai. *svár.* + j. *g. tǫvǫst-f.* »Kraft, Vermögen«. »Соняшна сила« II. *zvan,* — («Sonne» +

daǫvōtat = »Daǫvaschaft«: »Соняшне божество«; беручи на увагу, що поняття *daǫva* через пропаганду Заратуштри здеградоване на поняття демона, було первісно у Староріанців як ідеал божества. ai. (altindisch) *devá* »Gott«; *devī* »Göttin«.

Імя Радагаст, це *rāda* (p.) »Fürsorger«; ai. *rādas* »Gelingen, Wohltat« + *gāḍav-m. n.* »Ort, Stätte« b) von den Tronsitzen der Götter.

Це поняття особи бога як мешкання добродійства, помочі і доброї вдачі має аналогію в другій групі згаданої трійки богів. Колиб замість *gāḍav* прийняти, в імені Радагаст, староперське *gastav* »widerwärtig«; пр. *gast* »schlecht«, — то поняття цього божества булоб як протилежного людям, злогоного. Такої ідеології про Бога у Староріанців не було; — приявником злости був демон.

Імя Перун — було вже пояснене між богами українськими: р. *paruva,* prior« ASf. *pauryan:* der Reihenfolge und dem Rang nach — der erste«.

З другої групи: Ругевіт — Геревіт, — Поревіт, мають спільну другу половину імени. В третім імені (Поревіт) вона виступає самостійно з першою частию імени: Поревіт це р. *paruoiyatah* — Adj; Adv. von früher, von Alters her: »первісний«, »предвічний«; р. *paruviya* Adj. »primus«, der erste nach Zeit und Ordnung. (v. Air. Wb. S. 874).

В іменах Геро-віт і Руге-віт, це р. *viḥ-f.* »Herrenhaus, Herrenburg; königliche Residenz, те саме що *gāḍav* в імені Радагаст, Ругевіт: j. *rayav* — Adj. »leicht, beweglich, flink« — von Gottheiten, + *vṛṣ* — : мешкання »легкого, рухливого — : духа. Може це арабське = *ruh* »Geist« + *vṛṣ* — königliche Residenz. Або це: j. *ragay-m.* »Reichtum, Pracht« + *vṛṣ* — »königliche Residenz«: »Палата багатства і краси«. Староріанське *Rai* = *ragay*, означувало також місцевість в Медії, мабуть блистячу красою. Впрочім *Rai* чи *raday* нагадує первісний рай — *Paradies*. Радагаст: Райська палата. — Імя бога Геревіт, це: j. *gar-f.* »Preis, Lob, Lobli; mit *dāmana* — *nmana* (= Haus) Haus des

Lobes als Bezeichnung für den Aufenthalt *Mazdahs* (Бора) und des Seeligen, s. v. a *Paradies* (Air. Wb. Chr. Bartholomae). В імені Геревіт слово *vṛṣ* — (Herrenburg, königliche Residenz) заступає у вищій стиллю слово *dāmana* (Haus).

Тут додаю варіант пояснення імени Свантовіт, опертий на тійже основі що Геревіт і др. Свантовіт: *zvan* — (Sonne) + *tav* — (*tavah* Kraft, Macht, Vermögen) + *vṛṣ* — (Herrenburg) »Мешкання сили сонця«.

Всі повищі пояснення є доказом, що імена обох груп богів давали ідеальне поняття Бога, як абстракту, котрому додано не мов рамці у виді — також ідеального — мешкання: *gāḍa*, *vṛṣ*.

В кождім випадку було то високо культурне — духове вираження ідеї Бога. Фразеологія про »мешкання« для божого духа чи його досконалостей, наводить на думку, що вона відноситься також до статуї цих зображень Бога, приміром Свантовита, якого статую пізнано у викапаліску.

Жерелом такого вірування українського народу в многоту духів, це передовсім релігійна ідеологія Індійців, що вірили у мандрівку душ, та в існування душ у цілій природі передовсім у деревах. Перед тими нечислимими духами після вірування треба матися на осторожности, все і всюди, їх собі не зражувати, їх жертвами задобрювати. Арійські племена й мови, т. зв. східно-індоевропейська група, до якої і Славяне належать, оснуються на індоіранській первісній сполуці. Колиж Арійці-Староіранці, осівши на Придніпровю, такий мали величезний вплив на все потомне українське плем'я, то й не дивниця, що лишили цьому племени все добро й зло, расове й духове, яке самі унаслідили.

Другим жерелом віри укр. народу в многоту духів і демонів, це первісний анімізм Вавилонії й Ассирії, що уділився всім народам живим в їх області й сусідстві, отже й Староіранцям. Староіранські мандрівні племена, що колись сусідували з царством вавилонським і ассирійським принесли зі своєї вітчизни на українські землі цей посів релігійної вавилонської ідеології. З незвичайно поширена на Україні віра в сили всяких чарів. Можнаби цілу книгу поставити всяких чарівничих замовлювань і відмовлювань, поражаючих своєю таємничістю й поезією. Як раз у вавилонській та ассирійській релігії таке саме було:

В тритомовій творі Morris Jastrn w jun. Die Religion Babylonien und Assyriens (найнов. видання, р. 1905), половина припадає на вавилонські й ассирійські **чари, вроки, заклинання, замовлювання, ворожби, вгадування будучности, оміна**. Змістом і формою вони дуже подібні до українських. Я наведу для ілюстрації зі згаданого автора маленький витяг (I. Bd. S. 286): »... diejenige Priester-gattung... welche man als Vorläufer der Magier oder Zauberer des Ostens ansehen kann, und deren Angehörige vermittelt der ihnen eigenen Kräfte und Kenntnisse die Angriffe der Dämonen und Hexen abzuwenden im Stange waren. Ihr gewöhnlicher Name war **Ashipu** (ашіпу) g. h. Beschwörer und von demselben Verbalstamm stammt auch der technische Ausdruck **Schiptu** (шіпту) für eine Beschwörung oder eine Beschwörungsformel« Ось де жерело українських славних **за-шіпту-вань!** Коли кого дивувало, чому чарівничі ворожбицькі замовлювання й відмовлювання називаються »зашіптуваннями«, мимо того, що як раз вони (річ загально відома!) відбуваються надзвичайно торжественно, поважно й голосно, — нехай зверне увагу на вавилонські **Schiptu** (Sh, англійська буква = укр. ш).

Дальше також: »Die welche die Priester in Anwendung brachten, kann man im grossen und ganzen als Gegenstücke zu denen der Hexen bezeichnen, nur dass als gleich wirksam gegen Zauberei wie auch gegen Unholde galten. Gegen die Zauberformeln der Hexen wandt man Beschwörungen von stärkerer Kraft an, um ihren schädlichen Einfluss zu brechen. Dem symbolischen Knüpfen von Knoten begegnete man durch in symbolisches Lösen solcher, und sprach dabei Formeln aus, welche das Opfer Schrit für Schrittaus den Schlingen der Hexen und Dämonen befreien sollten«. Признаюся, що я як укр. = катол. священник ніколи не міг порозуміти ані розвідатися, чому в часі українського християнського обряду посвячення поля

(після Зелених Свят) в часі процесіонального обходу поля, все якись невідомі люде скрито завязували вузли ростучого по нивах збіжжа. Мимо всенародних святочних мольб та освячень церковних,—завязування вузлів до збіжжа мало дати сильніший (sic!) успіх і забезпечення рільникам, ніж молитви церковні. І ніколи я не міг довідатися — не то, хто, але нащо хтось вузли завязував і що з ними відтак робив. Це значить, що ті давні поганські релігійні містериї конспіративно удержувано і практиковано в тайні, з виразною метою вдержання традиційної давньої релігії; — і всенародно! А це є лиш оден примір з тисячних тайних практик первісного анімізму!!

Дуже поширена в українського народу форма, анімізму й фетишизму, це **культ зілля**. Найблищий привід до цього культу дали Староіранці, бо в них його практиковано окремим богослуженням,

яке проводив найвищий духовник Zao^ytar (Zhautar — : жрець) при послузі підвласного духовенства. Він розпростував на вівтарі (ağağrav — r = l, l) на спеціальній подушині вязку билин з містичного зілля. Містично означені прикмети цього зілля мали виражувати молитвенні інтенції духовника й народу, а може й жертву. Про якість рослин із яких ці бильця витинано нема в старинних текстах ніяких пояснень; так само про число билин. Їх складано (після yasna 57. 6) : 3, 5, 7 або 9 (непаристі числа). В Індійців нині практикують цей обряд із металевих бильць. Я вмисне ширше про цей обряд росписуюсь, бо останки його аж занадто слідні й тепер в українського народу. Іменно в посвященню (св. церквах християнських!) зілля при нагодах свят що якраз припадають у час давних громадських рільничих свят — : весняних, літних та осінніх. Ніякого мотиву християнсько-релігійного не вказують за для того посвящення требники церковні (книга sacramentalій — посвячень). В інтересі вірних булоби хіба посвящення лічebного зілля, про що є в требнику згадки; але відома річ, що нарід приносить многоту зілля лише з містичним характером і відтак тримає їх у дома як амулети і фетиші скріпляючі безгранично народні »забобони« — а властиво давний народний фетишизм і анімізм. Я згадував в студії »про містику гаїлок« про останок цього культу в гаїлці »бильце« (гл. там). Виразний слід того іранського богослуження бачу в розпростертій променисто на подушині вязці »васильків« (незамінно мусять бути »васильки«, — крім інших) при величнім укр. кат. святі »Воздвижені (піднесенні) Чесного Животворящого Креста Господнього«. Не унимаючи вартости символіки в обряді християнської Церкви, констатую неоспоримий факт впливу обряду поганського, слідного як раз у цілім його виді. Слід тогож обряду baršman виджу й на

українським весіллю у »вильци« ,— »гільци« — »бильци« — прикрешенім позоліткою, »корхами« та »лелітками!) — і зложенім — немов на обрядовій давній подушині, — на короваю.

1) Корх, кірх — перське слово: gireh, = Knoten — вузлик; küre »kugel« — кулька. Леліточка — арабське: lülü — »Perle«.

Пісня весільна: »А на нашому вілечку — золоті верхи — корхи,

»Срібні да леліточки, од сонечка сяють од вітроньку мають«

У приношенні укр. народом, зілля до церковного богослуження, видніє староіранський культ *bagəsmān*, по цілій своїй формі.

блищого означення змісту цього культу як староіранського не можна вгадати, хоч би з цієї причини що в староіранських книгах нема згадки якого зілля билини розпростирано на вираз молитви, чи жертви, — на вівтарі. За те український обряд приношення зілля дає деякі всказівки, що можуть zarazом стати поясненням для староіранського обряду. Волод. Шухевич в своїй студії «Гуцульщина» записав, яке зілля нарід приносить до посвячення. Один рід зілля, — це лічне, другий рід, — чисто святочне. Волод. Шухевич записав лише те зілля що приносить нарід «на Розігри», в день перед св. Івана (давнє свято Івана Купала, гл. 6) на свято «Нявок» (гл. пояснення імени понище при поясненню демоніць).

Інтересне те, що назва розігри чисто перська. Хоч слово може мати і характер український: роз + ігра — : широка гра, забава¹⁾.

np. *ruz* = Tag, **Glück**; *rūzgar* = Wind; Zeit; Welt; »Schicksal«. Розігри як день щастя — долі, надаються до містерій зі зіллям. Збирають таке зілля: 1) лічнице: оделен (Valeriana officinalis); коситень (Iris versicolor); кривавник (Achillea millefolia) хрещьїтез. (Paris quadrifolia), Прозірник (Hypericum perforatum), підорва (Lysymachia nummularis).

До посвячень:

1. Біждерево, *Artemisia vulgaris*;
2. Васильок, *Ocimum basilicum*;
3. Живокіст, *Symphytum officinale*;
4. Звездики, *Dianthus*;
5. Криве зілля, *Polygonum*;
6. Матріган, *Belladonna*;
7. Девяцел, *Carlina acaulis*;
8. Підойма, *Sanicula europea*;
9. Омела, *Viscum album*;
10. Чорнобривка, *Tagetes patula erecta*;
11. Дівенна, *Verbascum tapsus*;
12. Арніка, *Arnica montana*.

Я спробую пояснити зілля, призначене спеціально до посвячень без другого інтересу для цього зілля, приміром як лічного. Майже кожне з цих зел виражує якусь містичну гадку через своє імя.

1. **Біждерево**, це або «боже» дерево, отже що приносить благо-словенство боже; або воно криє в собі ідею староіранську: j. g.

būg-f. »Lösung, Rettung«; *baog-v.* Praes. 3. *būja* — lösen befreien. retten«. Значіння ясне: зілля це приносить щастя, рятуюнок. Друге значіння слова: j. g. *būg*: — »Busse«, в Рū. вимовляється *bōžišn*: зілля держане на вираз покути, переблагання боже-ства, — а через це на свій рятуюнок.

¹⁾ В етнограф. збірнику Н. Т. ім. Ш. т. XXXII. ст. 202 записано: «в тиждень по Зеленім понеділку граються нехрищені діти і той день називається Розігри».

2. **Васильок**, містить у собі ідею І: слова j. *vas* — »wollen, wünschen«; *vasaḡa*-m. Wunsch, Gefallen«; *vasō*, *vasō* Adj. »nach Ge-

fallen, nach Wunsch, beliebig«. Adj. *vasah* — wollend, wünschend. Долучене до того *ilah* (אלה), укр. Ілля, а вийде Вас-ілар: »Зілля на приподобання божеству«. II.) p. *vasiy*, *multum* in grosser Anzahl, viel; im starken Mass, sehr«. — Mit *bav* — : »überhand nehmen, sich ausbreiten. Композ. *vasiy* + *raod* = wachsen; *uruḡmag*. Schoss, Spross) **Мабуть** буйна, розросла галузистість цього зілля стає синонімом многоти, багатства, а тим самим воно стає пожаданим (гл. I).

3. **Живокіст**, говорить сам про себе: зілля відновлює життя, оживлює мертвіючу кість. p. *jīva*, — j. *jīvia*, — *jvaḡa*, (j = укр. »ж«)

— lebendig, lebend«. ai. *jīvyā*-n. Mittel zum Leben«.

4. **Звоздики**, 1): j. *zōviṣṭya* Adj. »der am meisten fördert, der förderlichste«.

2) j. *zav*-v. Praes. *zuva* — *zazv* — *zaoziv* — »Jemanden rufen, anrufen«, besonders die Gottheiten. »Це зілля має силу прикликати Бога на поміч, томуж найбільше помічне«.

5. **»Криве зілля«**, безперечно мусить мати в прикметнику **»криве«** якесь немиле містичне значіння. В староіранщині було поняття, що демони ходять **»кривими«** дорогами (це звалося **»zbar**-v.). Може бути також, що етимологічно цей прикметник **»криве«** зв'язаний з j. *grab*-v. *greifen*, — Praes. 11. a. *gḡrōwnā*-

ergreifen, in seine Gewalt bringen, gefangen nehmen¹⁾. **Мабуть** те зілля належить до категорії тих, що криють у собі шкідливого духа. Я дам аналогію на це в слідуєчій зіллі:

6. **Матріган**. Про це зілля пише В. Шух: **»Як знайдуть матріган, то мечуть докола него крейцарі, (монету) цілують, обнимають його, примовляють до нього. Передовсім звертає увагу назва цього зілля, Це чисто староіранська фраза:**

j. *maḡra*-m. (a носовий самозвук) »Wort, Ausspruch, Spruch, besonders Verheissungswort — Spruch«; 2) j. Aw. »Spruch, Urteil, s. v. a. Befehl«. Insbes. Singularis *mat' ēξox*. oder mit *spənta* Adj.

(святий): das heilige Wort, der Innbegriff der göttlichen Offenbarung; (божа **»мудрість«**) auch vielfach als Gottheit.

maḡran — »der den *maḡra* verkündet, Prophet, Prediger«.

j. *maḡravaka* Adj. »der das heilige Wort aufsagt«

j. *maḡrō. aḡhan* Adj. »der sich das Wort verdient, erworben hat.«

Ця послідна фраза мантрō-аган, звуково точнісіньке **»матріган«**, однак зміст імени міститься в цілім попереднім поясненню: **Це, зілля, що голосить слово боже, пророчить будучність, дає все-**

1) Той сам корінь **мабуть** у слові **»гріб«**.

відушчу мудрість. То значить: хто цього зілля заже, напється і т. і, тому отвориться ум, цей буде пророкувати і все знати. Відома річ в медицині, що belladonna ділає дуже сильно на мозок. В гомеопатичній практиці уживається belladonna против мозгового запаління, маячення, шалу, сходу з ума. В народній медицині, між знахарями це також річ відома. Нарід приписує матріган-ові силу божу, що дає пророче натхніння. Відси походить той вираз радості, що нападає людину, яка це зілля знайде. — І для того це зілля нарід святить. Я згадав про анальогію до »кривого зілля«. Як belladonna дає противну анальогію, так — після моїх записок (з Конюх пов. Бережани — З. О. У. Н Р.) — дає рівнорядну анальогію, як зілля зле і страшне — *brionia alba*; т. зв. переступень. Хто його надибає, приміром в огороді при роботах весняних — мотиченню, поленню, — повинен його »переступити«: — минути, не зачіпати. Як би його хто зломав, повинен сейчас перевязати, помастити маслом, а відтак положити коло него кусок хліба з маслом, або дрібні гроші: щоби це зілля не зрадити собі, бо йнакше або захворіє він на ноги і т. п. : бо стрітить його інше нещастя. Тимчасом у народній медицині, також у гомеопатичній практиці, *brionia* уживається як неоцінений лік проти запаління легких, проти запаління сугавів, в хоробах (запальних) стриження, деяких хронічних терпіннях мозгу і прч. Ця широка *materia medica* робить це зілля в уяві на роду одухотвореним і грізним сотворінням.

7. **Девяцел:** Знов фраза староіранська: j. Daēva, ai. déva, np. dēv це поняття божества в найдавнішій Староіранщині; yāta-n. »jemandem zu gewiesener Anteil«. Eig. »was vom Schicksal gewährt — zugewiesen wird«. Komp. A. (як початок зложеного словотвору).

j. yātav — »Zauberei, Behexung; Zauberer«.

Ціла фраза буде: dēv-yāt(av)-зел(-- : зілля) т. є. зілля що силою божою чарує; божа судьба, від Бога доля (yāta).

Третій склад слова: зел — це j. zara »Streben, Ziel« в еволюції zara — : зел (are, r = l); або j. »glaubig, ergeben« (— в утятім виді); зі значінням: »зілля, що намагає, рветься за щастям від Бога¹⁾.

8. **Підойма,** мимо чистого українського виду і форми, в значінню »die Hebe«, — »сила що піднімає«, — має основу староіранську: j. āma, āma-m. »Macht, Kraft«; bes. von der Kraft des Man-

nes im geschlechtl. Sinn; 2) als Gottheit der Angriffskraft. Мабуть зілля, одно з уживаних для любовних чарів, для скріплення мужньої смливости.

9. **Омела** — назва з основою як попередного зілля: āma — āma —

(чит. āma) + ur[u^hmay] — »Schoss, Spross« (r = l, ł). Або āma + urun — : ām'urun — ām'uTun. g. ūrun — : »Seele, Geist«. Це

¹⁾ zara = »Streben, Ziel«, властиве: (гін) те саме що грецьке ζήλος, ó, жарливість, старання, гін, — ζήλομα, τό предмет старання, посягання, гону. Ідея слова ця сама, що в укр. слові: »зілля, зело«. — Староіранське r = l, ł.

пояснювало б назву оме́ла: 1) «зілля сили 2) сила духа; сильний дух» (у цім зіллію).

10. **Чорнобривка** — мабуть уживане в любовних чарах;
11. **Дівенна́ дівина́**, дивина: фраза іранська: Daēva — : dēv (божество Див.) + ašhvā-f. Antrieb des Willens, Lebensdrang, Lebenskraft« Дівина́, Дівенна́ = »божа сила; зілля в честь божої сили«. Це зілля звать також царською паличкою. В народній медицині вживається до любовних дань. Звертає увагу акцент слова дівенна́ схожий зі староіранським dēv'ašhvā; — та староіранський півзвук »ʒʒ,« виражаючий »нн« або носовий звук і відповідаючий здвоєнню в слові дівенна́.
12. **Арніка:** — назву цього зілля відомого в цілім світі під сим іменем вважаю за староіранську фразу: j. arənatčāēša. Adj.

прикметник божества Miθra (сила сонця). Ця фраза значила б »прибуваючий з відплатою«, »даючий відплату«. Зложена з цих слів: arənav — »kampf, wellkampf« + čāēša — jemand rachen;

або: arənav + kāy-v. »vergelt«: в двобою даючий розплату«.

Слово arənat виводять іраністи також від ar-v. in Bewegung setzen; hinkommen« або від ar-v. Praes. areno — »gewähren«.

Прибуваючий з відплатою; дозволяючий на відплату«. В народній медицині арніки вживається внутрішню й зовнішню на здержання упливу крові й до лічення ран зі скалічення. Назва арніка дає ідеологічну сполуку: зілля це лічить рани і нагадує бій та боєву розплату (після старинної ідеології). Для того має в народі містичне значіння.

Опрацюючи ширше значіння містичних зел, які укр. нарід бажає мати все посвяченими, я хотів отворити віконце у цей містичний світ в яким, мав у сні, блукається народня душа. Цілий світ привидів та фетишів: — як велика та многоплодна природа!

Дуже правдоподібно, що містичне зілля приношене народом до церковних посвячень, це те саме, що стелили староіранські жреці на вівтарях у культі Varəsmān!

Я подам тепер збірку нотаток кидаючих світло на демонологію українську і напрям думок укр. народу в тій області. Це буде низка понять і слів наперед староіранських і кілька Вавилонських, відтак арабських, які між українським народом держаться, а відносяться до давньої релігійної ідеології. Не буде це все, що нарід задержав, ані не вичерпає теми про староукраїнський релігійний культ. Це буде лише кілька освітлень кинених на тую сферу, в якій блукається ще тепер душа україн-

ського народу; та вказівка, де за тою душею шукати, щоби її зрозуміти, бо ми інтелігенти, досіль її не розуміємо.

Дітько, der Teufel — етимологічно походить від перського слова: diyā-v. Part-Pf-Pass. dīta, »schädigen, schaden tun — stiften«; шкідник і сам пошкодований або від j. g. p. dā(y) sehen auf; jemandes Acht haben, sich kümmern um, — im Auge behalten, beobachten«.

Praes. didā — dīdī. — dīḍy (чит. дідь, --- діть) PPfP. dīta ai. dīdgye, dīḥaya, dītah — Цей, що всюди загляне (всюди влізе) (того самого походження слово »дід« = der Bettler).

III. j. didrəzva Adj. »sich klammernd an«.

Зовсім подібне до імени дітько — імя вавилонського демона »gidim, gikim, Dämon, «Totengeist» (der Ergreifer; der aus der Erde hervortritt«). В українськiм виговорі »дітько« часто вимовляється »гітько«, »гітко«, (gidim, gikún).

Агил (Сл. Евг. Желех.) »der Teufel« — імя утворене на основі ідеології що міститься в слові Agi. 2) порівн. arəhū-. »Lebenskraft«.

»**Агі на тебе!**« укр. проклин:

В трактаті про іранську релігію A. V. W. Jackson-a (die iranische Religion) знаходиться:

»**Агі**, altindische Himmelsschlange, budhistische Mara (Satan), Analogon zu Ahriman [bösen Geist nр. K. C.] Der iranischen Religion«. В звязи з прокломом »агі на тебе!« прошу порівнати другий український проклин: »мара тебе знає!« в значінню »дітько знає що ти... (робиш, говориш і т. і.).

»**Якась маня!**« — проклин здивування. Живцем взяте, староіранське »Ака Манаh« значить: злий дух в супоставленню до Vohu Manah — доброго духа.

Якась Мара! окрик невдоволення й обурення, рівночасно проклин. Окрім повище поясненого поняття Мара, (будистичне Mara) ставлю ще староіранське:

j. maḡya, mp. mar »betrügerisch, türkisch«; те саме: j. maḡae. Аналогічна в цілім світі характеристика злого духа як ошукальника.

Маноцивник, Gaukler, Zauberer« (сл. Желех.). Відноситься до староір. j. g. mainyav der Geist des Guten und des Bösen. Pū. mēnūk mēnūkīh. В слові маноцивник витворилося »ц« — з »к« (в mēnūk).

Друге слово староір., з яким лучиться зміст слова маноцивник, то j. g. manah, Sinn, Geist; Streben, Begierde »Plan, Anschlag«.

Домовик Hausgeist (сл. Желех.) Староіранське j. dəmanya, nmāya, Name der Gottheit der Häuser die mit Vərəjya (der Gottheit, die Getreideherden mehrt) und ušahina (der Gottheit der letzten Tagesabteilung. Порівн. московський: »очагъ домовий).

1) v. Moris Jastrow. Die Religion Babyloniens und Assyriens I, B.: 279, 280, 301.

Чорт (der Teufel): j. čarāt Adj. »sich einherbewegend, versans«. пр. čire = »mutig«, з доданням суффіксу -ād що творить іменники прикмет (Substantiva der Eigenschaft; — старинний суфф. tāt).

Хиза-Охиза. В словари Грінченка Б. записано (з Мир. ХРВ. 125): »Приходить зима в село страшною хуртовиною, приводить за собою своїх діток — хизи й охизи та.. морози«. Грінченко пояснює хиза-охиза: »мокрая вюга — мятель«. Мокра метіль це дійсно, немов персоніфікація демонської злоби. »Охиза-ж це старопіранська »Aešma, pers. xišm, xešm« — »das ist der Dämon der Wut, Raserei, Verheerung, Schandtät. Die Daēvas scharren sich um die Fahne Aēšmas um das Leben der Menschen zu zerstören«. (v. Altir. Wörterb. — : aešma).

Евза — лихорадка, фебра. Це староперське: Azī, Dämon der Gier (A. V. W. Jackson) j. azay — »Gier, Begierde«.

j. azaḥ, Erdrosselung Bedrängung, Not« (влучна характеристика атаків фебричних польське: jędza).

Вій — Geisterkönig (Словар Ев. Желех.) — У Мик. Гоголя в страшній казці — новелі »Вій« — вій як Totengeist.

j. vayas, vay, Name eines Daēva, der mit Āsto-vidatav in Verbindung steht.

Āsto. vidatav »Todes Gott« etw. Verfolger. Достоту так схарактеризований у М. Гоголя.

Гемен der Teufel (Сл. Жел.).

= heman, hemen (пр.)

»sogleich, sofort fortwährend« — як влучна характеристика бистроти рухів дідька, після народної характеристики.

2) j. g. p. hama Adj. »gleichsam, derselbe«. По більшій частині український люд не називає чорта по імені, лише згадує про него намеком: »той« — »той сам«.

3) новоперське: hem »und, auch« + an »der, er«.

Обийник, der Teufel (Сл. Жел.).

упр. ay-v. »hinzu gehen, kommen zu—, losgehen«

awa. ay herabgehen (verbum ay — : Praes. ay — : y, iyay — iy).

Значить: »Приступаючий, нападаючий.

Мамун, plural. мамуни = чарівники, боги земські. (v. Вол. Шу-хевич Гуцульщ.) j. man-v. »denken, meinen, sich vorstellen«. Med. sich halten für-wie, sibi videri. Perf. I. maman ai. mamnāte. До тогож слова: man — : mainyav — Geist; Gottheit, insbes. von beiden Geistern, die das gute und das böse Princip vertreten.

Марко-проклятий: укр. пів демон — пів чоловік. Inf. mahrkai (z. v. marðk) »zu verderben, zu nicht machen«.

j. markūša-m. Eigenname eines daēvischen Wesens, nach Dk. Zauberers, Eigentl. »Zerstörer, Verderber«. v. Altir. Wb. S. 1147, — markuša: »Wenn 300 Jahre vom Millennium des Uxšyat — ʒrðta

vergangen sind, wird der Zauberer Markuša durch Schnee u. Kälte in drei Jahren fast die ganze Menschheit vernichten Dann soll yimas

var geöffnet und so die Erde wieder neu bevölkert werden«. (Прошу порієнати в моїй студії) »Про містику гаїлок« Львів 1922. пояснення Кострубона-Маркевича.

»Чугайстер чугайстир«: Чоловік великан, що ходить но-
чами »по усім світі« і виїдає »Лісовиці« і »нявки« т. е.
лісні демониці. (v. етнограф. збірник Н. Т. і. Ш. т. XXXIII, 1912,

стор. 179) Імя староіранське: j. jahī-f. Weib und zwar der daēvischen

Schöpfung; »Dirne; Mensch«. mp. jēh, ai. vergl. há sṛā. Злучене з
strī-f. »Weib im geschlechtlichen Sinn. Словотвір цей виходить або

з композиції »jehī + strī« або це староіранське hasrā Значіння

»жіночник« »жіножер« (j = ж, також ч, дж).

Лилик — Fledermaus, в розумінню укр. народу персоніфіка-
ція демона.

Lili-m. Libit-fem. Dämon, Nachtgeist; der Nachtsunher irrende
Geist« (v. Moris Jastrow iun. die Religion Babylo niens und Assyriens
I. Band S. 379.): демон Вавилонської релігії.

Сич — сова (die Eule), в укр. демонології: віщун смерти, —
помору і нещастя, Староіранський демон. »Sedsch, eine Personifi-
kation der Pest, Dämon der Vernichtung«. Vide A. V. W. Jackson, die
iran. Religion. В чисто українським значінню, сич, це onomathopocia
бо сич: — сичить, сопé.

Діявол — der Teufel g. dyav-v. bestrebt sein nach, — sich
mhüen um: — характеристика завзятости духа. 2) dyav — Him-
mel + örəzi »jäh hinabfallen (r = l). v. yas. 3.13. kopfüber stürzte

hinab aus dem Himmel«.

Відьма: — Чарівниця, Hexe, Zauberin. Відьмак: — Чародій He-
xenmeister в поняттю укр. народу як люде, що знаються і три-
мають із чортом; для того як уособлення злоби й шкідництва.
Назви їх походять зі староіранської мови, — в еволюції вони
українські.

g. j. vaēda-m. »Finden, Erlangen, Erwerben; 2) Adj. der etwas
verschafft, zu erwirken weiss« zum v. vaēd — »kennen lernen, ver-
stehen, begreifen« Praes. vaēd, — Perf. vaēd: — Inf. vaēdyāi, vīduyē.
ai. vēdat, ved a y ā m o s i укр. відати, звідати, звізати.

Відьмак — як чарівник і лікар: j. vī-mag »Heilkundiger, Arzt«.
vī māyaya den. Praes. 31. »mederi, die Heilkunde ausüben an«.

Чередінник — (гуцульський чародійник): зі староір. j. čarət

Adj. »machend« zum v. Kar — »machen tun«.

Чінатар (гуцульський чародій v. В. Шухевич: Гуцульщина): j. p.
čanah, činah, — n. »Verlangen Heischen« (z. Verb. Kan). Suffix-tār, — ītār
це середноперський суфрікс, творить a) Nomina agentis, що уживається
також прикметниково. Примір. frētār Betrüger; zaḏār — »der wel-
cher schlägt«; b) Substantiva в значінню страдальнім (passiv): grif-

tār »Gefangener«, yaštaṛ »der gepriesen wird«. — II. j. jantar, p.

jaⁿtar-m. Adj. der schlägt, tötet.

Чінатар: 1) »хижий, пристрасний«; 2) »пожаданий — потрібний«.

Підзахарич (власна записка: з Конюх ad Бережани): — цей, що мішається в чужі справи і впливає на них духово; чародій слово зложено з: zōhr — або žhautar, староіранське друге означення до zotar: — zaohr — »Oberpriester«, — zaohra »Opfergass«; початкове »під« означає нищий ступень уряду; окінчення укр. азбуки — »ич« прикметниково; творить патроніміка; староір. — ī k.

Охвар = чарівник »Zauberer« (Сл. Ж.). Охварство — Zauberei. j. hvaroz — Adj. »des Wirken, Tun, gut ist«; wohlwirkend«.

j. hvaršta gut getan, gehandelt, betätigt;

2) j. z^varaiya Adj. »guter Sache dienend, das rechte Ziel verfolgend«.

3) a-hvaršta — nicht gut getan;

4) j. g. p. Kar-v. Praes čara Inf. čaire »Sich einherbeugen, versari

2) dauernd einer Tätigkeit obliegen

mit ā »hingehen, kommen zu, — besuchen«.

Характеристика чарівника влучна, з доброї й злої сторони (ad 3.) — : I помічний (1, 2.) і даючий догляд (4) і шкідливий (3).

Вітер j. g. vāta-m. Wind; 2) als Gottheit. (Air. Wb. S. 1609). Vātōdaēva, Dämon des Sturmwindes; vāē-ī-vah (vay i vēh) — der gute Vāē (Wind) vāē-ī-vatar (vay-ī vattar) — der schlimme Vāē (Wind). (A. V. W. Jackson die iran. Relig. S. 661). Є в українського народу повіря про злий вітер, про »подвіяння« цеб-то хворобу або і спараліжування через злобу вітру. Порів. »хиза« — повище, з поясненням лексикальним Б. Грінченка.

Виразний слід культу вітру, — або: воздуха — повітря, — знаходжу в одній гаїлці, записаній п. М. Миханьком («Ягілки», 51 народніх українських пісень — на Великдень, Львів 1922. 33).

»Тацвай, Тацвай, Тацвануненько!

»Твоя дочка неробітничка«...

Староіранське Vayav, — vaya-m. »Luft, Atmosphäre, als Gottheit«. »Die mp. Schriften kennen einen guten und einen bösen Vāy«. (v. Altir Wb. 1358). Vāta »Wind«, wird als vergöttertes Wesen angerufen, »Der heilige wohlthätige Wind«... Er wird mit Hvāstra, dem Genius, welcher gute Weiden spendet, identifiziert« (v. A. V. W. Jackson Die iran. Religion S. 641).

Фраза: ta_t — vay — Adj. »fallenden wind habend« Sva. »der den Wind fallen lässt. (Zum. V. tak — »fallen; fließen« Praes 24. ta_t-caya, — Perf. ta_t.k —

»Тацвай = летючий вітре! — »Твоя дочка неробітничка«, знач. »твоя дочка легкий вітер«. Що ідея цього містичного »Тацвай« схожа з поняттям Vāta, як в.: »der mit Hvāstra dem Genius welcher gute Weiden spendet, identifiziert ist — вказує друга половина гаїлки: »Як пішла (твоя дочка) до вовець — поколов її баранець«, значить та дочка пастушка, з пасовиска, (die Weide) а пустий вітер гуляє.

Вроки, вректи; уроки Сл. Жел. Aberglauben über böses neidisches vernichtendes Blick welches dem Verfolgten eine Krankheit

herbeiziehen kann sogar ihn töten vermag. Den so bezauberten bespricht der beschreibt man mit einem Zaubersspruch und so heilt ihn». j. g. Varðcah »Tatkraft, Kraft, Energie«. Що вроки полягають

на магнетизмі і суггестії слабшого або хорого індивідуум через могутнього нерво, — річ правдоподібна. Прошу порівнати понище наведену арабську фразеологію про вроки.

Вирай, вирий, містичне пристановище для перелетних пtiць, а взагалі: »ідеальна блаженна сторона»; має ідеологію зівсім староіранську:

j. g. hvar, »Sonne« + j. g. p. ay-v. »gehen«; j. ayana-f. »Weg, Gang zu«.

2) j. g. ayān, »Tag«.

3) varay — : vairi »See, Bucht einer See«.

Після повище наведеного, »вирай«, це:

1) Соняшна дорога: до сонця дорога;

Соняшня днина;

2) Клич: Над море; за море, до пристані, до заливу, у затиш.

Опир, опириця-f. Totengespenst, Blutsauger. Після A. V. W.: Jackson. Die iran. Religion, die höllische Schar — : »Vyāmbura representiren eine Klasse von Dämonen« Vrgl. englisch. Vampire«.

Новоперське слово ewbar »Verzehrend«, відповідає народній характеристиці опира, ссучого людську кров. Аналогічне:

Турецьке = obur gefräßig. Крім цього:

j. a-fri, f. »Anwünschen« von Gutem und Bösem. 1) Segnung

2) »Verwünschung, Fluch«. j. upara Adj. »der obere, überlegen«

2) »von Hochgebrge herkommend«.

ai. úpara »der untere«. Pü. apar. j. uparatēt-f. Superiorität Überlegenheit; 2) als Gottheit.

Осинá тобі! Осинá — Маринá! »Ein Fluch über dich« (Сл. Жел.)

1) j. aoša, g. j. aošah; Verderben, Untergang, Tod. ai. osa »Brand«.

2) j. marðk-v. Praes. mðrðnč, — »verderben zu nichte machen«;

mðrðnk Adj. »verderbend«.

»Осина-Маринá!« = Погибельна погiбiль (на тебе!) Можна також прийняти, що в слові Марина міститься буддійське поняття Mara (Satan) так часто вживане в проклинах укр. люду.

Можливо, що suffix-на, це утята фраза: на тебе«.

Цур! цур тобі! Проклің, звичайно разом з другим: цур тобі — пек тобі! Цур — це староіранське zurach-n. »Unrecht, Trng« np. zor »Kraft, Gewalt«.

»Сновiда« — : мимо значіння Nachtwandler, має мабуть значіння містичне. Сновиди — die Nachtwandler бувають уважані все за »не певних« людей т. є збратаних з демонами. Тимчасом в іранській релігії: »Snāvidhka«, ein titanischer Ungeheuer, ein zu der gehörnten Rasse gehöriges Geschöpf mit steineruen Händen (v. A. V. W. Jackson; die iranische Religion S. 667).

З демониць українських популярні: мавка, навка і русалка. Перших двох імя перське, третьої арабське і староір. (гл. н.)

Мавка: »Wassernymphe, — ніхе«. Мавок: »Kind der Мавка verwandelt aus dem »потерча« nach sieben Jahren. Ungetauftes und umgebrachtetes uneheliches Kind«. (Слов. Желех).

1) mainyav, »durch den Raum der Geister sich bewegend, schwebend, fliegend« (Air. Wb.) Відомо з укр. мітології, що мавки гойдаються, звичайно на надводних деревах, або вітках лозини.

2) j. mayav — Adj. geschickt, gewandt.

3) mayava, mayav — »Nachkomme«; mēkant, maik — »Saugen«. 3-е пояснення відносилось до імени »мавок«, дитяти, — немовляти мавки (Nachkomme, Säugling).

Навка. Загально прийнято що навка ідентична з мавкою. Тимчасом воно так не є. »Naonhaithya, pers. nāunhās: Dämon, Verkörperung des Ungehorsams, der Widersetzlichkeit der Unzufriedenheit«. (v. A. V. W. Jackson, die iran. Religion). Ця характеристика демона зовсім згідна з українською характеристикою навки: j. navaya, Bzchn. fließendes Wassers von grösserer Breite und Tiefe. Навки це водні чи надводні ества. Також: j. nav-m. »Schiff, Kahn«. Порівнатиб: j. g. p. papat, m; np. nava, navāda: »Enkel der Wasser« Name einer Gottheit (v. Air. Wb.).

З арабської демонології і з арабських дотичних імен, що прийняті в українського народу подаю:

Азраїл (Сл. Ж.) = арабське azrāil »Teufel«.

Антипо (»безпятий«), — дух домовик, = intībāh »Wachsamkeit, Vorsicht«. Характеристика чуйности антика булаби іронічна, бо про него говорить мітологія українська, що він через неосторожність стратив п'яту, упхавшись під двері коли хату заперали. Його уважають за доброго духа дому, домовика (Сл. Ж: »Teufel als Schutzgeist und Gönner des Haushaltes).

Агил — глядіть пояснення староіранське. — Арабське: = aqyl: »Geist, Verstand, Intelligenz, Weisheit. Порівн : j. ahū f. «Lebenskraft«.

Гулавий, Adjectv. = божевільний. ghul »böser Geist«.

Гулити-v. »betrügen« (Сл. Ж.) ghulul »Betrug«.

В вавилонськiм пантеоні була богиня Gula, лікарка людей (v. Moris Jastrow iun. Die Rel. Bab. und Ass.).

Кадук, der Teufel — qadeh »schädigen« укр. фраза: »кадук мені раду дав. — значить тільки що: злий дух дав мені злобну, шкідливу раду. Кадук поняття те саме, що дітько (шкідник — гл. староір. поясн.).

Легот, gelinder Wind; Zephir: lāhūt »Göttliche

Natur«. Lahuti »göttlich«. Идеологічно те саме що Zephir.

Мольфар, der böse Geist, Art Teufels (Сл. Ж.). Mewla, mola »Gott« злучене з fyraq (буквально faraq) »Trennung, Sehnsucht« — firari »Flüchtling«. Злий дух, що »відлучився від Бога;« зл. дух, що »зтік од Бога — і вічно тужить за Ним«.

Металець, Drache (Сл. Ж.). = metanet, = Stärke.

З'українізоване арабське слово: »цей що мече« (кидає) — : українське зрозуміння; »цей що сильний, силач після арабської етимології.

»Малик«, зачарована нарість на хребті коня або худоби. На ярмарку куплений »маликуватий« к'нь утікне — вернеться знова до свого господаря — свого пана. Арабське: malik = Besitzer, Herr. Вавилонський »Малик: Moritz Jastrow jun. Relig. Babyl. u. Assyr. I. B. S. 71 — пише: Endlich scheint Malik (Herrscher) eine alte, wenn schon nicht sehr gebräuchliche Bezeichnung des Sonnengottes gewesen sein. (Zur Zeit Sargons begegnen wir einen gewissen Schum — Malik).

Чорт — Teufel; Henker — dzur'et »Verwegenheit, Kühnheit«.

2) »džürm« »Strafbare Handlung, Vergehung, Sünde«.

Імя поетичних привабних демоніць, русалок — »русалка« слово зложено, арабське: з ruh »Seele, Geist« — і другого слова, з комплексу слів, які означають різні поняття і як раз схожі з такими, що ними український нарід з'ображує русалку:

1) sel (арабсько-перське sejl) »Strom« ruh-sel-ку = дух водний.

2) sala »Einladung« — : ваблення прикмета русалки.

3) salik »Wandelnd« — : блукаючий, також прикмета русалки.

4) турецьке: sallan »schaukelnd« гойдаючийся, прикмета русалки.

5) турецьке salqu »herabhängend«, — звисаючий прикмета русалки (звисаюча з галуззя дерева).

Мабуть демоніця русалка — з арабсько-турецької идеології, а прийнялася в укр. народу після історичного скитського періоду на Україні. А може це лише імя арабсько-турецьке прийалося пізнійше, а ідея була давнійше — і тоді була інакше виражена.

Варіант імени русалка: **Малюзина**, слово також арабське:

muallaq »Schwebend, hängend, angehängt«. Идеология

ця сама.

В словари Евг. Желехівського пояснено малюзина: halb Mädchen — halb Fisch«.

Після подання Понтійських Греків були три брати: Агатирс, Гельнонос і Скитес, — синами Геракля та Ехидни дівчини — ящірки чи гадини. Після Геродота від Скитеса пішли імена всіх Скитських царів¹⁾ Видно, що ідея про Русалку, Малюзину й Ехидну була поширена між більше племенами на полудневому сході, а коли була й між Скитами (як згадує Геродот), то вони її занесли і на Україну. Цікава одна українська фраза, що відноситься до русалок, а записана в словзари Бор. Грінченка: »калі буд-буд!« дай те мені волосинку, зарізати та дитинку!« Це крик русалок. »Калібуд-буд« фраза перська: kalbed, »Körper« — живе тіло, † bu Geruch; староіранське: j. g. kōhrp-f. n. insbes. von le-

benden Wesen; auch vom gestalteten Stoff selbst: »Leib, Körper«. j. baoday-f. »guter Geruch, Wohlgeruch«. Pū. bōd.

¹⁾ v. Herkunft und Geschichte des arischen Stammes. K. G. Zschaetzsch. 1920. S. 12.

«Калібуд-буд» значить »живе тіло чути (пахне)!« Звісне з українських байок-повірок, що коли який демон, яка ворожа нечиста сила застане де, — приміром у своїм пристановищу, — живого схованого чоловіка, то вітрить його й каже: »сирова душа смердить« (живу душу чутно). Так русалки вітруть за живими дитятками і кличуть: калібуд-буд! Ця фраза, перська і на староіранській основі, свідчилаби таки про старинність культу русалок. Є можливо випровадити етимольогічно слово русалка рівнож зі староіранської мови. g. gaod, — j. gaod-v. »jammern, heulen« Praes. 3. uruša — Kaus. urūdōya, — S. Aor. I. raos. Це українське слово »ридати, рути« злучене з j. ³Sar-f. »Leib, Leichnam«: »raos-sar«: »мертве тіло що ридає, кричить«. (Звісна укр. повірка, що русалки це втопленниці-дівчата). З другої композиції слів: urud — Flusslauf — Flussbett, пр. rud, українське русло, злучене з sar — як вище »(мертве) тіло« виходилаби фраза: »річне тіло, руслове тіло, русальне тіло«.

Ще в іншій композиції староір. слів виходить імя русалки і то дуже влучно пр. rud — ріка, русло + j. kainya — kaini-f. unverheiratetes Mädchen«: »річна дівчина«, русальна (руслова) дівчина. Розуміється, уважаю »ка« — за утятий вид »kaini«; або це словотвір чисто український: — русл (= русло) + suffix-ka звичайний прикметниковий жіночого роду.

Впрочім слово »kaini« не чуже в українській мові. В формі »кайма« записане воно у весільній пісні (В. П. Милорадовичъ Свадебныя пѣсни въ Лубенскомъ уѣздѣ, Полтавской губ. 1890 ст. 130)

Ой, увійди, батеньку, увійди,
З кайми віночок іздійми«.

Що русалки належали до релігійного культу староіранців, виходить з варіанту імени русалок »фариїони, фараони« (в слоб. Попасній, Богучарського повіту; vide М. Дикарев Программа до збірання відомостей про громади, вечерниці... Матеріяли до укр. етнол. т. III. 1900 Вид. Наук. Тов. ім. Шевч. Драгомановъ Мих. Малорус. народ пред. 96.

М. Дикарев стор. 9 пояснює слово фариїони, фараони від грец. сл. *φάραιον* = орати, — і відносить до культу »пруга« — обношення пруга по хатах в часі колядок.

Тимчасом легко пояснити назву русалок — фариїон, фараон зі староіранських слів:

I) xʷarənaʔhan Adj. »herrlich« — як звичайний епітет »божих« еств. Також: xʷarənah, р. **farnah** »Herrlichkeit, Hoheit«.

II) j. vairya — Adj. (femininum) vairyā: ā = o) »pluvialis« річний: »річний дух«. Мабуть це буде композиція: vairyō + aʔhu (Lebenskraft): річна сила.

До демонології української належить безперечно віра в чарівників, ворожбитів та чарівниць. Як є їх назви староіранські в укр. народу, так само є й арабські:

I так: **Босорка** »Zauberin, Hexe, Wahrsagerin«.

Це **بصر** bassr, »Sehen, Einsicht«; bassir »hellsehen«. —

Босорка — : Ясновидюща.

Мальфівниця »die Hexe«, це арабське:

مالوف maluf »gewöhnnt an — vertraut (мальфівниця — :

повірниця) mail »ergeben, zugeneigt« злучене з — fewz »Heil, glücklicher Erfolg (Мальф. — : прихильюча щастя).

Ma'lumat »Kenntnis«. М. — : тота, що знає щастя — долю:

Чарівничі »урьки, вроки«, — »Bezaubern«, знаходяться і в арабській мові urghun, wurghun = »getroffen (von einem Unglück) »er fasst« (von einer Leidenschaft); verliebt«.

Проклін: **пек-о-сина** (гл. »цур-пек«, — повище), це турецька фраза: pek (»fest, stark) — o (er) — sana (dativ 3. pronominis: dir, über dich) »сильний на тебе!«

До останків релігійної, арабсько-іранської ідеології в українського народу належить віра в загробове життя **Рахманів**. З тим лучиться віра в **рахманський Великдень**, декуди названий **Мертвецьким**. Ідею про Рахманів знаходжу в арабській і староіранській мові.

I. Арабське rahmet »Erbarmen, Gnade«; die von Gott den Toten erteilte Sündenvergebung »rahman »Erbarmen«.

رحمت او قومو = rahmet oqumaq »für den Verstorbenen be-

ten« (арабсько-турецька фраза).

Ahah rahmet ejlie »Gott Segne ihn den Toten« (ар.-тур. фраза).

II. Зовсім подібна до арабської ідеології слова Рахман є ідеологія староіранська:

j. rā-v. S. Aor. I. rāh — »gewähren, gönnen«. Злучене

з j. manah (Vohu Manah »der gute Geist«, als Gottheit) — **Значилоби** — сприяючий (той, що все сприяє) Бог.

Староіранська фраза rāh manah »ласкавий Бог«, та арабське слово rahman »змилування« — в повірю Українців про Рахманський Великдень та в їх вірі у загробове життя й милосердя боже для душ помершого народу, — свідчать проречисто про арабсько-іранський підклад в давній релігії українській. Скріплюють вони мою думку, що попередки нинішних Українців, Староіранці на Придніпров'ю, походили з тих сторін Ірану, де стикалися два світи духові, — арабський та іранський (перський).

Піддержує цю думку й це, що також у Вавилоні, з яким сусідували безпосередньо з одного боку Іранці, а з другого Араби, було ім'я бога Ramman синонім Adad-а фігуруючого, як бог неба і землі а zarazom як бог справедливості¹⁾ Ramman, a Rahman, однозвучні імена.

¹⁾ v. Moritz Jastrow junior. Die Religion Babylonians und Assyriens I. B. 146f. 149, 190.

На останок староіранського релігійного обряду, або староіранського права вказує українська **тризна** т. є. поминки (поганські) справлювані безпосередно після похорону помершого. Слово, »тризна« пояснюють історики тим, що маєток по небіщику ділено на три часті (одну для родини по небіщику, другу для справлення небіщикові посмертної одежі, третю на напитки похоронні). Тимчасом слово тризна пояснюється староіранським словом, що zarazом дає вяснення обрядове і правне: j. g. draonah-n. Bei der Besitzverteilung zufallendes Gut, Vermögens (u. s. w.) -Anteil, Teil; 2) Vermögensstück, Geldsumme, als Sühnmittel. Отже трнзна це розділ спадщини й сама спадщина по небіщику, а zarazом жертва за його гріхи.

* Das mp. Ritualwort drōn wird als gelt. Wort dem Aw. draonah entsprechen, aber seine Bedeutung »Opferbrot« ist im Awesta — Vd. zählt nicht mit — nicht zu belegen«. Wahrscheinlich sind die in Yasna 11 benannter Fleischopfertücke späterhin durch Brote ersetzt worden.

ai. drávinas „Gut, Geld«¹⁾.

— Про якусь спільність ідей в релігіях староукраїнській староарабській свідчать ще деякі останки цих ідей в українській мові й укр. релігійнім культі.

Pyra (v. Словар Е. Желех.) »bestimmter Gehalt in Geld und Getreide, welchen die Eingepfarrten dem Priester jährlich entrichten«. ruh = »Seele, Geist«; ruhani = geistig«; ruhban = »Mönch«; rahibe = »Nonne«.

Титар »Messner« — від арабського tedarik »Zurüstung, Vorbereitung«.

Теметів »Friedhof« (гуцульське слово), — від арабського »tem« Ende. »Temme«: es ist zu Ende, Schluss.

2) temettü, »Verdienst, Gewinn«.

Різдвяна Святвечірня **»Кутя«** »Weihnachtsgericht aus gekochtem Weizen mit geriebenem Mohn und Honig eingemacht«) —

це арабське: qut »Speise, Nahrung«.

»Кутюберик«²⁾ Святвечірне солодке печиво (тісточка) це: — qut — як в + berik »gesegnet — значить: свята пожива, благословенна пожива«.

Укр. кутя на Різдво Христове, є без сумніву передовсім останком культу предків, померших. При обрядах богослуження присвячених виключно помершим замість »Куті« подають **»Коливо«**, що ріжниться тим, що кутя це варена ціла пшениця з медом і тертим маком, а »коливо« сама пшениця з медом. Культ померших предків є спільний усім індоевропейським племенам; — походить він з первісних Індій. В Індіях подавано при поминках

¹⁾ v. Altiran. Wörterbuch Christian Bartholomae.

²⁾ Слово »Кутюберик« записане мною в Конохах Бережанського повіту З. О. У. Н. Р. (з народних уст).

за померших риж із медом. У Латинян подавано біб із медом, причім грало ролю повіря, що духи померших криються в зернах бобястих насінь. При нагоді українських свят Різдва, на святий вечір виступає дуже маркантно культ предків. Їм після св. вечері лишаються рештки страв у мисках, ложки і прч. до розпорядимости і передовсім решту куті. Про культ предків належалоби подати окрему довшу розвідку. Я обмежу її тут лише споминкою. На всякий випадок цікаво (кому може на диво) чому «кутя» є словом арабським (знач. «страва») ! Значіння слова «Кутя» а «Коливо» — на мою думку, ідентичні етимологічно, лише «Коливо» походження староіранського. Я понявби його від j. *zʿar-v.* »geniessen, verzehren» essen, trinken«. Praes. Kaus. *zʿāra* 26. Passiv. *zʿairya* — Kaus. *zʿāraya* — j. *zʿarəna-n.* »Essen, Trinken« np. zur.

Староіранське «г» переходило в «л»; хоч в укр. мові слово *zʿar* знаходиться і в формі повній: «харч» = пожива.

«Креплики», подавані на Святий Вечір пиріжки з рибою (у. Сл. Б. Грінченка) (або з капустою, сливками...). Слово зложене: *kerrē* (буквально: *krrē*) »Mehl«
 + *baɣg* »Fisch« — : тісто з рибою
 + *belʿ* »verschlucken«: *kerr belʿ* »лакоме тісто«.

Ці три арабські слова в обрядовім уживанню українського народу в часі найбільшого християнського свята Різдва Христового, дають багато до думання. Виходить, що перед ерою християнською були в той сам час свята і обряди релігійні українські, що мали підклад ідеологічний арабський. Відкликуюся до пояснення фрази «щедрик бедрик» (при поясненню щедрого вечера, на попередних сторінках), де була бесіда про сліди ідеології арабської в релігії староукраїнській («кутя» вживається і на щедрий вечір): покликуюся на деякі арабські імена староукраїнських богів і арабсько-українську частину української демонології.

Повищий перегляд старинних українських ідей, опертий на етнографічних записках середньовічної і новітньої доби, а передовсім на лінгвістиці — я хочу доповнити, та скріпити їх ще одним доказом. Мені здається, що я впадаю на слід — таки документальній — асирійсько-вавилонської а, мабуть і індійської релігійної символіки в українського народу. Слід цей символіки виступає в деяких українських народних вишивках у т. зв. українській узорочі. Годі мати під рукою весь величезний матеріал українських вишивок, — оригінальних, одиноких у своїм роді мабуть на цілім світі; що моглиби так багато світла кинути на українську старинну, духову й мистецьку культуру, як би були зібрані хоч у приближному вичерпанні та зі всіх сторін України. Я подам лише кілька зразкових взірців цих вишивок з одного села — мабуть виймовою скарбниці чилених архаїчних памяток, — з Конюх Бережанського повіту (З. О. У. Н. Р.). Ці взірці звертають увагу своїм містичним виглядом — [і нехайби мій здогад про релігійну симво-

ліку в них, був не зовсім влучним, то всетаки вони] вказують, що українська узороч повинна вже раз підпасти науковому розслідуванню.

Постараюся пояснити значіння самого слова «узороч».

Технічний термін «узороч» (Collectivum) є староукраїнський. В «Слові о полку Ігоревім» оповідається про побіду Ігоря над Половцями, як Русичі «подоптали» їх полки, а добиччю — орьтьмами (дергами) опанчами й кожухами і «всякими узорочьи половецькими» мости мостили. Це слово узороч чув я на Гуцульщині, в значінню, як-раз, мистерних народних вишивок. Слово узороч вважаю за спадщину по Староіранцях: j. us-raok-V. [Praes. raočah — «aufleuchten, aufflammen, emporleuchten [raok-Pü rošn]; raočah Adj. «leuchtend, strahlend (променіючий). j. g. ¹raočah, p. raučah 1) «Leuchte», bes. des

Himmels. Altir. Wb.: «Str̥ušča mā^ožh^mčha hvaroča raočā^o» — : «die

Sterne; der Mond und die Sonne» (G. 3. 6.): die himmlischen Leuchten; 2) «Licht». Дослівно іменник raočah це укр. луч (r = l, ł), plural лучі = проміння; в загальному поняттю: зорі й проміністе сонце, а радше їх проміння — лучі. Тому, що головним мотивом української узорочі це зорі й проміністе сонце та їх лучі, то влучна дуже булаби українська назва узороч у значінні: [вишиті] лучі небесні, зізди, зорі небесні. Композиція староір. слів uz-raočah складається з j. g. uz^o us^o (nur Komp.) «hinauf». — або nsča «oben, in der Höhe; nach oben, in die Lüfte; von oben her — «† raočah. Дослівно значить «світїла з висот, зорі, зізди».

Завважаю ще, що в Слові о «полку Ігоревім» «узороч» було мабуть словом уживаним у Туркменів і Половців та в ідеолярії їх мови.

Турецькі слова: örü = «Geflecht»; örme = «gestrickte, geflochtene Sache» (від örmek = «flechten, stricken, häckeln»). örü, або örme попереджене через üzre = «Oberfläche». Üzr-örü значилоб «вишита площа, широка плетінка». «Половецька узороч» це були мабуть дерги, переткані чи переплітані крашеними нитками.

Я згадував на попередних сторінках, що вважаю імя українського бога — громовика Іллі та згадувані в колядках імена «Лільой, Олільой» — (в гайлках «Галилей») за тотожні з іменами вавилонського бога сонця й громової тучі — Ellil, або такогож бога сонця й громів Lilu (Ninib) та вавил.-ассирійської богині жінки Ellil-a : Lil-lal-anna, цебто Іштар (Ishtar). Цю богиню уважано також богинею — жінкою ассирійського бога сонця Aschur-a. Отже на всіх вавилонсько-ассирійських старинних пам'ятниках, а іменно на славних граничних стовпах та на циліндрах виступають майже правильно зображення місяця, сонця, великої зорі, та вужа — як символів божеств Sin (місяця), Schamasch (сонця), Ishtar (зорі) та Sir (вужа). Друге ймення богині Ishtar було Gula або Khala; величано її передовсім як богиню урожайности та ратунку від хворіб. Її популярність могла поширитися з Ассирії на сусідній Іран і хто зна, чи ідеолярія української коляди не є змішанням іранського *ʾarədarəša (chorəša) з вавилонсько-ассирійською Gula-

Khala. Символом-же цієї богині Ishtar (Gula-Khala) була **восьми-**

кінчата зоря, зізда. Також восьмикінчата зізда є типовим мотивом многих українських вишивок і має достоту таку саму форму як ця з пам'ятників ассир.-вавилонських. Ассирійська зізда складається з двох перехрещених собою чотирокінчастих зізд з круглим центром, або й третою центральною зіздкою. Такі перехрещені зізди є на українській узорочі. Vide таблицю фіг. 1, 2, 3, 4, 9, 15.

Дуже багато думок наводить одно спостереження: Мотив зізди в українській узорочі, а особливо такої зізди, яка блистить посеред гілля мистичного дерева — фіг. 11 — нагадує не лишень ассирійську символічну зізду, але знаходить собі аналогію в слідах скитської культури в Галичині. Збірку зразків скитської культури подають знахідки з р. 1877, з розкопаного кургана в селі Сапогові Борщівського повіту в Західній Области України, скваліфіковані вони як скитські ученим P. Reinecke (v. Jahrbuch des Bukowiner Landes — Museum 1896), про що пише Володимир Гребеняк в своїй розвідці «Сліди скитської культури в Галичині» (гл. книгу «Привіт І. Франкови», р. 1906 — Львів. Між інвентарем розкопаного кургана в Сапогові, під. ч. 7, знаходиться бронзовий медальйон, якого одна сторона прикрашена такою саміською зіздкою, яка зображена на українській узорочі. **Сліди скитської (і взагалі іранської культури на всій Україні)** — річ зрозуміла і це було темою моєї студії «Дніпро і Придніпров'я». А про тісний і довголітний контакт Скитів із Ассирійцями та взаємний вплив культур обох цих народів, я згадую на попередних сторінках нинішньої студії.

Подібною до зізди богині Іштар, була зізда вавилонського бога сонця Шамаш, з тою різницею, що замість зізди перехресної йшли перехресні жмути соняшного проміння; а в інших зображеннях був символом сонця фалісто-зубчастий круг з внутрішніми проміннями від центра зізди. Подібні зізди є також на українській узорочі — ще й з тим додатком що є вони нацятковані симетрично розложенням в округ — ясними хрестиками. Vide фіг. 4, 5, 6, 9 і др.

На ассирійських пам'ятниках видніють часто райські дерева, звичайно в оточенні крилатих людських постатей, над якими видніє символ бога сонця Ашура — ясний круг около бедер променисто-крилатої фігури або фалісто-кругла зізда. Один мотив рисунку такого райського дерева повторяється кількокрратно на королівських одягах зображених на пам'ятниках з Nimrud¹⁾. і дуже нагадує взорець райського дерева на килимі ч. 155 (зі збірки В. П. Пешанського) в українськiм нац. музею у Львові (vide ілюстрацію, на початку й прикінці²⁾). Аналогічні райські дерева я виджу в українських вишивках фіг. 7 + 11 + 8. В українських вишивках видніє серед дерева символічна восьмикінчата зізда. Що до фіг. 7, то форма дерева не зовсім виразна (вишивка виконана дуже артистично. Невиразність контур дерева з певністю не

¹⁾ Тепер у Бриттійськiм музею. — Moritz Jastow junior. Bildermappe der Religion Babylonien und Assyrien, Fig. 63b, 63d-e, 64. Взірці ассирійські фіг. 7a, 7b подані в оточеній таблиці, взяті звідтам.

²⁾ Копія килима виконана арт. Могилевським за ласкавим дозволом директора І. Свенціцкого.

є випадкова). Цей взірець — наче дерева з променисто розложистими конарами — нагадує також корону — і ясна зірка на її чолі, при своїм містичнім виді може заразом представляти собою дорогоцінний самоцвіт на коруні. Крім цього під нею (чи під деревом,) видніє en face голова льва. А лев був у Вавилонії символом сили бога сонця. Lulu (Ninib) та Nerdal. Також було у вавилонській зірковій констеляції Льва найбільша зірка (тепер: Regulus) зіркою короля. В українській зображенні, фіг. 8, дерево має зірду в самім вершку і по середині; а по боках дерева якісь невиразні зображення мають вид чогось летючого, немов самих крил, та нагадують крилаті постаті при асирійських райських деревах¹⁾. Зовсім виразний вид дерева на пни представляє укр. взірець ч. 11. Тут серед дерева знова символічна восьмикінчаста зірка. Цікаве, що укр. вишивки дерев, стоячих побіч себе, творять своїми обрисами фігури якихось будівель. Колиб уважати ці дерева символами асирійськими, то фігури будівель означувалиби божі трони, які так часто зображувано поруч вавил.-асирійських божих символів. Та вид дерева на українській узорочі відмінний од асирійських райських дерев (з виїмком фігури ч. 8) — спонукує до думки чи не було в старинній Україні окремого культу дерев, властивого в старину в Гіндостані. Серед Буддистів в Індіях був осібний культ дерева. У них уважано за святість Бодгі-друма, дерево мудрости і знання, під котрим Будда в своїх роздумуваннях попадав у релігійну екстезу, та мав свої натхніння. Мало це бути фігове дерево, що виростало подвійно з одного пня чи кореня. Під цим деревом нападав Будду ворог його — і правди божої — змий і цего змия Будда побідив а відтак після нової боротьби запер його у свій горнець, що в нього збрав милостині. Прошу придивитися до узорочі ч. 7, яка найвиразніше представляє подвійне з одного пня виростаюче дерево. З під дерева по одним і другим боці виступає два змий: видно їх кадовби й пащєки. Оба своїми зубами хвтають якийсь поставець у виді посудини з покришкою. Рисунок дерева, його рух наче від вітру, буйність — знаменито віддані. Так само рисунок вужів: вигнені кадовби, роззявлені пащєки, рух наперед, нашкіцовані по мистецьки. Біла фігура, яка твориться з обрисів двох сусідних пар дерев представляє якусь будівлю, немов індійську ступу (свята будівля над гробами й цминтариськами). Аналогічні й інші взірці, де з посеред

¹⁾ Узороч фіг. 8. — ніде правди діти — не зовсім добре характеризує дерево. З уваги, що українські вишивки дуже артистичні із прецизією віддають всякі форми задумані артистом, — хочби порівнати подану тут вишивку фіг. 7, — я стрібую пояснити цю узороч як постать многоручного ідола-божка, котрого колінковаті ноги ідуть в безконечність. Загадкові зображення понад сим ідолом нагадують мені арабські слова, записані арабськими буквами іменно: haluk = убиваючий, нівечучий; або helak = helahe = смерть погибель. Також: hakim = суддя, володар. Многоручні і многоножні ідоли відповідають ідеології індійській, і як такі малиби деяке оправдання і в староукраїнській релігійній ідеології, що переймала крім староіранських деякі староіндійські завдатки релігійні. Але писана арабщина належала би до пізнішої історичної доби і наколи вона на сій узорочі дійсне є, то і узороч помислу пізнішого.

обрисів двох сусідніх дерев твориться вид високого поставника з посудиною на верху, в якій немов палає полонінь; а поперек поставника, на середині його, висить головою в низ (наче забитий) червоний змій. Українські вишивки дерев усе представляють довший ряд дерев, дуже часто ряд подвійних дерев. А в Індіях і досіль, є буддистичні сади з рядами дерев стоячих парами.

Мені здається, що я не піддаюся лише фантазії, але що є в тім щось реального, історичного. Староіранці це поперекі Українців. Вони сусідували на захід з Ассирією й Вавилонією, а на сході з Індією. Історія оповідає, що визнавцями Будди була також частина Скітів. Як з Ассирії й Вавилонії міг прийнятися у предків України, — завандрувавши на Припніпров'я Староіранців, культ райського дерева зі символами богів сонця й звізди; так з Індії міг прийти культ святих дерев і змий. Відомі перекази зі старинної української релігії про святі гаї та дуби, та про змий горинича.

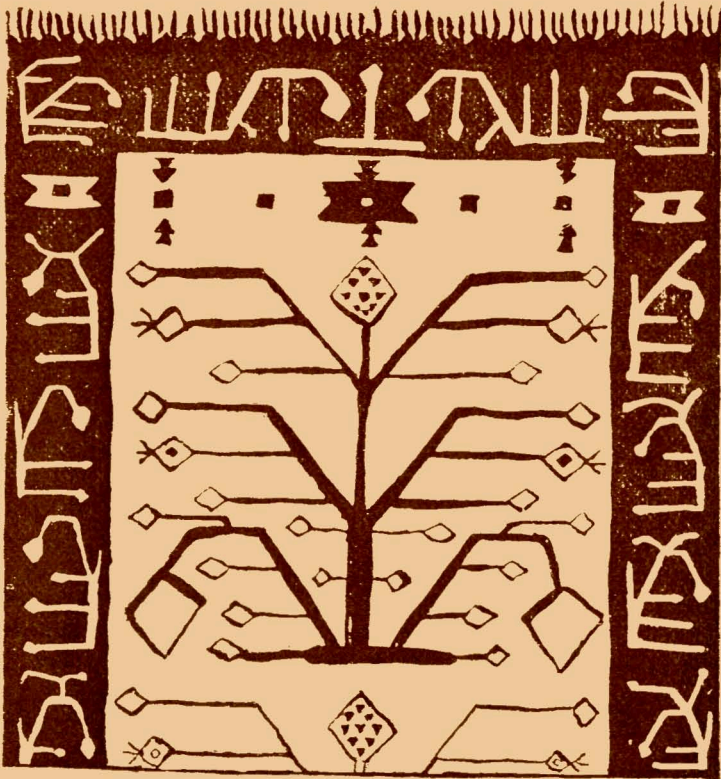
І що до вавилонського бога Sin — місяця та його символу молодика — місяця, знаходиться аналогія на Україні: — і в колядковім щедрику-бедрику і в романтичних українських народних піснях до місяця. А писаний символ молодика подибуємо також в українській узорочі. Вони представляють серп місяця зі звіткою над ним. Точнісінько в такій самій формі представлений символ бога сонця на пам'ятниках вавилонських: серп місяця — над ним сонце у виді обведеної кругом звіткою (v. M. Jastrow iun. fig. 130 : Sonnengott in einem Boot Bildermappe zur Religion Babyl. n. Assyr.)

Вершок — не мов дерева — поміж місяцями на українській узорочі це типовий вершок пальми, райського дерева, над ассирійсько-вавилонськими релігійними символами. Додаю тут між узорочю окремий вид райського дерева з цвітом у формі восьмикінчастої зорі та з овочами (овочі на райських деревах) зображені на ассир. взірцях також) — Крім цього долучую ще пару взірців укр. узорочі з містичним виглядом. Деякі з них нагадують типовий на вавил. пам'ятниках вид божих тронів; на них падуть з боків — блискавки; бічні закривлені фігури ме мов палиці, нагадують вавилонські божі палиці зі супами — вірлами, символами бога війни *Za-ma-ma* або *Za-mal-mal*

Культ його був у вавилонськім царстві **Kiš** (Kiš v. M. Jastrow iun. Relig. Babyl. u. Assyr. I. 191). Пр. узороч ч. 15, 16 — представляє також немов супів чи орлів — кружляючих у коло, виходячих від одного центра зі звіткою. Рамці цієї узорочі творять так звані між народом «курачі лапки», що я уважавби за кігті зображених супів. Суп — як сказано вище — це символ вавилонського бога війни *Zamal-mal*.

Все те про схожість релігійної ідеології Ассирії Вавилонії й Індії з іранською й українською не противорічить моїм заміткам на початку студії про подрібні впливи релігійної ідеології арабської на українську; бо арабський релігійний світ був у су-

сідстві того величезного полуднево - східного культурного воєнища: індійського, іранського й вавилонсько - асирійського, — під якого впливи попав і український нарід — і так релігійна ідеологія як і релігійна символіка і термінологія цих світів отирилися зі собою.

Мотив килиму ч. 155 зі збірки п. Печанського в Укр. Націон. Музею у Львові. — Той сам мотив на початку книжки.

Окраса книжки й пояснення вінети

Наше Видавництво, приступаючи до видання книжок на ширшу скалю і звертаючи увагу на певне значіння оздоби книжки, звернулося до артиста-маляра П. Ковжуна, аби в коротенькій замітці часописного характеру, популярно охарактеризував зазначену ціль з національно-мистецького погляду, яку й подаємо нище.

В-во «Живі Гроби».

Книжка як така, як річ, як ідея, — належить до тих рідких виїмків, що не мають, і ніколи не будуть мати противників. На цілій земній кулі не знайдеться живої людини, яка осмілилась би заперечувати необхідности книжки. Від часу її винайдення, до цілої безконечности віків у будучому — книжка була й буде незамінною артерією людського життя.

Я не помилюся, коли скажу, що книжка, це найбільший і найвизначніший геній життя. Одним словом, у сьогодняшньому суспільному житті книжка — це все. Навіть більше: книжка це друге життя, яке йде рівнобіжно з нашим — чи навіть вона сама є нашим життям — годі розкласти що з чим переплітається.

Так і здається, що прийде час, коли цілий світ буде книжковий і люде перестануть жити — житимуть самі книжки.

Тому й любов до книжки мусить бути така, як любов до сонця, — любов могоуча, найбільша.

І в нашім українськім життю, як у розвоєві взагалі всіх націй — книжка все відогравала могутню роль. І дійсно книжка у нас була тим спомогаючим чинником, що допровадила нас, в найтящі іменно часи, і то в найбільшій мірі, до стану, в яким ми находимося зараз як нова, модерня нація, у якої першим завданням стала ідея державности.

Повага до книжки зроджує дбайливе до неї відношення не тільки з боку читача, а головно з боку видавця, — з рук якого книжку пускається в люде, і до якого лишень можна примінити історичну мірку зовнішньої культури книжки.

Ми бачимо, що українська книжка XV, XVI, XVII, і XVIII століття в обсягу зовнішньої культури стояло дуже високо. Є точно доказаним, що тодішня зовнішня культура книжки була певним відбитком загальної нашої культури¹⁾ а часи ті, що справедливо названі культурно-національним відродженням, — дали дуже поважне місце значінню оздоби книги.

Тогочасна українська книжка, що була необхідною річчю тодішніх українських освічених верств уже зовнішнім своїм виглядом виконувала ту роботу, яка для грубого ока була може й непомітною, а на ділі далеко не другорядною. Своя, цеб-то — національна культура книжки, цілком охоплювала читача, чи глядача своїм зовнішнім виглядом. Своєю близькою красою вона культивувала одного й другого, при звичаювала до своєї культури і тим самим впливала та вироблювала в нім національний смак і зрозуміння національної краси. Зовсім зайвим буде тут перекопувати когось, що повищі дані, які щойно наведено, кристалізують і доповнюють національну чистоту не тільки в області культури, але й життя; бо книжка має ту магічну силу, що є всюди і — як капля за каплею при всіх даних української книги, довбає зачерствілі чужою культурою наші душі.

А загальний упадок української культури перш за все відбувся на нашій книжці, — на її зовнішнім вигляді. Ще не так давно, років 10 — 15 назад, коли українська книжка говорила сама найбільше красномовно про нашу всесторонню убожество і то так клясично, що треба було її тільки бачити... Цей то її вигляд — сухий, бездушний мало того, що вбивав наші душі і наші естетичні почування, але відвертав од неї чужинця а для нас тільки патріотизм робив її терпимою; а це ж має очевидне і безперечне значіння. Психольогічного впливу книжки збути мовчанкою не можна.

І в той самий час, коли галузь українського книжного мистецтва була мертвою і безнадійною, в цілім культурнім світі вона розцвітала і здобула своїм значінням велике поширення та досягнула високого розвитку в області популяризації мистецтва, — і переважно мистецтва національного. Так, і тільки так вимагала наша книжка.

У нас, на Україні, першу — і то значну спробу в цім відношенню зробив артист-маляр Василь Кричевський — який показав жерело краси оздоби книжки в розумінню українського національного мистецтва. Його композиції, що правда, дуже нечисленні, окладинки — взяті просто на просто з оздоб старої української книжки — були свого рода винаходом в сій області. Національний підход до книжки поставив його на місце одного із перших творців у галузі естетики взагалі нашів друків. Правда, його композиції не носять уповні індивідуального а може й творчого характеру, але заслуга його в тім як-раз, що він лише показав сліди і жерело, де можна базуватись традиційно при оздобленню української книжки, як розуміння могутньої національної краси. Йому-ж приналежить стежка і до народного мистецтва як другого національного жерела для цієї-ж мети.

Оминаючи цілу групу артистів, що працювали і то навіть званево над оздобленням української книжки на друге місце по

¹⁾ М Грушевський. Культурно-Національний рух на Україні в XVI — XVII віці.

Кричевським треба поставити графіка Ю. Нарбута. Цей, глибокої індивідуальний мистець, що має за собою признання геніяльності пішов значно наперед в обсягу оздоблення книги. Його індивідуальна творчість, але національно-українська, досягла за короткий час небуденних вислідів оздоб нашої книжки, а цілий його доробок будований на українським бароко, як певним шляхотнім виразникові найбагатшого культурно нашого часу, так і здається, що вичерпався з Нарбутом, зробивши своє певне діло. Він показав нам нашу книжку зовсім новою, з усіма досягненнями світової графічної техніки і при багатім використанню національних мотивів. Дякуючи йому, що до речі кажучи за дуже короткий час — можемо говорити тепер про нашу книгу як про всесторонній чинник, що рішучо має ознаки традиційного, хоч і періодичного національного стилю, яким є у нас наш бароко. Тепер у цій області оздоби української книжки, працює кілька мистців, чому йвідродження української національної книжки, краси стилю й національного виду можна уважати певним і довершеним ділом.

* * *

Що до «пояснення» самої даної книги, або точніше: вінеті і марки видавництва на обгортці, то мушу тут дещо оговоритися.

З початком відродження оздоби української книжки в галицькій Україні, творцям її довелося «ламати» дуже міцний мур непростимої заскоружлості багатьох видавців. Одні того довгий час не розуміли — другі думали, що прикраса видаваної нами книги дасть їм кращий збут свого «кращу» — треті — старалися оздобити свою книгу через те тільки, що почали то робити інші видавництва. Але за виїмком кількох людей, — ніхто з них не брав до серця національного боку книжки, її великої культурної ролі в сучаснім модернім відродженню нації... А поступ українського мистецтва? А творча ідея нації на всіх її землях, про яку так яскраво говорить взагалі мистецтво, як душа нації, а з окрема національна книга? Все те було далеке, і на жаль незрозуміле їм.

Спеціальну окладинку, вінету, ілюстрацію чи букву — все те окремо доводилося пояснювати, доказувати, переконувати. Не рідкі були випадки, коли мистця прошено пояснювати як найточніше окладинку в даній книзі. І коли це було, то ми були би свідками оригінального звичаю; виходить книжка і докладне пояснення її зовнішніх емблемів..., що було би найбільше красномовним доказом нашого незрозуміння. І тому цікавою мені здається одна відповідь в сім роді нашого одного мистця, що довгі роки працює на полі національного мистецтва, а іменно, — артиста-малювача Проф. П. Холодного. На аналогічний запит він відповів одному видавцеві, що зрікається всяких пояснень до своєї вінети, тим більше в друку; бо: — «любов до мистецтва, як і взагалі до мистецьких річей, це щось подібного до любови до жінки. Вона є індивідуальна — кожний її розуміє по своєму, і кожний приймає її відповідно до свого внутрішнього складу та розвитку його інтелектуальних почувань. Взагалі — кожним вкладається в мистецтво стільки — скільки варта він сам».

Отсі слова навів я як ілюстрацію до взаємин мистця і громадянства; бо справді: як можна пояснити мисгецьку річ докладно, точно, математично — коли опрацьована вона мистцем не тільки цілою низкою, чисто графічних завдань, декоративних (оздоба книжки — те саме, що й оздоба площі) але до того вкладається в неї і філософійний погляд мистця на річ — твориться вона тонким і розвиненим чуттям елястичного зрозуміння як і завдання, яке дається відчитати, зрозуміти і розтолкувати тільки після певної підготовки в обсягу специфічно образних понять, що промовляють символами і завсіди є прекрасною загадкою. В тім їх глибока, чаруюча інтелігентна і шляхотна сила. Мистецтво для всіх, але не всі для мистецтва¹⁾ — як сказав одив наш мистець — це не фраза. Звичайно, що я не уважаю пояснення мистецьких річей неможливим, якоюсь дивною аксіомою, але підчеркую, що не можна цього зробити докладно на 2 — 3 сторінках, коли на це потрібно цілі томи. А тим, які «не для мистецтва» — і томи нічого не скажуть, бо мистецтво — як раз є тим проявом людського духа — що переходить людськість, стає надлюдським.

Тому я коротко лише поясню вінету і марку даної книги, як прості графічні символи, як ідею самого видавництва, а далі — відсилаю шановного читача до глибин власної душі і серця, до філософійного зрозуміння, а не опутивше зазначених мною в горі причин.

* * *

Оздоба книги потребує тих графічних видів, які відповідали би технічним засобам видання її. Для цього в плястичнім мистецтві є ділянка, яка примінена до цієї потреби, — технічні способи і певні принципи прикраси книги, що зоветься графікою. Графіка поділяється на більше родів, але найбільше придатною до книги в нашім розумінню є так звана чиста графіка, найбільше практична в цій області. Оздоба книжки охоплюється дуже широким поняттям — а найпримітивніша з них, — це окладинка. Окладинка прикрашує книгу тільки зо вні, а у нас, через лихий матеріяльний стан видавництв, ще менше — тільки фронтозу частину книги. Значіння окладинки — само зрозуміле: — окраса книги. Однак, іноді в неї вкладається ідея видавництва книжки, або частина її.

Як раз, передова частина і паралельна їй марка данної книжки і містить ідею цілого видавництва, бо обчислена на цілу серію книжок В-ва «Живі гроби».

»Трупи встали і очі розкрили, — брат із братом обнялися і заговорили« мотто видавництва, яке говорить само за себе. В технічно-графічну композицію взяті чотири символи отсих пророчих слів. В простім зрозумінню їх по вказівкам і проектів видавництва представлені є: Скит — представник іранських племен, з родового українського дерева дружинник, козак і стрілець. Є вони прототипами нашої державности й ідеї невмирущости української нації, від початку — до остан-

¹⁾ Ол. Архипенко. Моя сповідь. «Вещь» Ч. 3 — 4. Берлін

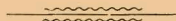
ніх днів. Три перші історичні тіни стоять у позах, як нам їх оставила історія. Сучасний стрілець має вид боевої постави, бо Його слово ще не сказане. Він не вмер, — шабля в Него нагостро. Всі вони разом дають спонуку до здійснювання останніх слів мотта: «брат із братом обнялися і заговорили».

Виноград золотий на чорнім тлі — символізує добру єдність і згоду, яка нам потрібна... В українському мистецтві це «Тайна Евхаристії» що несе нам незнану і незрозумілу радість, що вказує нам на наше майбутнє визволення, на непропащість наших мук і терпінь, у їх переміну в живе життя.

Горішня й долішня композиції, що оставлені для науки автора і книги — це мотиви українського барока, використана з емблемів гербу Мазепи призначеного йому Шведами як ознаку короля України.

Львів 20. II. 1923 Р. Божого.

Павло Ковжун.

¹⁾ Збірник Секції Мистецтв Укр. Наук. Т-ва. Виноградна лоза в Українськiм Мистецтві. Д. Щербаківський.

Показник назв, річей, імен, понять

абстракт 21, 24
 абстрактне Єство 21
 Авеста 4, 8, 17, 33, 44 — 45
 Гатас Авеста 4
 Августівка 33
 Аврелі (криве колесо) 12 — 14, 41 42
 Авсень, Овсень, Усінь, Юсень 15
 Азія 18
 Мала Азія 24
 Агі 82
 Агі на тебе! 52
 Агіл 52, 57
 Агура^г, Агриман, б, 1^г, 14, 15 34, 36, 43, 44
 Агатирс 58
 Адад 39, 42
 адорація 12
 Азраїл, акомозація 57
 альбанська група 17
 Алла 12, 15, 36, 44
 алегорія (-чний) 39
 аналогія 13, 14, 15, 49, 56
 Андрійко 20
 ангел (і^г) 26, 44
 Ангіль 30
 англійський 4, 46
 Антипко 57
 антропология (чний) 17
 Арабі, арабський 3, 4, 10 — 14, 36, 39 — 44, 47, 56 — 59, 60 — 62, 66 — 67
 Арійці, арійський 4, 22, 33, 46
 арчіка, *arnica montana* 51
 архангели староіранської віри 20, 23, 30, 34
 Ассирія, ассирійський 13, 13, 24, 35, 36, 40, 41, 46, 62, 64, 66 — 67
 атавізм, атавістичний 6, 17, 34
 Аталікова долина 11
 атрибути одного Бога 36
 Ашурбанпаль 13
 балтійсько-славянська група 17
 барвінок 29
Bartholomae Christian 7, 12, 18, 19, 23, 30, 32, 61
 бати (= місити) 22
 безсмертність, невміручість 20, 34, 67
 Берез, березник 2, 10, 37
 Бережани, місто 32, 33, 50, 55, 61, 62
 Бержава 31
 Bereza (божество жив) 9, 10

бик 15
 Бирюч, м. 12
 благословенство, благословити 19
 20, 23, 28, 34
 блискавка 11, 39, 56 — 67
 біждерево (*artemisia vulgaris*) 48
 Білоданчик 6
 Білорусини, білоруський 17, 29
 бір 20
 »бильце«, билина 18, 19, 26, 28, 47
 Бог, божий, бог, 6, 7, 9 — 15, 19 — 22, 5, 30, 33 — 50, 53, 57, 60, 66
 Бог як абстрактне Єство 21
 укр. поганські боги 38
 оогослуження 18, 19, 47, 47
 боговица 22
 божество, 6, 8, 9, 11, 15 — 18, 21 — 23, 26, 29, 35, 37 — 39, 41, 44, 50
 скитські божества 33
 Болгаре (-ський) 22
 борошно 23, 37
 Борисівка (сьго) 12, 13.
 Брщ в 64 — 65
 бояре 20
 Босорка (дем.) 59
 боярин (-я) 24
 Буг-лелія, Бук лілія 6, 14, 38 — 39
 Бурта 9, 10
 Вавилонія, вавилонський 13, 14, 22 — 25, 35, 36, 40 — 42, 45, 54, 57, 62, 66, 67
 Вайда (-р) 9
 Васичка 13
 васильки (*Ocimum basilicum*) 47, 49
 Василь 12 13
 ватра 25, 29, 30, 33
 Велес 6, 15, 37
 Велі-алла 15, 39
 Великдень 6, 7, 12, 32
 вересень 11
 верх, верховина 16, 33
 весілля 11, 15, 17 — 26, 29, 31, 33, 47
 весільний колач 22
 весільні гості 21, 23
 весна 6, 37, 43
 вечерниці, 13, 59
 вечір Святий, 9, 12, 15, 16, 61, 62
 щедрий вечір 9, 10, 12
 видавництво 68 — кінець
 вильце гл. бильце
 виноград (-на лоз-) 71
 вирай, верій 56

вишивки 14, 62 — кінця
вівтар 18, 20, 51
відьма, відьмак 54
вій 53
віл 16,
вілечко 47 гл. бильце
вінок, вінець 29, 59
вінета (видавництва) 68 — 71
вінчання (шлюб) 1, 9, 21, 23, 31, 33
віра 6, 22, 30, 33, 46
в безсмертність душі 6
вавилонська й ассирійська 35,
християнська 17, 19, 35
віра староіранська 20, 25, 34
в. Заратушри 18, 34
в чарівничів 59
влада цивільна 19,
вірменська група 17
вітер 47, 55
вовна 10
вогонь 11, 20, 21, 25, 30 — 36
в. новий 11
вогник 12
вивід слова «вогонь» 31
роль в. на весіллі 33
вогнище 25, 66
в. домашнє 25, 29, 30, 32
Вовк Хведір 17, 28
вода 20, 30 — 31, 34
сотворення води 7
вивід слова «вода» 32
водиця 20, 31
особливий культ і значіння води 32
роль води на весіллі 31
геній води 33
надводні ества 57
Волинь (-ська губ.) 24
Вороніщина 12,
Волошинова село 31
Воротар 6
вроки, уроки, вректи 55 — 56, 60
втопленіці 59
«вулиця» 13
гай 20
гайка 5, 7, 14, 15, 38
Галилей 14
гача 38
Гельєнос 50
Гезіод 24
гелен 53
генерація 5
Геракль 58
герб 14
германська мова 17
Геродот 33, 34
Гічдостан 66
Гірлово 14
гість, гості, 21, 23, 30, 32
гимн 4, 9
Гоголь 53
гомеопатія 49 — 50
Гомер 24, 34
горілка 23
горографія 33

Городецький (містич.)
господар (-ський) 23, 37, 38
Греки, грецький, г. мова 17, 24, 50
гріб 49, 66
загробове життя 53
грім 12, 38, 39
Грінченко 4, 62
Гриша 27
громада 18, 21
грудень 11
Грузини (-ський) 17
Грушевський 33, 69
гулавий, гулити 57
Горгани 31
Генеца 5
Г. індійсько-іранської раси та «арій-
ських» племен 27
Геній 20, 33, 36
Генотеїзм 35
Геровіт 45
гітько гл. дитько
Гудеа 24
Давид (цер) 20
Дажбог, Дажбог 36, 37
дактилі 29
Далиу 14
Дарей 12
дарунки (п.-) дарування, обдарову-
вання 21, 23
обдаров. короваєм священника 21
двір 18, 24
дев'яцел (carlina acaulis, 48, 50
демон, демониця 34, 46, 52 — 60
демонізм, демонологія 34, 42, 52—60
дерево 67; гл. рай і культ дерев
десіденти 18
дівенна́, дівинна́, дивинна́ (verbaskum
tapsus) 51
дівчата 19
дід 52
«дідух» 37
дім 15, 26, 31, 32, 38, 52; домовик 38, 52
діти нехрещені 48
дїтько (гїтько) 52
дїявол 54
діялект 7, 17
Див 6, 21
Дивень 21; гл. коровай
Дикарев Митрофан 13, 15, 24, 28, 59
дим 30
Дитя св.
Дніпро 3, 11, 13, 25, 64
доісторичні часи 5
достаток — архангелом віри 20
дош 12
дружба, «дружбове» 19, 23, 25
дуалізм релігійний 34
Дунай 20, 45
Дух, духовий, духи 13, 21, 22, 24,
31, 34, 35, 36, 38, 46
злі духи 24, 25, 30, 53, 57
річний дух 59
многота духів 46

духовенство, духовний, духовник 18, 19, 47
 д. вавилонські 35
 душа 20
 д. народня 20, 51
 д. збірна достароіранська 26
 забобони 35, 47
 завязування вузлів збіжжа 46 — 47
 запаління легких 50.
 Запоріжжя, запоріжський 17
 Заратуштра 18 гл. віра
 заручені, заручени 19, 22
 зашптування 35, 46 — 47
 Заєнко (містич.) 6
 збіжжа 33, 26, 29, 47
 звоздики, (Dianthus) (містич.) 48, 49
 здоровля 41
 зізда гл. зоря
 Зевс 24
 земля 6, 8, 20, 21, 28, 34, 37, 41, 43
 з. горська, 8
 зерно 22, 28, 32, 37
 зілля 18, 34, 44, 47 — 48, 50, 51
 вивід тогож слова 50
 з. Наома 34
 криве зілля, міст. (Polygonum) 48 - 49
 зима 11, 15, 53,
 змий 66
 зоолятрія 34
 зоря, зірка, зірничка (зізда) 9, 10,
 20, 22, 23, 25, 30, 64, 66
 восьмикінчєста з. 64
 Женко (містич.) 5
 жерело, жродло, джерело, пражерело 1, 3, 17, 24, 25, 32, 44, 46
 ж. анімізму й фетишизму 35
 головне ж. пізнання староіранської релігії 44
 ж. сороміцьких обрядів на Україні 27
 жертва (-енний), жертвоприношення 8, 18, 19, 20, 48, 49
 арійська звіринна ж. 22
 ж. стелення міст. зілля 18, 28, 48 - 49
 хлібна жертва 19
 ж. курей 11, 23 — 25
 ж. напитоків, трунків 23
 ж. на упрошення Бога 21
 ж. божеству розмноження хліба 22
 ж. худоби 22
 ж. яловиці 25
 жінка (-очий), жіноцтво 23, 24, 22, 39
 «жіночник», «жіножер» 54
 живокіст (Symphytum officinale) 48, 49
 жито, житяний 12, 26, 29
 життя 3, 5, 6, 26, 34, 44
 веснянне б, загробоге 6, 34
 жовтень 11
 жрець (Zhaotar) 18, 19
 Жук (містич.) 6,
 еволюція слова »Бог« 35
 евза (дем.) 53
 Европа, європейський 17, 28
 екскурс 3, 33
 екстаза 17, 23

емігрант, еміграція 18
 енергія природи 12
 етимологія (-чний) 7, 8, 12, 15, 29,
 33, 66, 37, 39, 49, 57
 етнограф (-ія) 17, 22, 62
 етнологія 17, 35
 Іван 7, 44
 Івановський 17
 Іванушка, Івасенько 13, 39
 Ігор 39 40
 ідеал 10, 18, 34, 35, 37, 45
 ідеальне розуміння укр. весілля 26
 деправація ідеальних мотивів укр.
 весілля 27
 ідеолюгія 7 10, 16, 23, 25, 37, 40, 42,
 44, 51, 60, 62, 65.
 ідеолюгія розмноження 28.
 і. релігійна арабська 31, 40, 42
 і. р. Арійців 33
 і. р. ассирійська й в вилон. 41, 42
 і. р. індійська 46
 ідея 14, 15, 22, 25, 34, 36, 42, 49, 62
 ідея видавництва 70 — 72
 ідолятрія 20, 25
 ідол (-и) 22
 Ілля 11, 12, 14, 41
 індивідуальність думки 5
 Індійці, індійський (Індо-германці-
 ський) 4, 17, 22, 24, 25, 27 — 28,
 31 — 33, 35, 46, 65 — 66.
 і. секти 27 — 28.
 іраністи 7, 51
 Іранці, іранський, іраншина, староір.
 3, 5 — 11, 13 — 15, 17, 18, 19, 21 — 24,
 25 27 — 33, 34 — 36, 38, — 42, 44,
 46, 48 — 51, 56 — 67
 італійська мова 17
 Іштар 13, 22, 64
 Кавказ 17
 кадило 20
 кадук (дем.) 57
 кайма 59
 кайомора 26
 калі-буд-буд (оклик русалок) 58 — 59
 калина 28 — 29
 Карпати, карпатський 17, 32, 33 45
 Картамлик 25
 кельтійська мова 17
 керниця, кирниця 20
 Київ, київський 17
 Кимерійці 13, 14, 34
 Кир Великий 20
 князь, княжний 18, 21
 княгиня 21, 27
 книжка 68 — 72
 оздоба книжки 68 — 82
 когут 23 — 24.
 к. вішуком ранього сонця 24
 Ковжун Павло 68, 72
 коза, козел 15, 41
 кожух 10
 колач весільний 22
 коливо 61 (страва)
 колоски збіжжа 28

коляда (-ування) 6 - 12, 14 - 16,
7 - 8, 37 - 39, 42
колядки, колядковий, 9, 14 - 16
колядник (-и) 9, 37
комбінація 9, 14, 39
корми обряд) 27
композиція 11, 18, 41, 42, 49, 59
Конюхи (село) 32, 50, 55, 61, 62
Кон (Cohn William) 27
корова 22
коровай 19 - 21, 23, 29, 33, 47
король, королівський 18, 20
корона 65
«кормований Бог» 36
«корхи» 47
креплики (страва) 62
Кубанці 17
кукла Купала 44
культ релігійний 18, 27 44, 45, 51
к найвищого Бога 15, 16
.. barzman 48

к. божества розмнож. збіжжа 27
ватри 30, 33
вогню 11, 12, 14, 29, 31
води 31
вітру 34
дерев 65 - 66
к. Даґва 21 - 22
зевса 24
зілля 47 - 48
зорі 9, 10 - 11, 23
життєвої сили 6,
місяця 18 - 11, 23
Midra 22
напитків 18
обсторонньої невинн. молодят 27
курей 23 - 24
плуга 59
предків 61 - 62
к. природи 34
світла 11
сонця 6, 11 - 12, 17, 22 + - 25,
26 - 27, 33
тепла 11 - 12
урожаю 11
к. худоби 15, 18
культура 5, 44
к. нова 5
духова 62
мистецька 62
релігійна 3, 6, 25
іранська 64
сліди скитської к. 64 - 65
к. староіндійська 27.
змішання східних культур 41, 67
кумис 18, 23
Купало 7, 43 - 44
купіль водна 43
курка 23 - 25,
чорна курка 25
«курачі окладки» 24
курган у Сапогові (З. О. У. Н. Р.) 64-65
кутя (страва) 61 - 62

кутюберик (страва) 61 62
Ладо 6, 14, 15, 18
Латиняне, латинський 15, 17, 24, 62
лев 14, 65
констеляція льва 65
легот (дем.) 57
»лелітки« 47
Лемки, лемкієський 38
лилик (дем.) 53.
Литвинов 25, 26, 27, 29
лихорадка 53
липень 6
Лільові, Льолі, Люлі 13, 15, 41
лінгвістика, (-чний) 17, 62
лісовиці (дем.) 54
літо, літний 7, 43
літна буйність і благодатність 43
літопис (-и) 18, 43
любов 14, 26, 34, 51
л. пісні 27
люде 26, 34, 39, 40, 56
походження люлей 26
становище Бога до люде 35
лікарка людей 57
мавка 57
магнетизм 56
май, ладо май! 28
Максимівна 13
Максимович 27
малик (дем.) 52,
мальфівниця (дем.) 60
малюзина 58
мамун (дем.) 53
манá, якáсь манá! 52
маночивник 52
Марá 52
Марéна 7, 8, 42 - 44
Маринá 56
Марко проклятий 53.
матріан (belladota) 49, 49
матеріалізм 5
матір 28 31
межирсчче 8
межиліття 43
межінь 7
мертвецький Великдень 60
мерц 44
металець (дем.) 57
Метлинський 23
метизація племінна іран. араб. 36
Мешія і мешіне 26
»мешкання« добродійства помочи і
доброї вчачі 45
меч, божество мечá 33
милосердя 40
мистецтво 68 - 72.
Миханько М. 14
Михасенько 38
мід 18, 23, 61, 62
містерія 8, 17, 23, 44
містика, містичний 6, 33, 24, 41, 48 - 50
міст на »тамтой світ 25
місяць 9 - 11, 14, 20 - 25, 30, 34, 35, 64
міт, мітичний, мітольогія 17, 20, 37, 57

м. про дерево життя 26
 Мокош б. 42 — 43
 молоді, молодята 19 20 — 26, 28 — 29,
 31, 32; благословення м. 19
 мольфар (дем.) 57
 молитва, мольба, молитвенний 8,
 18 — 20, 24, 47
 монета 49
 море 56
 мороз (и) 53
 Москалі, Московщина, московський
 17, 28, 52
 м. секти 28
 мотто видавництва 71 — 72
 музей національний у Львові 65
 муж (мушина) 23
 мука гл. борошно
 м'ясниці 12
 назка 56, 48, 57
 напиток 17, 18, 23, 34
 нарід 19, 22, 26, 28, 34, 46 67
 натуралізм б, 34
 небо 6, 9, 13, 41
 небозвід 20
 невинність 27, 29
 Нільзен Дітлеф (Nielsen Ditlef) 11
 Нініб (Ninib) 14.
 німа худоба 15
 німб духовний 19
 Німці, німецький 4
 ніч 24, 43*
 обийник 53
 образ (imago) 20, 22, 25.
 обряд (-овий) 11, 12, 17, 19, 23 — 29,
 31, 32, 37, 46, 61.
 обсіпування молодої зерном, ово-
 чами 29
 овес 28
 Оленка 13
 омега (isculnm album) 48, 30
 опіка, опікун 19
 опир, опириця 56
 осел 16
 Осетинці, Осети, осетинський 17, 33
 осина [тобі!] 56
 охвар 55; охиза 53
 «очагъ домовий» 52
 палятальні звуки 17
 палятники вавилонські 22, 24
 пантеон вавилонський 13, 40, 42, 44
 Папай б. 33
 пари дерев 66
 пекло, пропасть пекольна 25
 переступень [bryon'a alba] 49
 періодичність укр. весілля 17
 Перси, перський 4, 6, 11 — 14, 18, 22,
 24, 33, 34, 36, 39, 41 — 44, 48, 56
 персоніфікація ватри в Гуцулів 30, 53
 Перун, Порвун, Перкунас 11, 31, 17,
 38 — 39, 45
 печиво 19
 Пещанський 65
 Письмо св. 28
 піддіякон [-и] 19

підзахрич [чар.] 55
 підземелля 42
 підойма [sanicula europea] 48, 50
 пісня, пісні 4, 12, 25, 18, 20, 22, 28, 38, 39
 любовні пісні 27
 піч гл. вогнище домаш. пієтизм 9, 19
 племя 5, 18, 25, 36, 40, 46
 племінний [ріжно —] 7, 13, 46
 пироги, пиріжки 23, 29
 повіт, управа повіту 18
 повірки 35
 подружжа 17, 19
 п. — сполука «вогнем і ведою» 32
 подружний вибір 19
 поезія 8, 20, 39
 «покраси» 27
 Полонне м. 24
 полумінь [-і, символ] 33
 політично-церковний характер упра-
 ви старо-іран. і укр. племен 18
 померші 61; культ пом. 62
 помір 44
 понеділок 23
 зелений п. 32
 обливаний п. 48
 Поров т 6, 45
 посуха, спека 9, 11
 Потебня 11, 15
 похорон староукр. 44
 право, правний 91
 пр. поняття 18
 правно-релігійні останки 61
 прадіди, предки, попередки 5
 культ п. 56, 61 — 62
 привиди 51
 Придніпров'я 3, 11, 18, 25, 33, 60, 64
 природа 5 — 7, 17, 18
 пристрасть 17
 пропаганда 17
 просо 23, 37
 птиця домашня 38
 прототип славянських мов 17
 протестанти 34
 пшениця 20, 61
 Радагаст 45
 рай, райовання, райський 20, 21, 36, 45
 земний рай 26
 райські дерева 65 — 67
 Рамман б. 39
 расова спадщина Українців 46
 раціоналізм 5
 Рахманський Великдень 60
 релігія [-иний] , 9, 12, 13, 17, 18, 20 —
 24, 33, 35 37, 41 - 44, 36, 47, 51, 61, 62
 р. вавилонська 22, 24, 25, 40, 42, 54
 староір. 30, 42, 52
 староукр. 31, 42
 Різдво, різдвяний 11 — 13, 15, 61
 ріжки 22
 родина [сімя] 15, 26, 29, 38, 39
 родинний божник 25
 «розігри» 48
 рослина містична 19
 риба, рибонька 20

тісто з р. 62
риж, обсипування рижом 29
Ругевіт 45
Русь 18
Русалка 56, 58 — 59
санскритський 4, 13, 17
Сапогів село [З. О. У. Н. Р.] 64 — 65
Сарре [Sarre Friedrich] 12
Сармати 17
Свантовит 45
Сваріг 36
Свято (-а) святочний, святкування 6,
8, 30, 44
 веснянне 7
 меживесни 6
 християнські 8, 28, 47
 Зелені 47
 господарські 7
 св. Козми і Даміяна 24
 союзу двох людей, що себе лю-
 блять 26
 коляди 11
 сонця 11
 староукраїнські 7, 43
 староіранські 7, 43
священник 21, 23, 43
світ 1, 33, 34
 другий с. 6
 матеріальний 5
 релігійний 5
 учений 3
світло 8, 11, 30
світилка 33
сволоки 26
секти 27 — 28
Семарг 40 — 41
Серби 11, 17
серп місяця 22, 66
символ [-и]
с. графічні 71, 72
с. божеств 64, 66
с. подуміни 33
с. плідності 29
с. слави 29
символізм [-ічний] 19
символіка 47, + 62 і наст.
синонім 41, 42
с. багатства, множення 49
с. життя 20, 22
сич, сива [дем.] 54
Сін, б. 22
Скити, скитський 13, 14, 33, 34, 64 —
65, 71
Скитес 58
скот 38
Славяне, славянський 11, 17, 44, 45, 46
славянські божества 44 — 45
Слово о полку Ігоревім 29, 40
смерть 34
смородина 12 і гл. доповнення
сновиди 55
сова — сич [дем.] 54
Соловьевъ 15, 19
Сонце 6, 8 — 9, 11 — 12, 14 — 16,

17 — 26, 29, 30, 34, 37, 41 — 45, 56,
64, 66
Сотворитель [Творець] 6, 13, 16, 25,
33 — 34, 37
Спаситель 8, 36
спів, приспів 21, 26
співець [пісняр] 8, 10, 39
справедливість 41, 60
староста 18 — 19
сто 17 [satem група 17]
Стрибог 39 — 40
суд, суддя 11, 21, 65, 66
суддева частка 21
суггестія 56
сумерійська мова 24
Симцов 20, 22, 29, 31
схід сонця в Гуцулів 30
Табіті б. 33
Табалла 33 [назвище]
Тагімасада б. 33
тайні практики анімізму на Укр. 47
»тгтово« [вогник] 12
теметів б. 1
титор б. 1
теологія староук. 35, 42
тепло 11, 25, 29, 33, 37, 42, 44
термінологія реліг.-істор. 33, 67
тісто коровайне 22
толеранція [не —] 18
Томаківка, острів 25
»той«, »той сам« [дем.] 53
»топити в печі« 33
транскрипція 4
требник [церковна книга] 47
трунок з божого зілля 23
Турки, турецький 3, 4, 40, 41, 56,
58, 60
Україна, український 3, 5, 6, 10 — 15,
17, — 23, 25, 27, 28, 31, 33 — 36,
38 — 48, 50, 51, 53, 49, 62, 64,
66, 67 — до кінця.
українсько-іран. мовна галузь 17
узороч 62 — до кінця
урожай 11, 12, 29
урядник 18, 19
уява народу 20
хвала »хвала Богу« 36
хліб 11, 19, 22, 23, 29, 30
хлопець 19
Хор [-е], Кор 19
Хорвати 11
Хортиця, острів 11
хиза-охиза 53, 55
християнський 17, 19, 31, 35, 46, 47
Христос, 9, 13, 24, 61
худоба 15, 16, 34, 37 — 39
фетишизм 34, 35, 47, 51
фарійони, фараони [дем.] 59
Фидірко 13
фігура 12, 22, 23
Ф. асирійських будівель 65 — 56
фіги 29
фразеологія релігійна 42, 56
фузія рел. понять араб.-вав. іран. 41

церква, церковний 8, 18, 28, 47, 48, 51
ц. шлюб 31
цминтарисько €6
цивільний [урядник] 17, 18, 19
цур! цур тобі [проклін] 56
чари 46, 47, 59
Червень 43
чеснота 6
четвер страсний 12
чоловік перший 26
чорнобривка [Tagetes petala erecta]
48, 51
Черноморя 17
Чернигівщина 26, 27
Чубинський 23
Чінатар, чередінник, чугайстер 54
Чорт 53, 58
Шамарка гл. Семарг.
Шамаш 64 — 65
шабля 33
шіпту 35, 46

шипучі півзвуки 7
шлюб гл. вінчання
ш. комунальні 28, 32
штука ставоперська 12
Шрадер [O. Schrader] 27, 29, 32, 33, 34
Шухевич Володимир 12, 26, 30, 58, 53
щастя 12, 15, 27, 36, 41, 48, 60
щедрий вечір 9, 10, 12
щедрик-бедрик 9, 10, 11, 62, 66
щедрівка, щедрування 9, 10
ягілка 14
Яксон [Jackson A. V. W.] 9, 11, 20,
29, 30, 31, 33, 52
Ястров [Jastrow Moritz iun.] 13, 22,
35, 39, 41, 54, 57, 60, 65, 67
яловиця 25
Ярославщина 24
Яр [ій-а] Яснія, Єснія 15
Єрархія небесна 36
єретика 18, 34

Похибки й доповнення

Сторінка	Напечатано	Повинно бути
3, 5 з дол.	як не було	і замість І, І
4, 19 з гори	гиман	гимни
4, 21 » »	westassetisch	westossetisch
4, 23 » »	Сирматів	Сарматів
4, 26 » »	і старокритське	це слово опустити
4, 2 з дол.	so viel als	so viel als
9, 12 з гори	Желяхівського	Желехівського
10. Напис у горі	щедрий бедрик	щедрик-бедрик
11, 14 з дол.	Словянщині	Славянщині
12, 24 з гори	Борисявці	Борисівці
17, 5 » »	Словян	Славян
17, 7 » »	між слова: »укр. нар.«, а догад. встав. слово »в яким«	
17, 26 » »	балт.-словянська	балт.-славянська
18, 5 з дол.	technisfeir	technisches
20, 1 з гори	imaga	imago
21, 18 » »	Кирса	Кира
24, 23 » »	Hrhn	Hahn
13, 19 » »	арабське слово aħah перевернене	
25, 10 з дол.	(r = l, ф)	r = l, І
25, 5 » »	сонцю	сонцеві
29, 12 » »	Big vanta	Від vanta
31, 21 з гори	блаку	блеску
32, 3 з дол.	тогу	того
32, 3 » »	опустити точку, а замість На — на	
36, 17 з гори	унестися	унестися
27, 4 з дол.	Redlexikon	Reallexikon
27, 4 з гори	junggesell	Junggesell
27, 8 » »	jungfrauschaft	Jungfrauschaft
35, 4 з дол.	зад я	задля
35, 3 » »	Bre-me	To Ber-z
38, 1 в приміт.	повинно бути: [також слово gaodaу, gaosdaу (газда)]	
44, в заголовку	староукр.	староіранської
44, 7 з гори	арабське слово = enis перевернене	
44, 15 » »	нефлексій	рефлексій
45, заголовок	повинен бути: Славянські боги: Свантовіт, Радагаст і Перуи (Поревіт).	
47, 13 з гори	подошині	подошині
48, 19 з дол.	eugarea	eugorea

Доповнення до ст. 12, стрічка 8 з долини. Це слово »смо-родина« може мати ще інше і навіть природніше поя-

снення : asman по староіранськи значить небо, — j. urūd, raodah, пр. rūd знач. Flusslauf, Flussbett. — Asmō-urud знач. — небесне русло (ріки). Також по арабськи слово sema або smā значить небо. З огляду на численні й різні староіранські фрази в українській мові й релігії, не дивна буде й ця фраза »по смодину«, яка так добре пояснює загадану колядку.

До ст. 11 стрічка 11 з долини бракує після точки речення: Про це пишу й доказую в головній непечатаній студії »Дніпро і Придніпровя, як документи історичні«.

Зміст

	Сторінка
Вступне слово	3
Пояснення транскрипції	4
Атавізм	5 — 6
Культ сонця	6
Староіранські й укр. господарські свята	7
Коляда	7 — 8
Вайдар, береза, березник	9
Щедрий вечер. — Щедрик бедрик	10
Культ зорі, світла, тепла	10 — 11
Забави з водженням козла	12
Ассирійсько-вавилонські впливи	13 — 14
Культ худоби в Різдвяний час	15
Українське весілля	17 — 32
Періодичність укр. весілля в старину й тепер	17
Цивільна й духовна роль старостів	18
Коровай — хлібна жертва	19
Коровай образом сонця	20
Дивень	21
Весільний колач	22
Жертви божеству розмноження хліба	22
Весільні дарування	23
Напитки й жертви курей	23 — 25
Жертви яловиці	25
Ідеальне зрозуміння укр. весілля	26
Прежерело сороміцьких обрядів на Україні	27
Українське «вільце» або «бильце»	28
Значіння калини й вівса	28
Культ божества — вогню. Домашне вогнище	29
Ватра. — Її персоніфікація й пошанівок у Гуцулів	30
Вивід слова «вогонь»	31
Роль води й вогню на весіллі	31
Особливий культ води і значіння слова «вода»	32
Культ сонця в назвах карпатських верхів	33
Українсько-іранська мовна галузь	17
Релігійна ідеологія індійсько-іранських племен	33
Культ природи, а віра в Бога Творця	34 — 35
Демонізм, зоолятрія, анімізм, фетишизм	34 — 35
Поганські староукраїнські боги і їх походження	36 — 48
Пісні про розмноження родини й худоби	38 — 39
Головне жерело пізнання староіранської релігії	44
Славянські боги Свантовіт, Радагаст і Перун (Поревіт)	45

Пражерело укр. вірувань і повірок	46
Зашіптування й завязування вузлів збіжжа	47
Містичне значіння жертвоприношеного зілля	48 — 51
Напрям думок укр. народу в області демонології	51 — 62
Ірансько-арабський підклад у староукр. релігії	60
Правно-релігійні останки іранщини й арабщини	61 — 62
Сліди асирійсько-вавилонської й індійської релігійної сим- воліки в укр. народу	62
Українська узороч	63
Восьмикінчаста зізда	63
Аналогії з асирійсько-вавил. пам'ятниками	64
Райські дерева	65
Культ дерев на Україні	65
Змішання реліг. ідеології, символіки й термінології	66 — 67
Окраса книжки й пояснення вінети	69 — 73
Поазбучний показчик назв, імен, понять	74 — 80
Долучено: Картини й взірці укр. узорочі.	

202
1908
180-
СЛІДКИ

Завданням і ціллю

видавництва „Живі Гроби“ є — подавати українському громадянству до читання книжки здорового змісту далекі від усякої роздвоючої вічевої балакучости, відкидаючи всяку духову гниль.

В обсяг діяльності видавництва входить видавання самостійних творів українських письменників як повістевого так і строго наукового змісту.

Видавництво „Живі Гроби“ видаватиме книжки в чистій українській мові, якої вживається на більшій частині земель України, печатаючи також і для широкого українського загалу твори в більше приступнім виді, в яким був перший випуск п. з. „Про славного укр. лицаря І. Сірка“ історична розвідка П. Сосенка Молодшого.

Змагаючи послідовно до виказання невміручости думки, геройських подвигів духа, причино-ности в світі; постійного, а незнищимого ді-лання минушого на будуче, — видавництво „Живі Гроби“ буде печатати передусім, оповідання, повісти й наукові праці історичного змісту, видвигаючи на яв колишню й теперішню спільність усіх віток українського народу — на ґрунті Соборної України. В той спосіб видавництво бажає насталувати збірну волю укр. народу й зробити її незломною у важкій праці в тяжкій боротьбі за Соборність.

При тім видавництво даватиме постійно 20% чистого зиску на народні цілі, а з розпродажі цього випуску — 20% на „Рідну школу“.

При тій нагоді видавництво повідомляє, що перший випуск з якого 25% було призначено на голодних діячів Київської Академії Наук, упав жертвою конфіскації, — по двох місяцях розпродажі.

Цей перший випуск цілком вичерпаний і є в розпро-дажі лише за границею, куди вислано його тоді, коли ще не був сконфіскований. В звязку з теперішнім політ. по-ложенням появляється другий випуск із опізненням.

Найблищий випуск буде повістєвого змісту.

Приміщення видавництва „Живі Гроби“ аж до відкли-кання у львівських укр. щоденниках:

Львів, Содова 4. — Східна Галичина.

Рк
Б 31160

